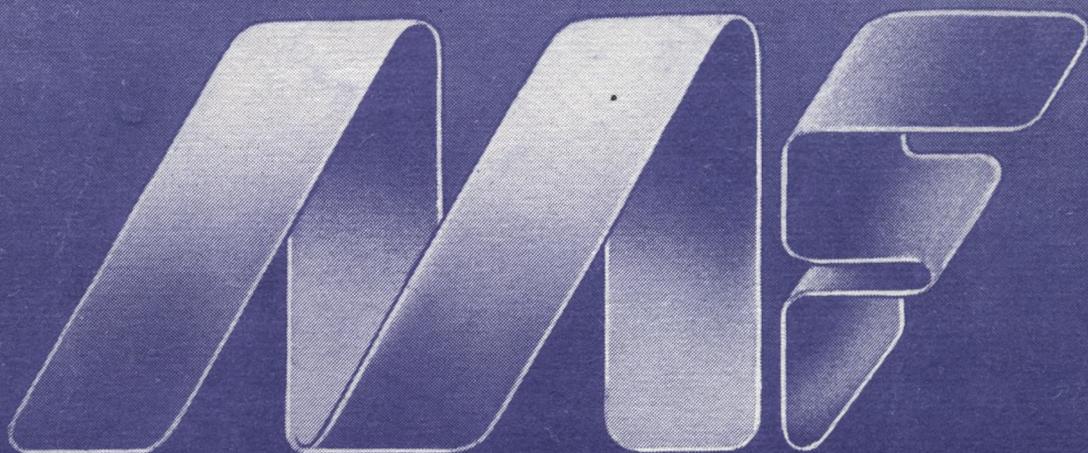

Az Igazságügyi Minisztérium
Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága

**MÓDSZERTANI
FÜZETEK**

1984 2

Belső használatra

MÓDSZERTANI FÜZETEK

AZ
IGAZSÁGÜGYI MINISZTERIUM
BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁS
ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁGA

Kézirat gyanánt

Szerkeszti:
a szerkesztő bizottság

Elnök:
Nagy Tibor bv. vezérőrnagy

Tagjai:
Fejes Imre bv. őrnagy,
dr. Ilovszky Vladimir bv. ezredes,
Kudor Zoltánné bv. százados,
dr. Márton János bv. ezredes,
Palotás Miklós bv. ezredes,
Tusják János bv. ezredes,
Vincze Tamás bv. ezredes.

Szerkesztőség:
1054 Budapest V., Steindl Imre u. 8

Szakra Lapnyomda,
Budapest

Felelős vezető:
Csöndes Zoltán vezérigazgató

MEGHÍVÓ

AZ ÁLLAMIGAZGATÁSI

ÉS IFJÚSÁGI NAPOK

KERETÉBEN

SORRA KERÜLŐ

III. BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁSI

SZAKMAI KONFERENCIÁRA

Budapest, 1983. október 27—28.

A büntetésvégrehajtásnál dolgozó fiatalok szakmai konferenciáiról

Már több éves hagyománnyal rendelkezik a KISZ Központi Bizottságának kezdeményezésére létrejött *Államigazgatási és Igazságügyi Ifjúsági Napok* elnevezésű rendezvénysorozat. Ennek keretében az államigazgatás és az igazságügy területén dolgozó fiatalok a szakmai vezetés támogatásával konferenciákat szerveznek. A rendezvények lehetőséget teremtenek arra, hogy több szakterület fiataljai megismerjék egymás tapasztalatait, bemutassák elért eredményeiket, elmondják javaslataikat az állami, társadalmi szervek és a szakmai közvélemény előtt.

Az Ifjúsági Napok sikerét jól mutatja, hogy 1983 őszéig az ezres nagyságrendhez közelítő kiselőadás hangzott el több mint ötven szakmai konferencián. A résztvevők száma pedig meghaladta az ötezret. A konferenciák mozgósították a különböző szakterületek fiatal munkatársait, hozzájárultak előadói készségük fejlesztéséhez. A szakmai vezetők és a résztvevő fiatalok egyöntetűen sikeresnek ítélik ezeket a rendezvényeket. Az előadásokban elhangzó javaslatok segítik a konkrét gyakorlati feladatok eredményesebb megvalósítását is. Különösen nagy jelentősége van ennek akkor, ha figyelembe vesszük, hogy gazdasági életünk, társadalmi viszonyaink évről évre összetettebb, nehezebb feladatok elé állítják a jogalkalmazás területén dolgozókat.

Jelenleg kiemelkedően fontos feladat a meglévő anyagi és szellemi tartalékok hasznosítása. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség szintén ezt tartja szem előtt, amikor hangsúlyozza, hogy a szakmai feladatok színvonalas megoldását a mozgalmi munka eszközeivel is elő kell segíteni. Ezért a KISZ a mozgalmi évek főbb célkitűzéseit úgy fogalmazta meg, hogy a tagok egyéni és csoportos feladatvállalásainak közvetlenül is elő kell segíteniük a VI. ötéves terv időszakára meghatározott — államigazgatási, jogalkotási és jogalkalmazási — teendők végrehajtását.

Ezekhez a célokhoz csatlakozott a büntetésvégrehajtás is, amikor első alkalommal a Pálhalmi Börtön és Fogház szakmai vezetésének és az ott működő KISZ Bizottságnak a segítségével megrendezte a büntetésvégrehajtásban dolgozó fiatalok I. szakmai konferenciáját. A kezdeményezés az Országos Parancsnokság KISZ alapszervezetétől indult ki és a büntetésvégrehajtás felső vezetése is támogatta.

Kicsit féltünk a rendezvénytől, hisz nem tudtuk felmérni, hogy milyen mértékű lesz a fiatalok érdeklődése, mennyire lesznek felkészültek az előadók, milyen hatása lesz a konferenciának a büntetésvégrehajtás szervezetén belül. A pálhalmi konferencia — bár minden első szervezés buktatókkal jár — bebizonyította életképességét. Az elhangzott 17 kiselőadás — igaz, hogy változó színvonalon — megmutatta, hogy a fiatalokat érdeklik a büntetésvégrehajtás problémái, hajlandók még szabadidejükből is áldozni arra, hogy segítsék a szakmai vezetést javaslataikkal a reális helyzetmegítélésben. A konferencián az új jogintézmények

(gyógyító-nevelő csoport, átmeneti csoport stb.) működésével kapcsolatos előadások hangzottak el.

A II. konferenciát a Fiatalkorúak Börtöne és Fogháza látta vendégül 1982-ben. Napirendjén a szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak utógondozási feladatai szerepeltek. Az elhangzott előadások száma ugyan kevesebb volt, mint az ezt megelőző évben (15), de a színvonal egyértelműen magasabb volt. A konferencia hírének elterjedését mutatta, hogy nemcsak a büntetésvégrehajtás területén dolgozó fiatalok jelentkeztek részvételi szándékkal, hanem a bíróságoknál dolgozók is. A szakmai közvélemény érdeklődésére utalt, hogy a konferencián a büntetésvégrehajtás vezetőin kívül a bíróságok képviselői is részt vettek. A tartalmas tanácskozás eredményeit, sajnos, még nem tudtuk megfelelően hasznosítani.

A két konferencia tapasztalataiból kiindulva 1983-ban az Országos Parancsnokság KISZ alapszervezete vállalta el a harmadik vitaülés teljes szervezését. Igyekeztünk javítani a propagandán, megpróbáltunk gondoskodni a hasznosítható tapasztalatok szélesebb körű terjesztéséről. A büntetésvégrehajtási konferencia iránti érdeklődés növekedését jelzi, hogy 28 fiatal jelentkezett kiselőadásra, s időhiány miatt két beszámoló el sem hangzott. A konferencián részt vett az Országos Parancsnokság és a büntetésvégrehajtási intézetek sok vezetője is.

A kétnapos konferencia teljes anyagának közlésére nem adott lehetőséget a Módszertani füzetek terjedelme. Azokra az előadásokra, amelyek kimaradtak (így például Klettner Anikó, Mocsai Zoltán, Varga Mátyásné előadása, a későbbiek folyamán a kiadványban visszatérünk.

Négy téma köré csoportosítottuk az elhangzott előadásokat, ezeket címszerűen kiemeltük. Miként a tanácskozáson, úgy e kiadványban is helyet kaptak az egy-egy témakört összefogó értékelések.* Az itt közreadott anyagok ugyanis nem mindig hivatalos, elfogadott álláspontot képviselnek, hanem gyakran egy kezdeményezés, egy kísérlet tapasztalatairól számolnak be. Úgy véltük azonban, hogy a szakmai konferencia nagyobb érdeklődésre tarthat számot, mint amekkorát a tanácskozás lehetővé tett. A Módszertani füzetek lehetőséget ad arra, hogy a közvélemény elé tárjuk a büntetésvégrehajtásnál dolgozó fiatalok sokirányú tevékenységét és ezzel is hozzájáruljunk a tapasztalatcsere erősítéséhez, a folyóirat vitafórummá alakításához.

Dr. Sereg Pál

* A témaköröket dr. Baogh László, Palotás Miklós, dr. Boros János és Fejes Imre foglalták össze a konferencián. Zárószavaikból a szerkesztés során rövidített bevezető lett. (A szerk.)

Nagyon aktuális a büntetésvégrehajtás szervezeti kérdéseivel foglalkozó előadások témaválasztása. A szocializmus építésének jelenlegi szakaszában országos méretekben is folyik a szervezeti korszerűsítés (például az államigazgatás modernizálása keretében a járások megszüntetése). Az 1979-ben megjelent büntetésvégrehajtási jogszabályok hatályba lépése új, korszerűbb szervezeti kereteket igényel, miszerint az egész büntetésvégrehajtási szervezetnek, minden szolgálati ágnak összehangoltan a nevelőmunkát kell szolgálnia.

Az elítéltek nevelésében az úgynevezett nevelési háromszög (nevelő, ór, munkáltató) koordinált működése hozhat jó eredményt. Az Országos Parancsnokság is intézkedett a büntetésvégrehajtási szervezet korszerűsítése érdekében még a szervezetfejlesztési koncepció munkálatainak a megkezdése előtt. Valamennyi bv. intézetben felülvizsgálták az állomány szervezési táblákat, s ahol lehetett, növelték a nevelők létszámát. Ezen túlmenően minden intézetben és az Országos Parancsnokságon is új szervezeti és működési szabályzatok készültek.

A Rendőrtiszti Főiskola tanszékvezetője, dr. Balogh László elmondta, hogy az utóbbi években nagyon sok tehetséges fiatal került a büntetésvégrehajtáshoz, akik ismerik a büntetésvégrehajtás komplex tevékenységét, s igyekeznek azt sokoldalúan bemutatni.

Dr. Sereg Pál előadásának tematikája érdekes, feldolgozásmódja jó, de például az osztályvezetők hatáskörével kapcsolatos rész további pontosításra szorul.

Végh József beszámolója nevelői szakmaszeretete miatt hatásos. Az előadó hangsúlyozza az együttműködés javítását az intézetben belül és az intézetek között. Vitatható, hogy mennyire bürokratikus vagy nem bürokratikus a büntetésvégrehajtás jelenlegi szervezete — különösen, ha összehasonlítjuk más fegyveres szervezettel vagy egyéb állami szervvel. A problémák őszinte feltárása mindenesetre erény.

Dr. Bikádi János előadását történeti visszapillantással kezdi, hisz a mai büntetésvégrehajtást csak úgy tudjuk megérteni és helyesen értelmezni, ha tudjuk, honnan indultunk el.

Földes Tibor fejtegetéséből kitűnik, hogy a Szegedi Fegyház és Börtön egyre több jól képzett szakemberrel rendelkezik. Hozzátehetjük, a büntetésvégrehajtás személyi állománya összességében ma felkészültebb, mint régebben.

A büntetésvégrehajtás szervezetéről és működéséről

A büntetésvégrehajtás szervezetének és működésének leírása oly sokrétű, hogy előljáróban jelezném azokat a témákat, amelyekről nem lesz szó. Így nem definiálom a szervezet fogalmát, nem térek ki a különböző szervezetek típusaival kapcsolatos elvi jellegű kérdésekre. A büntetésvégrehajtási szervezet külső kapcsolatainak elemzésétől is eltekintek. Vizsgálatom tárgya csak a szűkebb értelemben vett büntetésvégrehajtási szervezet.

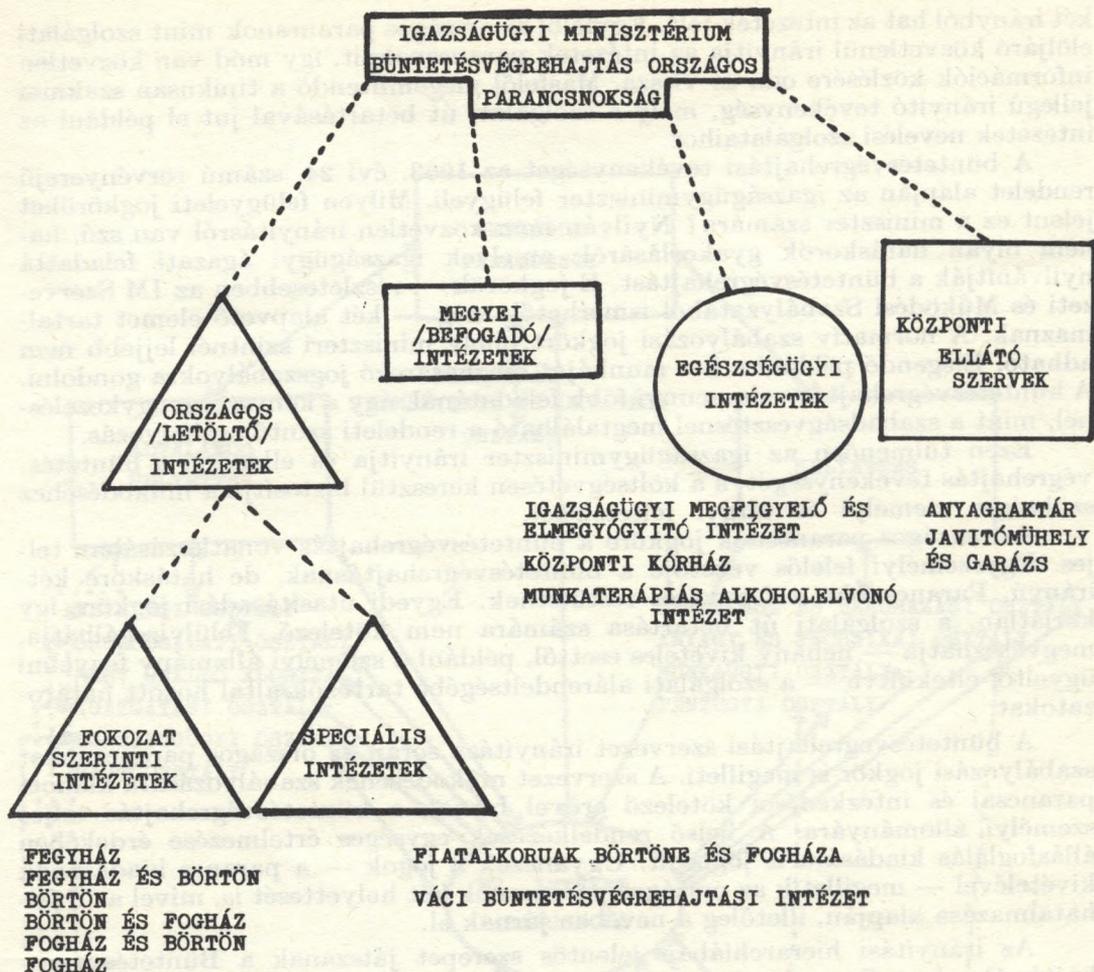
A büntetésvégrehajtás célra orientáltsága

Mielőtt a büntetésvégrehajtás szervezetét, működését alaposabban megvizsgálánk, meg kell határoznunk azokat a feladatokat, illetve célokat, amelyek megmutatják a büntetésvégrehajtásnak a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyét. A feladatok oldaláról a kérdés megválaszolása viszonylag egyszerű, mert általánosan elfogadottan meghatározható. A büntetésvégrehajtás olyan sajátos államigazgatási tevékenység, amelynek feladata a bíróságok által kiszabott büntetések és intézkedések végrehajtása. Ez a komplex feladatrendszer az 1. ábrával jellemezhető szervezetet hozott létre. (A vázlatos ábra természetesen csak a szervezet kulcspontjait mutatja.)

A szervezeti modellt alaposan megvizsgálva láthatjuk, hogy sok feladatot (például munkaterápiás alkoholelvonó-kezelést, szigorított őrizetet, az IMEI-ben folyó kényszergyógyítást) old meg a büntetésvégrehajtás. Ha ehhez hozzáteszük, hogy a büntetésvégrehajtás foganatosítja a szabálysértés miatt kiszabott elzárást, az előzetes letartóztatást, akkor még nyilvánvalóbb, hogy olyan széles tevékenységi körről van szó, amelyhez bonyolult módon maga a szervezet is hozzáidomult.

A jelenlegi struktúra természetesen nem egyik pillanatról a másikra alakult ki, hanem az új feladatok kiteljesedésével párhuzamosan. Hosszú ideig vitatott volt, hogy a különböző új intézkedések végrehajtása egyáltalán a büntetésvégrehajtás feladata-e. Ugyanez felmerült a javító-nevelő munkával kapcsolatban is, amelyet időnként a büntetésvégrehajtás, időnként pedig a bíróság ellenőriz. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a büntetésvégrehajtás beépül a Magyar Népköztársaság fegyveres erőinek és testületeinek rendszerébe, s ezáltal sajátos feladatokat is ellát.

A fegyveres testületi jelleg, valamint az ábrán látható büntetésvégrehajtási feladatok végrehajtása más és más szervezeti-működési modellt igényelne. A fegyveres testület egy szigorúan lineáris (egyenes vonalú) — a szolgálati út, a hierarchikus rend betartására épülő — szervezetet igényelne, melynek élén egy ember, a parancsnok áll. Ezzel szemben maga a büntetésvégrehajtási tevékenység azt kívánja, hogy ahol a büntetések és intézkedések végrehajtása ténylegesen folyik — tehát az egyes intézetekben — ott a konkrét munkát végző

1. ábra

intézetvezető minél nagyobb hatáskört kapjon, a büntetvégrehajtási vállalatok pedig a jelenleginél nagyobb mozgásszabadságot élvezzenek.

Nagy vonalakban ezeknek a követelményeknek megfelelően épül fel a büntetvégrehajtás szervezete. Természetesen a szükséges arányok megteremtése nem könnyű feladat. Addig nem is oldható meg maradéktalanul, amíg a büntetvégrehajtás feladatainak átfogó felülvizsgálatára, a célok szabatosabb meghatározására nem kerül sor. A közeljövőben lépéseket kell tenni az egységesebb büntetvégrehajtás érdekében.

Hierarchikus kapcsolatok a büntetvégrehajtás szervezetében

A 2. ábrán látható, hogy a büntetvégrehajtás országos parancsnoka, mint a szervezeti hierarchia csúcsán lévő vezető milyen formában, illetve milyen kapcsolatok révén irányítja a büntetvégrehajtási munkát. Az irányító tevékenység

két irányból hat az intézetek felé. Egyfelől az országos parancsnok mint szolgálati előjáró közvetlenül irányítja az intézetek parancsnokait, így mód van közvetlen információk közlésére oda és vissza. Másfelől megemlítendő a tipikusan szakmai jellegű irányító tevékenység, mely a szolgálati út betartásával jut el például az intézetek nevelési szolgálataihoz.

A büntetésvégrehajtási tevékenységet az 1963. évi 24. számú törvényerejű rendelet alapján az igazságügyminiszter felügyeli. Milyen felügyeleti jogköröket jelent ez a miniszter számára? Nyilván nem közvetlen irányításról van szó, hanem olyan hatáskörök gyakorlásáról, amelyek igazságügyi ágazati feladattá nyilvánítják a büntetésvégrehajtást. E jogkörök — részletesebben az IM Szervezeti és Működési Szabályzatából ismerhetők meg — két alapvető elemet tartalmaznak. A normatív szabályozási jogkört, mely miniszteri szintnél lejjebb nem adható. Elegendő például a bv. munkáját meghatározó jogszabályokra gondolni. A büntetésvégrehajtás valamennyi főbb feladatánál, úgy a kényszergyógykezelésnél, mint a szabadságvesztésnél megtalálható a rendeleti szintű szabályozás.

Ezen túlmenően az igazságügyminiszter irányítja és ellenőrzi a büntetésvégrehajtás tevékenységét, s a költségvetésen keresztül biztosítja a működéséhez szükséges személyi és tárgyi feltételeket.

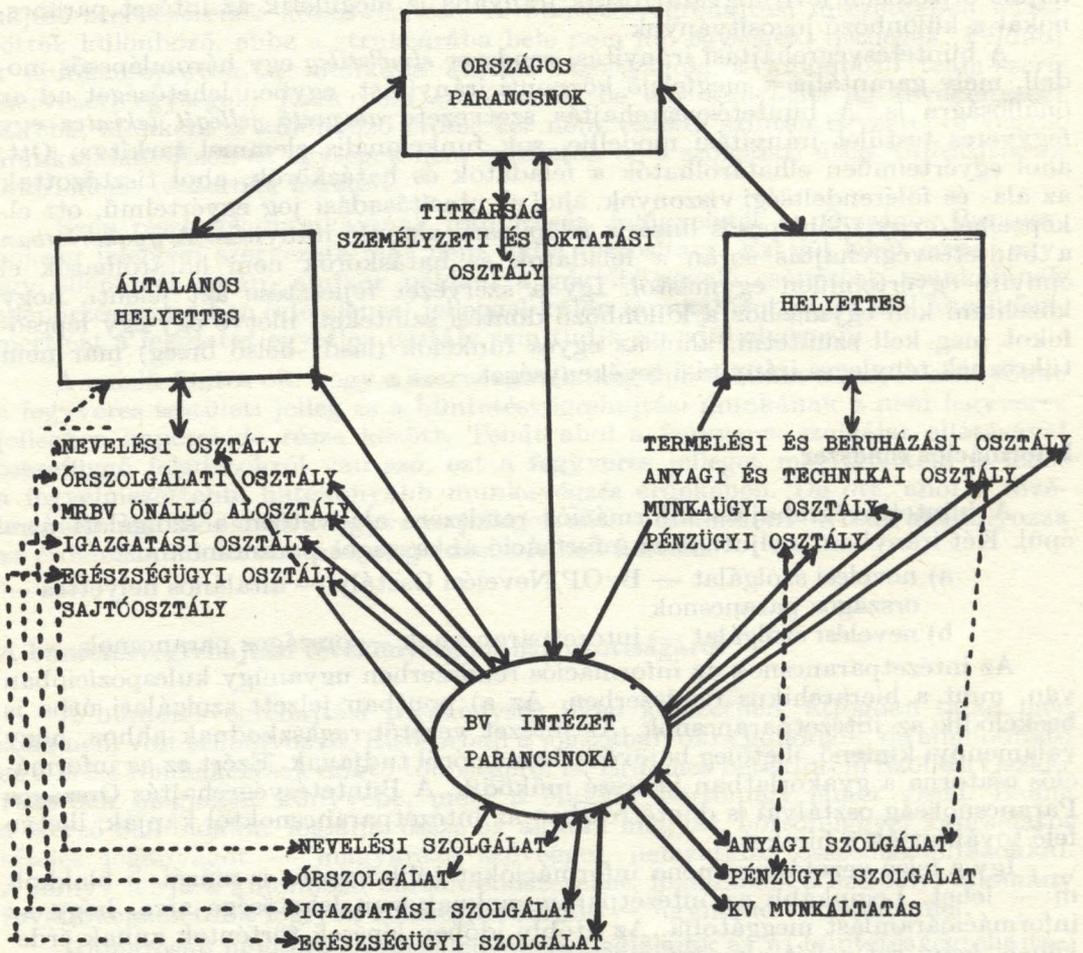
Az országos parancsnok jogköre a büntetésvégrehajtás vonatkozásában teljes. Egyszemélyi felelős vezetője a büntetésvégrehajtásnak, de hatásköre kétirányú. Parancsnoka a fegyveres testületnek. Egyedi utasításadási jogköre így korlátlan, a szolgálati út betartása számára nem kötelező. Felülvizsgálhatja, megvívóztatja — néhány kivételes esettől, például a személyi állomány fegyelmi ügyeitől eltekintve — a szolgálati alárendeltségébe tartozók által hozott határozatokat.

A büntetésvégrehajtási szervezet irányítása során az országos parancsnokot szabályozási jogkör is megilleti. A szervezet működésének szabályozására kiadott parancsai és intézkedései kötelező erővel bírnak a büntetésvégrehajtás teljes személyi állományára. A belső rendelkezések egységes értelmezése érdekében állásfoglalás kiadására is jogosult. Ugyanezek a jogok — a parancs kiadásának kivételével — megilletik az országos parancsnok két helyettesét is, mivel az ő felhatalmazása alapján, illetőleg a nevében járnak el.

Az irányítási hierarchiában jelentős szerepet játszanak a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokság osztályai, illetőleg az élükön álló osztályvezetők. Az osztályok az intézetekben működő szakszolgálati ágak szakirányító, szakfelügyeleti szervei. Természetesen ez csak általában igaz, hiszen például a parancsnokság titkárságának nincs az intézetekben apparátusa. A szakirányítás megszorítással értendő, mert az osztályvezetők szakirányító tevékenysége korlátozott.

A büntetésvégrehajtási intézetek parancsnokainak szolgálati előjárója az országos parancsnok. A szolgálati ág felé menő szolgálati utasításokat előzőleg minden esetben egyeztetni kell az intézet parancsnokával, aki az intézet működéséért egyszemélyben felelős. Tehát az osztályvezető utasításának érvényesüléséhez szükség van a parancsnok egyetértésére is. Az osztályok azonban hivatottak az irányítás egyéb jogosítványai — például ellenőrzési jogkörök, tájékoztatás-kérés, egyedi határozatok — felülvizsgálatának előkészítésére. Az Országos Parancsnokság osztályvezetőinek szerepe elsősorban a döntéselőkészítés és a javaslattevés.

A büntetésvégrehajtás szervezetében az intézetparancsnok kulcspozícióban van. Ő az összekötő kapocs a tényleges büntetésvégrehajtási munka, illetve a magasabb szervek elvárásai között. Ennek megfelelően sokféle jogkörrel rendelkezik. Ezek alapvetően három csoportra oszthatók. Az egyik csoportba a gazdálkodással kapcsolatos jogkörök tartoznak. Különösen azokban az intézetekben nagy

az információáramlás elméleti utja

az információáramlás gyakorlati utja

2. ábra

az önállóság e téren, ahol vállalat is működik. A tisztán költségvetési gazdálkodást folytató intézeteknél ez a jogkör behatároltabb. A másik csoportot azok a jogosítványok jelentik, amelyek az intézetparancsnokot mint az intézet személyi állományának egyszemélyi vezetőjét illetik meg. Ezek elsősorban fegyelmezési és jutalmazási, valamint kinevezési és egyéb irányítási jogok. A büntetésvégrehajtás őrizetében levő fogvatartottak irányába is megilletik az intézet parancsnokát a különböző jogosítványok.

A büntetésvégrehajtási irányítási rendszer *elméletileg* egy háromlépcsős modell, mely garantálja a megfelelő központi irányítást, egyben lehetőséget ad az önállóságra is. A büntetésvégrehajtás szervezete *alapvető jellegét tekintve* egy fegyveres testület irányítási modellje, sok funkcionális elemmel tarkítva. Ott, ahol egyértelműen elhatárolhatók a feladatok és hatáskörök, ahol tisztázottak az alá- és fölérendeltségi viszonyok, ahol az utasításadási jog egyértelmű, ott elképzelhető egy többlépcsős lineáris felépítésen alapuló irányítás. *A gyakorlatban* a büntetésvégrehajtás során a feladatok és hatáskörök nem határolhatók el ennyire egyértelműen egymástól. Így a szervezet fejlesztése azt jelenti, hogy közelíteni kell egymáshoz a különböző döntési szinteket, illetve egy-egy lépcsőfokot meg kell szüntetni, ahol az egyes funkciók (lásd: belső őrség) már nem tükröznek tényleges irányítási tevékenységet.

Információs rendszer

A büntetésvégrehajtás információs rendszere alapvetően a szolgálati útra épül. Két irányban is eljuthat az információ az országos parancsnokhoz:

- a) nevelési szolgálat — BvOP Nevelési Osztály — általános helyettes — országos parancsnok
- b) nevelési szolgálat — intézetparancsnok — országos parancsnok,

Az intézetparancsnok az információs rendszerben ugyanúgy kulcspozícióban van, mint a hierarchikus rendszerben. Az a) pontban jelzett szolgálati útbá is beékelődik az intézetparancsnok. Az intézet vezetői ragaszkodnak ahhoz, hogy valamennyi kimenő, illetőleg bejövő információról tudjanak. Ezért ez az információs csatorna a gyakorlatban kevéssé működik. A Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokság osztályai is döntő részben az intézetparancsnoktól kapják, illetve felé továbbítják a híreket.

Így a felső vezetéshez menő információkat több szinten is szűrni — blokkolni — lehet. Leginkább az intézetparancsnoknak van lehetősége arra, hogy az információáramlást meggátolja. Az utóbbi időben lépések történtek annak érdekében, hogy ezt a két alap-információs csatornát különböző módszerekkel (például: intézetparancsnoki értekezlet külső meghívottakkal, szakmai konferenciák) szélesítsék.

A büntetésvégrehajtás információs rendszere *alapvetően* jól működik, de a szolgálati út sok lépcsője miatt az áramlás lassú. Gyakran előfordul, hogy mire egy gyakorlati probléma megoldása a döntésre jogosult vezető elé kerül, már aktualitását veszti. A sok lépcső megakadályozza, hogy az információ adása (vevése) a továbbításon (vételen) kívül valamiféle kommunikációra is lehetőséget adjon.

A jelenlegi információs rendszer 1984-től kezdődően már szabályozott. Megjelent a Jelentési és értekezleti rendszer című anyag, amely tartalmazza mindazon információs forrásokat, amelyek a büntetésvégrehajtásnál működnek. Kiderül ebből a kiadványból, hogy a munka jelentős részét mind az Országos Parancsnokságon, mind az intézeteknél az információ adása teszi ki. Kevés az idő ezek elemzésére és értékelésére, pedig ezt a lehetőséget mindkét helyen biztosítani

kellene. Azaz olyan elemző, értékelő jelentéseket kellene készíteni, amelyek komplex megközelítést tesznek lehetővé már az intézetparancsnokok szintjén is. Ezáltal a BvOP apparátusa mentesülhetne olyan feladatoktól, mint a jelentések pusztá összesítése, és sajátos — az intézetektől részben független — elemzése.

Az elmondottakon kívül még két ok miatt szükségszerű a büntetésvégrehajtás szervezetének korszerűsítése. A büntetésvégrehajtási intézetekben létrejöttek különböző, ebbe a struktúrába bele nem illő egységek, részlegek. Például a munkacsoportok, a munkába állítási bizottságok, a különböző team-szerű szervezeti egységek. Ezek nem szoríthatók be egy szolgálati ág tevékenységi körébe, időnként a különböző érdekeket nem vezetői szinten egyeztetve végzik munkájukat. Ezek az egységek nem építhetők be a szolgálati útba, túlfeszítik az információs csatornák kereteit.

Ezen részlegek munkájának irányítását, felügyeletét az Országos Parancsnokság jelenlegi szervezete már nem tudja biztosítani. Ezt jól lehet érezni egy-egy ellenőrzés során, amikor például a gyógyító-nevelő csoportok munkájának ellenőrzésére ad hoc (ideiglenes) jelleggel külön munkabizottságot kell létrehozni, mert ezt a feladatot egyetlen osztály sem tudja egyedül elvégezni.

A másik fontos ok, hogy a szervezetnek meg kell találnia a helyes arányokat a fegyveres testületi jelleg és a büntetésvégrehajtási munkának a nem fegyveres jelleghez kapcsolódó része között. Tehát ahol a fegyveres szolgálat ellátásával összefüggő feladatokról van szó, ezt a fegyveres jelleget még erősíteni is lehet a fegyvelmezettebb, hatékonyabb munkavégzés érdekében. De ott, ahol a tevékenység nem indokolja a fegyveres jelleget, sőt — esetenként — csak akadályozza az érdemi munkát, ott más megoldásokat kell keresni.

A büntetésvégrehajtási tevékenység szabályozottságáról

A büntetésvégrehajtási tevékenység ilyen korszerűen, átfogóan talán még soha nem volt szabályozva. Elsősorban a jogszabályokra gondolok, de elmondható ez a belső rendelkezések döntő többségéről is. Érdemes betekinteni Szöllösi Oszkár 1935-ben megjelent könyvébe, mely a Magyar börtönügy címet viseli. Benne a szerző 680 oldalon foglalja össze az akkori magyar börtönüggyel kapcsolatos tételes joganyagot — magyarázó szöveggel, nemzetközi összehasonlításokkal. A könyv leírja a különböző börtönrendszereket, foglalkozik a személyi állomány továbbképzésétől a foglyok zöldségnormájáig — úgymond — mindennel.

Hamarosan ugyanilyen terjedelemben megjelenik az új büntetésvégrehajtási jogszabálygyűjtemény, amely csak a legfontosabb bv. jogszabályokat tartalmazza — tárgymutatóval ellátva, magyarázó szöveg nélkül. Az ebben megjelenő legalacsonyabb jogforrás: a miniszteri utasítás. A terjedelem arra utal, hogy a bv. munkáját szabályozó tételes jogi előírások és belső rendelkezések száma az eltelt időszakban körülbelül megháromszorozódott. Fejlődtek a törvényesség betartásának jogi garanciái, de érezhető a túlszabályozottság néhány jele is. A sok módosítás szinte áttekinthetlenné teszi a szabályozást. Ember és jogász legyen a talpán, aki ezen a jogterületen hiánytalanul kiismeri magát.

A továbbiakban összefoglalás gyanánt jelezni szeretném, hogy milyen főbb irányokban szükséges korszerűsíteni a büntetésvégrehajtás szervezetét.

— A büntetésvégrehajtás hierarchikus rendjében fellelhető párhuzamosságokat, amelyek zavarják az irányítási rendszert, meg kell szüntetni, az irányítási profilokhoz tartozó jogállásokat egyértelművé kell tenni. (Ha a hierarchia adott

pontján állóknak nem biztosítunk tényleges irányítási jogköröket, akkor jogállásuk is legyen ennek megfelelő.)

— Az irányítás lineáris és funkcionális elemeit teljeskörűen meg kell vizsgálni, és a funkcionális elemek számát csökkenteni kell az egységes büntetés-végrehajtási szemlélet kialakítása érdekében.

— A hatáskörök megosztásánál jobban figyelembe kell venni a hatásköröket gyakorló személyek irányítási rendszerben elfoglalt helyét, tevékenységük jellegét és a centralizálást ennek megfelelően kell elvégezni.

— Az információs rendszerbe olyan új formákat kell beépíteni, melyek csökkentik a blokkolás veszélyét, egyben elősegítik az információk jobb feldolgozását, valamint a különböző szintek közötti kommunikáció kialakítását.

— A büntetés-végrehajtási munka során kialakult új szervezeti formákat be kell építeni a szervezet hierarchikus rendjébe, s ennek megfelelően kell biztosítani szakmai felügyeletüket, irányításukat.

Dr. Sereg Pál

A büntetésvégrehajtási nevelőmunka irányításának kérdései

Az irányítás kérdésköréhez nem elméletileg szeretnék hozzászólni, hanem egy olyan korszerűsített irányító munkát (szervezetet) szeretnék ismertetni, amelyet a Pálhalmi Börtön és Fogház sándorházai körletén valósítottunk meg.

Sándorházán hét nevelő és a belső őrség végzi a büntetésvégrehajtási nevelőmunkát, illetve látja el az őrzési, felügyeleti feladatokat.

A nevelőmunka fejlesztésének igénye már régebben felmerült, kerestük azokat az új formákat, amelyek között jobban megvalósíthatjuk feladatainkat. Több kísérletet folytattunk (egyéni nevelés, csoportos nevelés, pszichoterápiás eljárások stb.), jelenleg is keressük a leghatékonyabb módszereket.

Volt olyan időszak, amikor a nevelőmunkában elsősorban a büntetést, a szigort, a rend fenntartását tartottuk a legfontosabb tényezőnek. Időnként az adminisztráció fokozásával (új fejlődési lapok vezetésével) gondoljuk elérni céljainkat.

Véleményem szerint korszerű nevelőmunkáról akkor beszélhetünk, ha új tudományos eredményeket alkalmazunk megfelelő gazdasági alapokon. Természetesen módszereinket össze kell vetnünk a politikai célkitűzésekkel (ezen belül a jogszabályi rendelkezésekkel is). A fenti követelményeknek komplex szemléletmóddal, az egyes tényezők helyes arányú figyelembevételével lehet eleget tenni. Hiába tűzzük ki célként a korszerű oktatástechnikai berendezések alkalmazását, ha hiányzik az ehhez szükséges pénz vagy az ehhez értő szakember.

A nevelőmunka 5—10 évvel ezelőtt hiánypótló szerepet töltött be. Ha valamely feladatot a többi szolgálati ág nem tudta ellátni, azt a nevelő kötelességévé tették. Ma ügykezelői szinten folyik az ügyintézés, holnap pedig a pedagógusok és más neveléshez kapcsolódó szakemberek nevelőmunkája összefogott, koordinált tevékenység lesz.

A szervezettel kapcsolatos elméleti fejtegetésekbe nem kívánok belebonyolódni, de azt hiszem, vitathatatlan, hogy egy szervezet akkor képes célirányosan működni, ha tagoltsága, felépítése megfelel a funkcióinak. A büntetésvégrehajtási feladatok igen összetettek, és egymással nem is mindenben egyeztethetőek össze (például: nevelés — büntetésvégrehajtási rendszer; meggyőzés — munkáltatási kénszer stb.).

A büntetésvégrehajtás jelenlegi szervezetét döntő részben a funkcionális (szerep szerinti) felépítés jellemzi, bizonyos lineáris (egyenes vonalú) elemekkel kiegészítve (gondoljunk a szolgálati ágakra, illetve a szakirányító országos parancsnoksági osztályokra). A lineáris felépítettség talán csak az őrszolgálatra jellemző egyértelműen. A szervezet működésének színvonalára ez egyértelmű választ nem ad, hiszen ez csak egy elméleti modell, mely működhet jól és rosszul is.

Számomra azonban úgy tűnik, hogy a büntetésvégrehajtási szervezet jelenlegi felépítése nem felel meg a mai kor követelményeinek. Egy ilyen funkcionális

szervezetben nehezen lehet megfelelni annak az elvárásnak, hogy minden tevékenység a nevelőmunkát segítse.

Itt jegyzendő meg, hogy a büntetésvégrehajtásnál dolgozó valamennyi vezetőnek legalább három vezetési stílust kell alkalmaznia. A „katonai” szervezet autokratikus (önkényuralmi) stílust, a pedagógiai tevékenység demokratikus (egyenjogú) stílust, a pszichológia és az egészségügyi terület pedig egyfajta *laisser faire* (ráhagyós) stílust kíván. Ezt a háromfajta vezetési stílust egy személy nagyon nehezen tudja alkalmazni.

A nevelési koncepció célkitűzésének megfelelően kísérletet folytatunk egy nevelőközösség létrehozása érdekében. A koncepció szerint a nevelőmunkát a büntetésvégrehajtás személyi állományának mint nevelőközösségnek kell végeznie. Úgy gondoltuk, hogy elsőként a nevelők között kell kezdenünk a közösség kialakítását.

Eredetileg minden nevelőnek volt egy kis irodája. Jelenleg a büntetésvégrehajtás általános gyakorlata szerint elképzelhetetlen a nevelő iroda nélkül. Valahogy olyan összetartozó fogalmakká váltak az eltelt időben, mint a csiga és a háza. Ebből az alaphelyzetből szinte ki kell robbantani a nevelőt, hisz ez igen kedvező feltételeket biztosít a bürokratikus munkavégzéshez. Az irodába a nevelő beülhet, a megfelelő iratokat kitöltheti, az előregyártott sablonokat elhelyezheti az anyagokban, s ha jön az ellenőrzés, mindent rendben talál, holott esetleg tényleges nevelői munka nem is folyik.

Az egy körletben dolgozó nevelők egymástól elzárva végzik feladataikat, nem alkotnak közösséget. Legfeljebb az információ áramlik köztük, de kommunikálni nem kommunikálnak. A nevelők és az örök közötti feszültség nemcsak az alegységben, hanem az egész bv. intézetben erőteljesen érezhető volt. Ez jórészt az ellentétes funkciókból adódott. Ha az egyik fél valamilyen ügyben csatát nyert, az egyben a másik fél számára vereség volt. Ez általában jellemzi a funkcionális felépítettségű szervezeteket. A szolgálati ágak az összbüntetésvégrehajtási célok helyett saját, önös érdekeiket helyezik előtérbe.

A munkaszervezés új formájaként a következőket javasoltam:

1. Az alegységben szolgálatot teljesítő nevelők jöjjenek össze egy nagy munkahelyiségbe, és itt végezzék el a kötelező adminisztrációt. Nagyon fontosnak tartom, hogy a csoportvezető nevelő is ebben a helyiségben dolgozzék.

2. A többi irodából kialakítottunk az egyéni és csoportos nevelői foglalkozások megtartására alkalmas helyiségeket.

3. A nevelőknek pontosan meghatározott feladata és munkarendje van. Ez nem katonai jellegű szervezettséget jelent, hanem a munka tervszerűségét segíti elő.

4. Az összes nevelési anyagot egy helyre vontuk össze, mintegy központi nyilvántartást teremtve. Ez javítja az érdemi munka hatékonyságát is, hiszen egy helyről beszerezhető valamennyi adat, kevesebbet kell keresgélni, könnyebb egymást helyettesíteni.

5. A csoportképzés szempontjából fontosnak tartom a faliújságot is. Ezen minden fontosabb információ megtalálható (még a katonának bevonult ismerősünk képeslapja is).

6. A munkarendi beosztás feltünteti, hogy a nevelő mikor megy nevelői foglalkozást tartani, mikor van ennek vége, és ugyanez félórás bontásban megvan a felügyelő elvtársakra vonatkozóan is.

7. A nevelők szobáját és az elítélt írnok szobáját elválasztottuk. 1200 elítélt neveléséhez elegendő 1—2 elítélt írnok alkalmazása, hiszen az érdemi munkát a nevelőknek maguknak kell elvégezniük.

A nevelőmunka feltételeinek a kialakítása során azt az alapelvet követtem, hogy a tevékenységet kell megosztani, nem pedig a feladatot végző embereket.

A kísérlet utolsó szakaszában a fegyelem és a belső rend fejlesztését tűztük ki célként, a kognitív (a megismerésre vonatkozó) megerősítés elvének alkalmazásával, ami új a büntetés-végrehajtáson belül. Ennek keretében csökkentettük a kényszerítő eszközök alkalmazását, igyekeztünk az őrí és a nevelői munkaidőt hatékonyabban kihasználni, s törekedtünk egy egészséges versenyszellem kialakítására. Alkalmazott módszerünk lényege a vizuális visszajelzés, az írásvetítő táblákon, ábrákon történő útbaigazítás meg egyfajta pszichés megerősítés.

Az egyik írásvetítő ábráról leolvasható a fegyelemsértések száma. A másik ábrán a nevelők minősítik az őrszolgálat tevékenységét. Az értékelés alapja az együttműködési készség, az, hogy hogyan mozgatja az elítélteket, mennyire kulturált az elítéltekkel való kapcsolata stb.

Később jött az az ötlet, hogy az őrök is minősítsék a nevelők munkáját. Ezért közszemlére tettük a nevelők munkarendjét. A belső őrség minősítése szintén komplex megközelítésű volt.

Tapasztalataink az elméleti kiindulópont helyességét támasztották alá. A fegyelmi vétségek száma már a harmadik héten csökkent, kevesebb lett a kényszerintézkedések száma, viszont a nevelői osztályzatok egyelőre csak nívellálódtak (kiegyenlítődték), de a közeljövőben várhatóan emelkedni fognak az őrí munka színvonalemelkedésével párhuzamosan. A módszer helyenként játéknak tűnhet, de nagyon komoly munka (az egyes minősítési pontok közös értékelése, az együttműködési gondok megbeszélése) van mögötte.

A harmadik ábra a munkahelyi fegyelmi vétségek számának alakulását mutatja. Sándorházán a munkahelyen több fegyelmi vétséget követnek el az elítéltek, mint a körleten. Ez is azt jelzi, hogy a következő fázisban fejlesztenünk kell a munkáltatással való együttműködést is.

A jobb minősítés a pontszámokban dicsérettel, esetenként jutalmazással társul. Tehát nem azt szidjuk, aki rosszul dolgozik, hanem azt jutalmazzuk, aki jól végzi munkáját. Úgy érzem, ez a pozitív megerősítés pedagógiaileg hatásos. A Sándorházán elhelyezett elítéltek a viszonylag új körletet igen rövid időn belül tönkretették. Módszerünkkel hamar el tudtuk érni, hogy ne rongálják a körletet.

Nagyon lényeges kérdésként kezeljük a nevelők képzését, továbbképzését, illetőleg önképzését. Ugyanilyen súlyú számunkra a körleten szolgálatot teljesítő felügyelők és főfelügyelők képzése. Ötleteket adunk nekik, hogy hogyan lehet egy renitenskedő (akadékoskodó) elítéltet gumibothasználat nélkül fegyelmezni. Bővíteni akarjuk a pedagógiai foglalkozások körét, be szeretnénk gyakoroltatni a helyes pedagógiai módszereket. Fejleszteni óhajtjuk az elítéltek szakköri foglalkoztatását, javítani akarjuk az elítélt közösségvezetők képzését (például iskolát szerveztünk az alegységben számukra).

A Pálhalmi Börtön és Fogház területi széttagoltságára tekintettel nehézkesebb bizonyos kérdések központi eldöntése. A fejlődést szolgálná, ha bizonyos (például: fegyelmezési és jutalmazási) ügyekben a döntési hatáskört decentralizálnák. Pálhalmán ugyanis egy alegység szinte önálló egységként működik. A központi vezetéssel, még a nevelési szolgálattal is csak telefon köt össze minket.

Végezetül megjegyezném, hogy a más intézetekben folyó kísérletekről, illetőleg az Országos Parancsnokság által végzett felmérések eredményeiről szeretnénk hamarabb és alaposabb tájékoztatást kapni. Így a vizsgálatokat szélesebb körben végezhetnénk, alkalmazhatnánk egymás eredményeit, elkerülhetőek lennének a tematikai átfedések.

Végh József

Az őrszolgálat, a nevelési szolgálat és a termelési szolgálat együttműködésnek elméleti kérdései

Előjáróban néhány szót szeretnék szólni arról, hogyan változtak a társadalom igényei a büntetésvégrehajtási feladatokkal szemben, és ez milyen változásokat hozott munkánkban.

Az első szakaszt a felszabadulástól az 1950-es évek végéig terjedő időszak jelentette. Ebben a periódusban a bűnözés okait az ezzel foglalkozó szakemberek a külső kapitalista környezet hatásának, illetve a múlt tudati maradványainak tulajdonították. A büntetés célja, a büntetésvégrehajtás feladata ennek megfelelően alakult. Mivel a bűnelkövető osztályellenség volt, el kellett szigetelni, sőt esetenként meg kellett semmisíteni. Ezt a szemléletmódot erősítette az osztályharc fokozódását feltételező elmélet is. A büntetésvégrehajtás tevékenysége az őrzésre, a szigorú, kemény feltételek között történő munkáltatásra korlátozódott.

A második szakasz az ötvenes évektől 1978-ig tartott. Az ötvenes évek végén megváltozott a bűnelkövetés okaival kapcsolatos koncepció. Már nemcsak a külső kapitalista környezet káros hatásával, illetve a tudati maradványokkal magyarázták a bűnözés okait, hanem a dinamikusan fejlődő, de különböző ellentmondásokat is tartalmazó szocialista társadalmi viszonyokkal is. A fogvatartott izolálása (elkülönítése) mellett nevelési cél lett, hogy az elítélt ne legyen bűnisméltó. A büntetésvégrehajtási tevékenység már nem korlátozódott az őrzési feladatokra, hanem kibővült nevelési teendőkkel is. Szervezetileg létrejöttek a nevelési szolgálatok. A jelszó ebben az időszakban úgy hangzott, hogy az elítélteket őrizni, nevelni és munkáltatni kell.

A harmadik szakasz 1978—79 óta tart. Ez idő tájt úgy véljük, hogy a bűnözés társadalmi jelenség, és az ellene folyó harc osztálytársadalmi feladat. A Btk-ban megfogalmazott hármas cél közül kiemelkedő fontosságúvá lett a bűnelkövető nevelése, annak érdekében, hogy tartsa tiszteletben a társadalom jogi és erkölcsi szabályait, és tudjon ezekhez a szabályokhoz alkalmazkodni. A büntetésvégrehajtási tevékenység jellege is megváltozott az elmúlt három évben. Szakítottunk azzal a szemlélettel, hogy az őr őriz, a nevelő pedig nevel. Napjainkban őrizve, munkáltatva kell nevelni. Ez a tétel természetesen fordítva is igaz, nevelve kell őrizni és munkáltatni. A büntetésvégrehajtás szervezeti rendszerét is ezen elvek szerint kell majd átszervezni.

A hagyományos büntetésvégrehajtási rezsimben az őrzési és a nevelési feladatokat funkcionális tagozódású, egymástól elkülönülő szervezet látta el. Tevékenységük a legtöbb ponton a körletek belső életének irányításában érintkezett. Sajnálatos módon azonban éppen ez a terület lett az érdekösszeütközések leggyakoribb színtere. Az elítéltekkel szemben nem támasztottak egységes követel-

ményeket. Az őrszolgálat és a nevelés kapcsolata ebben a rendszerben korántsem volt felhőtlen.

Napjainkban az őrszolgálatot és a nevelési szolgálatot új típusú együttműködés kapcsolja össze. A két szolgálati ág hierarchikusan és funkcionálisan egymástól kevéssé különül el. Az egyes körletek belső életét és az ott dolgozó személyi állomány ellátását egy személy, a nevelési csoportvezető irányítja. A körlet irányításában a közösen előkészített és végrehajtott döntések, a közös ellenőrzések kerültek túlsúlyba.

Ebben a rendszerben az elítéltek öntevékeny szervezetének lényeges szerepe van. Amikor elítéltek állnak szemben — az elítélt közösséget képviselő — elítéltekkel, az öntevékenység már nem üres forma többé, amelyben látszólagos a fogvatartottak részvétele. Nem merev szerepek pedagógiai üresjárata, vagy ami még rosszabb, nem lehetőség a visszaélésre. Az öntevékenység megszerzése, a kölcsönös előnyök és függőségi viszonyok érvényesítése lehetővé teszi, hogy az elítéltek a „gazda szemével” nézzék a bv. intézetet, a körlet gondjait, a közösségi tevékenység eredményeit. Az elítéltek ügyeletes közösségének irányítását a nevelők, főfelügyelők és felügyelők közösen végzik.

Közismert, hogy az elítélttel időben a legtöbbet a munkáltató ór, illetőleg a munka irányítását végző polgári alkalmazott van együtt. Igen sok gond, probléma csapódik le a munkáltatóknál. A problémák megoldása élő, közvetlen munkakapcsolatot igényel a nevelők és a munkáltatók között. Intézetünkben a nevelési csoportvezető nemcsak a belső őrségnek és a nevelőknek a tevékenységét irányítja, hanem — a munkáltatással összefüggő nevelési feladatok végrehajtása során — eljárója a munkáltató öröknek, illetőleg a munkáltatási feladatokat ellátó polgári alkalmazottaknak is.

Az elmúlt években rendszeressé váltak a továbbképzések, ennek során a különböző osztályok tagjai egymás tevékenységét jobban megismerték. Ez pedig az összbüntetésvégrehajtási szemlélet erősödését vonta maga után. A nevelési, termelési, őrszolgálati ág együttműködésének megvannak a szervezeti alapjai. Így az elkövetkező időszakban, véleményem szerint, tovább fog közelíteni egymáshoz a három szolgálati ág tevékenysége.

A szervezetre vonatkozóan két javaslatot tennék. A sajátos állampusztai helyzetből kiindulva, úgy gondolom, az őrségparancsnok, illetőleg a nevelési szolgálatvezető délelőttös-délutános rendszer szerint naponta válthatná egymást, megtéve a szükséges operatív intézkedéseket, de nem érintve a szolgálati ág speciális belső életét. Ezzel meg lehetne „menteni” egy őrségparancsnok-helyettesi státuszt, és jobban koordinálni lehetne a két szolgálati ág tevékenységét.

Javaslom továbbá, hogy a nevelési csoportvezetők — különösen a területileg nagyon tagolt intézetekben — legyenek egyben, egyidejűleg biztonsági csoportvezetők is. (Így például nem lesz szükség külön őrségparancsnok-helyettesre a solti körleten.) Ezáltal egy egység élén egyetlen felelős személy állna.

Dr. Bikádi János

A nevelési szolgálat és az őrszolgálat összefogása a Szegedi Fegyház és Börtönben

A jogi szabályozás területén bekövetkezett fejlődés megkövetelte, hogy a büntetésvégrehajtás szervezete is módosuljon. A büntetésvégrehajtással szemben a jogszabályok szintjén is megfogalmazódott az a társadalmi elvárás, hogy az egész rendszer, ezen belül az egyes szervezeti egységek összehangolt tevékenysége az elítéltek nevelését szolgálja.

1980. január 1-től 1982. szeptember 30-ig kísérletet folytattunk a Szegedi Fegyház és Börtönben azzal a céllal, hogy a körleteken az elítéltek életének irányításában, a körletőrök és a nevelők együttműködjenek. A kísérlettel kapcsolatos utasítás rendelkezett a szervezeti változásokról. Az elítéltek elhelyezési körletén állandósult az őrség, megtörtént a főfelügyelők és a felügyelők kinevezése. A kísérlet során a felügyelői állomány feladatai alapvetően megváltoztak. Az őrszolgálati ismereteken kívül most el kellett sajátítaniuk olyan ismereteket is, melyek segítik az elítéltek nevelését.

A Szegedi Fegyház és Börtönben a felügyelők és munkáltatók részére továbbképzést szerveztek, ezen főleg pedagógiai és pszichológiai alapismereteket tanultak. Az oktatáson rendkívül aktív volt a felügyelők részvétele, a tananyag felkeltette érdeklődésüket. Alaposabban megismervén a nevelők munkáját, szorosabbá vált velük a kapcsolatuk.

A kísérlet tapasztalatai

Az elítéltek fegyelmi helyzete számadatokkal bizonyíthatóan javult. Csökkent a körleten a felügyelettel szembeni tiszteletlenség, a megfelelő magatartás kikényszerítése csak kivételes esetekben vált szükségessé. Javult a munkafegyelem, csökkent a munka- és parancsmegtagadások száma is, jóllehet a renitens elítéltek ilyen irányú fegyelemsértései még mindig számottevőek.

A rend és a fegyelem terén bekövetkezett pozitív változáshoz hozzájárult a szintfelelős nevelő, a nevelői és felügyelői állomány közös fellépése, az ellenőrzések gyakorisága, a felügyelet javaslatainak figyelembevétele a kedvezményes, dicséretes, fenyítések esetében.

Az elítéltek problémáit a felügyelet jobban a magáénak érezte. A nevelők határozottabban, energikusabban léptek fel.

A körlet- és a zárkarendben, a napi élet szervezettségében, irányításában is kedvező változások következtek be. Gyakorlattá vált, hogy a nevelők-felügyelők közös ellenőrzéseket, szemléket tartanak a zárkákban. A közösségvezetők rendszeres eligazítást kapnak, tevékenységüket gyakrabban értékeli. A fegyelemre

kedvezően hatott az a tény, hogy lecsökkent az elítéltek soron kívüli kirendelése azáltal, hogy nevelők, felügyelők, őrsparancsnokok együtt tevékenykednek a napi-rend betartásán.

A nevelőmunka helyzete a kísérlet során

A nevelők szolgálati rendje alkalmazkodik az elítéltek körleten töltött idejéhez, tehát heti három alkalommal délután dolgozik a nevelő. Ahol pedig váltóműszakos elítéltek vannak, ott a nevelő munkaideje az elítéltekéhez alkalmazkodik.

A heti tervben rögzített rendszeres nevelői foglalkozások, az elítéltek ügyeinek gyorsabb rendezése jó hatással van a fogvatartottak hangulatára. A nevelési csoportonként létrehozott homogén kiscsoportok munkája nyomán a fiatal felnőttek és az első büntényes elítéltek kiemelt nevelése helyes irányba orientálja az elítélt közösséget. A szintfelelős nevelők jól össze tudják fogni területükön a munkát, hisz tartalmas kapcsolatban állnak a felügyelőkkel. Intenzíven végzik az öntevékeny csoportok irányítását, ellenőrzését. Szegeden a börtönkörleten, az átmeneti csoportban és a gyógyító-nevelő körleten hoztunk létre öntevékeny csoportokat.

Több alkalommal került sor a teljes állományt érintő értekezletre, illetve oktatásra. Az ellenőrző naplót, melyet a nevelők-felügyelők és a szintfelelős nevelők a kísérlet során folyamatosan vezettek, az őrségparancsnok és a nevelési szolgálatvezető közösen értékelte. A kísérlet eredményességéhez hozzájárultak a havonta megtartott módszertani foglalkozások is.

A nevelőmunkában a nevelők figyelembe veszik a felügyelet, valamint a munkáltatók tapasztalatait. Az elítéltek értékelését és a mozgóbér odaítélését a művezetővel közösen végzik. A fogvatartottakra jól hat, ha a megítélés alapja egységes, és ha elemzik a fegyelmi vétségek okait.

A nevelők és a felügyelők a két szolgálati ág tevékenységét, a megoldandó feladatokat közös rendezvénytervben rögzítették; ennek alapján szerveződtek az értekezletek, a megbeszélések, viták.

A kísérlet 1982. szeptember 30-án lezárult. Hatására a résztvevő két szolgálati ág jobban megismerte egymás munkáját, közelebb került egymáshoz. A nevelési szolgálat koordinációs tevékenysége jobban érvényesült. A munkáltatással azáltal fejlődött a kapcsolat, hogy az elítéltek teljesítményének heti értékelésében szempont volt a munkateljesítmény is. Nem vált külön a körlet és a munkahely. A magatartás és a munkavégzés terén komplex értékelés alakult ki. Ez a teljesítmények reális megítéléséhez vezetett.

A kísérlet óta eltelt időszakban megtörtént a nevelési szolgálat átszervezése. Régebben brigádonként, munkahelyek szerinti elosztásban tartoztak az elítéltek egy-egy nevelőhöz. Így a körlet több szintjén szétszórtan voltak elhelyezve. Nehézkes volt a felügyelők és a nevelők közötti kapcsolattartás, mivel egy nevelőnek több, különböző szinten szolgálatot teljesítő felügyelettel kellett szoros összeköttetésben állnia, és megfordítva.

Az átszervezés során körletrészeket alakítottunk ki. A nevelők irodái azon a részen vannak, ahol a hozzájuk tartozó elítéltek vannak elhelyezve. A jelenlegi formának is van hátránya. A munkáltató és a nevelő kapcsolata körülményesebbé vált annyiban, hogy egy-egy munkacsoportban dolgozó elítéltek több nevelőhöz tartoznak. Ebből adódóan a kapcsolatfelvételt a munkáltatókkal elsősorban a nevelőknek kell kezdeményezniük.

Mindenesetre a régi igény, hogy az elítélt hosszabb ideig tartozzon egy nevelőhöz, így megvalósulhatott. A nevelési szektorok fluktuációja csökkent, mivel

a munkahelyi áthelyezés nem jár más nevelőhöz kerüléssel. A munkahelyi fluktuáció a közeljövőben a termelési érdekek miatt nem szüntethető meg.

A nevelők-felügyelők közötti együttműködés kedvező hatással van az őrzés-biztonságra is, mivel így alaposabban megismerhetők az elítéltek, várható magatartásuk kiszámíthatóbb, hangulatváltozásuk jobban figyelemmel kísérhető, kapcsolataik ellenőrizhetőbbek. Felfedezhetőek a hangadók, a renitensek, s ez megkönnyíti a rendkívüli események megelőzését, illetőleg a differenciált őrzés elvének gyakorlati alkalmazását.

Földesi Tibor

A büntetésvégrehajtási munkáztatás fejlődése a felszabadulástól napjainkig szinte példa nélkül álló volt. Kitűnik ez már a foglalkozási arányok változásából is. 1955-ben az elítéltek 46%-át nem tudta foglalkoztatni a büntetésvégrehajtás, holott 45 munkahely állt a fogvatartottak rendelkezésére. 10 évvel ezelőtt a foglalkoztatás aránya a büntetést töltők esetében 80% volt. 1983-ban az elítéltek, a szigorított őrizetesek, valamint a munkaterápiás alkoholelvonásra kötelezettek esetében a foglalkoztatási arány 90—92% körül mozgott. Kimondhatjuk, hogy az elítélteknél gyakorlatilag elértük a teljes foglalkoztatottságot, hiszen a fennmaradó 8—10% amelyik nem dolgozik, az beteg, vagy szállításra vár. Az összes fogvatartott tekintetében is elérte a foglalkoztatási arány a 82%-ot.

Az ilyen mértékű növekedés egyértelműen mutatja a büntetésvégrehajtás e területen kifejtett erőfeszítéseit. A tárgyi feltételek biztosítása igen célratoró munkát kívánt a munkáztatás területén dolgozóktól. A büntetésvégrehajtási jogszabályok, és egyéb, belső rendelkezések ma már a munkáztatástól is a minőség szempontjainak figyelembevételét követelik.

Zászlós Tibor előadása az öntevékeny szervezetek és a munkáztatás kapcsolatáról bár a baracskai sajátosságokból indul ki, olyan gondolatokat is felvetett, amelyeket a többi mezőgazdasági intézetben dolgozók is hasznosíthatnak.

Sörös András közgazdasági megközelítésben szól a büntetésvégrehajtási munkáztatás eredményességéről. A munkáztatás a nevelési folyamat része, ez azonban nem zárja ki — mivel társadalmilag hasznos tevékenységről van szó —, hogy a termelési tevékenység gazdaságosságáról is szó essék vele kapcsolatban. Vannak olyan ellentmondások a foglalkoztatás és a gazdálkodás között, amelyeket maradéktalanul sem ma, sem holnap nem lehet feloldani.

A termelési és beruházási osztály vezetőjének, *Palotás Miklós* bv. ezredesnek a véleménye szerint az előadásban elhangzottakat a gazdálkodás területén dolgozók körében ismertetni kell és keresni kell a fent említett ellentmondások feloldási lehetőségeit.

Az önállóság és öntevékenység hatása a munkavégzésre

Minden társadalom elvárja tagjaitól az alkalmazkodást. Az együttélés íratlan és kodifikált (törvénybe foglalt) szabályainak betartása nélkül a társadalom tartós fennmaradása nem volna lehetséges. Történetileg az egymást követő-váltó társadalmakban a megváltozott körülmények, az életfeltételek javulása újra meg újra más tartalommal tölti meg az együttélés szabályainak formáit. Az együttélés követelménye egyaránt kötelezi a társadalmat és az egyes embert. Az alkalmazkodás követelményei a közösség és az egyén céljainak, törekvéseinek integrálását (egységesítését) tették lehetővé. Ez az integratív törekvés lényegét tekintve sikerrel járt, mégis minden társadalomban az egyén és a közösség között e célokat tekintve ellentét keletkezik. Ezekben az esetekben, a közösség a társadalom drasztikus és kevésbé drasztikus eszközökkel kényszeríti az egyént az uralkodó osztályok érdekeinek elfogadására.

Amennyiben az együttélés írott és íratlan törvényeit történeti kategóriának tekintjük, tudomásul kell vennünk az ezekkel szemben jelentkező lázadást, támadásokat is. Ezek esetenként a deviancia megjelenési formái.

Itt nem feladatunk e jelenség történeti elemzése, genezisének (születésének) egy-egy társadalom természetéből való kibontása, a devianciát (a társadalmi normáktól való eltérést) magyarázó-kiváltó okok feltárása. A szocialista társadalom új értelmet ad az ember, az egyén helyének és szerepének a közösségben. Kissé patetikus hangzik, de nem járunk messze az igazságtól, ha azt mondjuk, a szocialista társadalom a maga íratlan és írott törvényeivel az ember, az egyén méltóságának kiteljesítését tekinti céljának. Olyan feltételeket teremt, melyekben az egyén és közösség törekvései gyakorlatilag is egybeesnek. A szocialista társadalom tudatosan törekszik megszüntetni azokat a viszonyokat, amelyekben az egyén és közösség drasztikus konfliktusa létrejöhet, de még nem volt képes egészen száműzni az öröklött és beidegződött viszonyokat, sőt számolnia kell az új, a megváltozott körülmények által kiváltott konfliktushelyzetekkel is.

A deviancia létezik. Kérdés: mit kezdünk a deviáns magatartással, a közösség, az együttélés szabályait megsértő emberrel?

A szocialista társadalom humanista, embercentrikus társadalom. Ez megmutatkozik a deviáns, a mi esetünkben a törvényt megsértő emberekkel szembeni álláspontjában, magatartásában is.

A feladat kettős: egyrészt kiiktatni a deviáns magatartás kiváltásához vezető okokat — ez önmagában sem könnyű feladat —, másrészt rávezetni az együttélési szabályokat megsértő embert a helyes közösségi magatartásra. Röviden; alkalmassá tenni a törvénysértőt arra, hogy a közösséggel „békésen együtt tudjon élni”, azaz ha előrevívó céljaival azonosulni nem is tud, de legalább tartsa azokat tiszteletben. Ezek a célok jelennek meg az igazságszolgáltatás intézményrendszerében.

A büntetésvégrehajtás is e célok megvalósításának színtere és eszköze. Miközben a társadalom felépítményében, szerkezetében folyamatos és állandó változás megy végbe, e változások törvényszerűen határozzák meg a büntetésvégrehajtás célját, irányát és lehetőségeit. A büntetésvégrehajtás szakembereiben újra és újra megfogalmazódik a kérdés: a jelenlegi feltételrendszer mellett melyek azok a módszerek, eljárások, szervezeti keretek, amelyek a társadalmi elvárásoknak leginkább megfelelnek, amelyek optimálisan segítik a kitűzött célok megvalósítását. E belső meditáció eredményeit összegezni csak egyféleképp lehetséges. Amennyiben meg akarunk felelni annak a követelménynek, hogy az egyetlen alkalmassá tegyük a társadalmi életre, a bv. intézetekben a társadalmi körülményekhez közelítő környezetet, szokás- és követelményrendszert, és ennek megfelelő szabályozást kell létrehozunk.

Ez vezetett arra, hogy a bv. intézetekben a helyi adottságokat messzemenően figyelembe véve, intézetenként eltérő jelleggel sor kerüljön az elítéltek önkormányzatának bevezetésére, s az emberformáló nevelőmunka középpontjába kerüljenek az elítéltek öntevékenységi törekvései. A gyakorlati szakemberek többségének egyetértésével találkozott az a jogszabály, amely lehetővé tette, hogy „a büntetésvégrehajtási intézet feladatainak megoldása érdekében támaszkodhat az elítéltek öntevékeny szervezeteire”. (1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet 37. §.) Ezzel megteremtődött a törvényes feltétele annak, hogy a büntetésvégrehajtási intézetekben olyan kereteket alakítsunk ki, amelyben a korábban vázolt cél hatásosabban és eredményesebben valósítható meg.

A baracskai intézet jellegéből, végrehajtási fokozatából következően elsőként élt a jogszabályi lehetőségekkel, létrehozva az elítéltek öntevékeny szervezetét.

Szükségesnek látszik, hogy e szervezeti forma előzményeiről is szóljunk. Mindenki előtt világos, milyen nagy jelentősége van annak, hogy az elítélteket bevonjuk közös céljaink megvalósításába, elérjük, hogy elképzeléseinkkel azonosulni tudjanak. Nem újkeletű törekvés ez a pedagógiában, hiszen a XV. és XVI. században már voltak ilyen iskolák: elég, ha itt Tratzendorf goldbergi intézetére vagy Sturm strassburgi iskolájára utalok. Döntő fontosságúak azonban Makarenkó tapasztalatai, amelyek megalapozott elméleti és gyakorlati alapul szolgálnak az öntevékenységre épülő szocialista pedagógia gyakorlati alkalmazásához.

Az alkalmazás elméleti indokai tehát adottak, a jogszabályi keretek biztosítottak ahhoz, hogy a büntetésvégrehajtás új utakon induljon el.

*

Milyen pszichológiai és pedagógiai érvek szólnak amellett, hogy az elítéltek nevelésének hatékonyságát az önkormányzat bevezetésével növelni tudjuk? A hagyományos — nem öntevékenységi — keretben folyó nevelésben a nevelt, azaz az elítélt, mint passzív befogadó, tudomásul vevő partner áll szemben — egy adott nevelési helyzetben — az intézettel, konkrétan a nevelővel. Nem nehéz belátni, hogy maradandó hatás csak abban az esetben érhető el, ha maga a nevelt is aktív résztvevője a konfliktusnak, ha nem áll ellent a hatások befogadásának. Olyan szituációt kell teremteni, amelyben az elítélt oppozíciója (szembenállása) megszűnik, részvétele a nevelés folyamatában egyirányú a nevelőhatást kifejtőjével. Hogyan érhető ez el?

Mindenekelőtt a célok és eredmények vagy várható következmények együttes elemzésével, közös interakcióval, amelynek során az adott feladat, célkitűzés összes eleme közös megbeszélés tárgyát képezi. Ez az eljárás lényegében generalizálható (általánosítható).

Nem könnyű feladat súlyozni mindazt, ami az önkormányzati keret működtetésével együtt jár, s talán célszerűtlen kiemelni belőle fontos és kevésbé fontos momentumokat. Az öntevékeny szervezeti struktúrában a nevelő, a nevelési szolgálat irányító szerepe rendkívül nagy fontossággal bír.

Két dolgot kell leszögezni. Egyrészt az öntevékeny szervezet mint a nevelési hatások megsokszorozásának eszköze nem csökkenti, ellenkezőleg, fokozottan feltételezi az egész személyi állomány folyamatos ellenőrzését, pedagógiai irányítását. Másrészt, fokozott figyelmet kell szentelni annak, hogy az elítéltállomány minden saját tevékenységét érintő kérdésben véleményt alkothasson, mindennapi életét érintő kérdésekben tárgyyszerű és kielégítő magyarázatot kapjon. Ezek elengedhetetlen feltételek. Elmaradásuk komoly következményekkel járhat.

Néhány gondolat az agresszió (erőszakos beavatkozás) feloldásáról. Az öntevékeny szervezeti formában a különállás, a más jogállás tudata elhomályosul. E helyett a „te is ugyanolyan elítélt vagy” helyzet áll elő. Ez a gyakorlatban kevesebb frusztrációt (kellemetlen élményt) okoz. Az öntevékeny szervezeti forma kedvezőbb feltételeit teremti meg egy jó értelemben vett közös nevező kialakításának: nevelő és nevelt sokkal inkább képes azonosulni a közös célok elérése érdekében. A baracksai intézetben ez a szervezeti forma immár 7 évre tekinthet vissza. Működésének eredményei mára egyértelműekké váltak, kétségbe nem vonhatók. A fenti általános megállapítást tények támasztják alá.

Az intézetből szökés vagy szökési kísérlet az elmúlt években csak egy-két esetben volt. Ez rendkívül fontos, hiszen az új forma ellenzői elsősorban a biztonság szilárdságát, megbízhatóságát vitatják. Bebizonyosodott, hogy az öntevékeny szervezeti formában működő elítéltközösség eddig példa nélkül álló módon szervezi saját erkölcsi, fizikai és kulturális nivóját. Hatásosan lép fel a rendbontókkal szemben. Belső motivációkra alapozva mozgósítja az elítélteket életkörülményeik felelős figyelemmel kísérésére. Optimálisan jól szervezi és mozgósítja az elítéltállományt, az intézetet és az elítélteket egyaránt érintő közhasznú (közösségi) munkákra. Az elhelyezési körletek rendje és tisztasága folyamatosan megfelel az elvárásoknak.

A szervezet felépítése, a struktúra kialakításának demokratikus elemei, a választhatóság, a visszahívhatóság garancia arra, hogy a közösség legprogresszívabb elemei kapjanak vezető szerepet, s egyben arra is, hogy hatalmukat ne éljenek vissza. Az öntevékeny szervezet szabályzatban rögzített alapelvei lehetővé teszik, hogy az informális struktúra esetleges hangadói aktivitásukat, a közösségre gyakorolt hatásukat az intézet pozitív hatásrendszerének felerősítése érdekében fejtsék ki.

Az évenként készített fegyelmi statisztika is a fentieket támasztja alá. Évi 150—200 fegyelmi vétségre 2500—3000 jutalom esik. Az öntevékeny szervezet hierarchikus rendje alulról felfelé építkezik. Alapegysége a munkabrigád. A nevelési hatások érvényesülése érdekében rendkívül fontos az alapközösségek stabilitása. Az alapegység létszámának és összetételének állandónak kell lennie a munkahelyen és az elhelyezési körleten egyaránt. A szint- és az épületfelelősök összefogják, közvetítik az alapegységek működéséről szóló információkat a vezetői tanáchoz, amely értékeli, ellenőriz és megszabja a keretfeladatokat; véleményét minden esetben egyezteteti a nevelési szolgálattal. Az öntevékeny szervezet értékelési, tanácskozási rendszere kialakított, tudatosan szervezett. Ülősei, napirendi pontjai meghatározottak. Az öntevékeny szervezethez kapcsolódóan, de speciális feladattal működik az ügyeletes munkabrigád. Az intézet — nem kevés kockázattal — az őrzésbiztonság felelősségét is megosztja az elítéltekkel. Bár a felelősség komoly megterhelést jelent, az elítéltek számára felemelő, megtisztelő feladat.

Az öntevékeny szervezet munkára mozgósító szerepe

Különbséget kell tennünk a kötelelességszerűen végzett munka, és az egyéb, munkavégzést jelentő tevékenység között. Az első esetben az intézet, illetve a vállalat által meghatározott, bérezéssel, fizetéssel járó, sok esetben szakmai ismereteket igénylő termelő tevékenységről van szó. A másik esetben pedig olyan gyakorlati tevékenységekről, amelyek az intézet zavartalan fenntartását, működtetését, terveinek időben történő teljesítését szolgálják, de vállalásuk önkéntességen alapul.

Mindkét esetben rendkívül pozitív az a kép, amelyet az öntevékeny szervezet működése eredményez. Ez a feladatok pontos meghatározásával és az eredmény vagy eredménytelenség — az elítéltállomány számára várható — következményeinek feltárásával magyarázható. Az önkéntes munka célját, értelmét részletesen meg kell magyarázni. Az eredmény ezen a téren is figyelemre méltó, számokban kifejezve évente 25—30 000 munkaórát jelent. A tetemes anyagi előny mellett az erkölcsi haszon fel sem becsülhető.

Az intézetben kialakult erkölcsi normarendszer kényszerítő hatással van minden ide érkező elítéltra. Egészséges az általános szellem, és az újonnan érkezőnek ehhez kell alkalmazkodnia. Természetesen a megfelelő ösztönző eszközök nem maradhatnak el, de nem ez a döntő. Az öntevékeny szervezet, bár egyértelműen pozitív eredmények elérését tette lehetővé, még rendelkezik számtalan ki nem használt lehetőséggel, amelynek feltárása a személyi állomány kötelessége.

Az öntevékeny szervezet sokrétű feladata mellett jól szolgálja a munkával és a munkára nevelés, a tevékenység, a kreativitás és az egyén önmegvalósításának feladatait, speciális feltételek mellett, sajátos környezetben.

A munkába állítási bizottság legalább hármas célt követ döntéseivel. A munkavégzés járuljon hozzá az elítélt általános adaptációs készségének fejlesztéséhez, az igényeinek, érdeklődésének, természetének legmegfelelőbb munkát jelölje ki számára, végül olyan tevékenységgel foglalkoztassa az elítéltet a szabadságvesztés alatt, melynek során gyakorlati tapasztalatai, ismeretei gyarapodnak és segítik a szabadulása utáni beilleszkedését, elhelyezkedését. Az öntevékeny szervezet működésének keresztmetszetszerű áttekintése után a továbbiakban egy szűkebb, speciális terület, a munka gyakorlati tapasztalatainak összegezését szeretném elvégezni. Ez a terület az öntevékeny szervezet által kifejlesztett hatásrendszer — konkrét, a munkában megmutatkozó eredményei — oldaláról vizsgálja az elítélt magatartását.

A baracskai intézet döntően mezőgazdasági jellegű tevékenységekkel foglalkoztatja elítélteit, ezért célszerűnek találjuk, hogy ezt a vállalati gazdálkodás egyik legpregnansabb (legsokatmondóbb, leghatásosabb) területén, az állattenyésztésben vizsgáljuk meg. Állatállományunk, létszámát tekintve, közepes nagyságúnak mondható. Állatfaj szerinti megoszlásban van egy 320-as tehenészeti telepünk — szaporúttal, illetve egy 400 kocás sertéstelepünk, ahonnan évente 7000 db hízósertést bocsátunk ki. A gazdaság területén jelentkező kisebb szállításokat lovakkal végezzük el.

A VI. ötéves tervben telepeinket fejleszteni akarjuk, a meglévő épületek bővítésével, egy korszerű, 400-as tehenészeti telep kialakításával. Szándékunkban áll évente 10 ezer darab hízót kibocsátani. A megváltozott körülmények, sajnos, lelassították a tervezett fejlesztés ütemét, így a végleges kialakítás a következő ötéves tervre húzódik át. A szarvasmarha-telepen folytatjuk az intenzíven tejelő holstein-fríz keresztezéseket. Az utódok hatása a tejtermelés volumenére egyértelmű, pár év alatt a megye második legjobb tejtermelői lettünk. Sertéstelepünkön nagy, fehér fajtájú sertéseket tenyésztünk és hizlalunk. A rekonstrukció

befejezése után egy intezívebben fejlődő hibrid fajtára fogunk áttérni. A telep gépesítettségi színvonala az átlagosnál alacsonyabb, a munkák legtöbbször kézi munkaerőre alapozott. A beruházások, felújítások befejezése lényeges változást jelent majd ebben a tekintetben is.

Az állattenyésztési telepekre általánosságban is jellemző a kora reggeli és késő esti munka. Az állatállomány igényeihez alkalmazkodó munkarendet csak osztott munkaidőben lehet jól megvalósítani. Így az elítelt a napi 8 órát megszakítva, hosszabb pihenési időszak közbeiktatásával tölti. Nem válik munkája iránt közömbössé. Egy-egy részmunkanapon belül az emberek könnyebben mozgósíthatók az adódó kampányfeladatokra. A pihenő közbeiktatása módot ad arra, hogy az elítelt kipihenje magát és frissen végezze a második részmunkanapon rá háruló feladatokat. Az elítelt szinte együtt él a teleppel, nincs ideje elszakadni attól. Az eligazító oktatáson nem hangzik el az állat minden egyedi tulajdonsága. Nem ismernek minden apró részletet (például a tejvisszatartást, a rúgós mivoltot) a brigádvezetők sem. Ha az elítelt eredményesen akar dolgozni, és a körülmények (mozgóbér, jutalom) erre készítetik, akkor egy egyéni megismerési folyamat előtt áll. A rábizott állatok egyedi tulajdonságainak alapos megismerése azonnali eredményben (tejliterben, súlygyarapodásban) realizálódik. Ez a tény még dicséret nélkül is sikerélményt jelent.

Az elítéltszempontok, amelyek egyben munkacsoportok is, szoros együttműködése nélkül elképzelhetetlen lenne eredményes termelés. Munkájuk révén a csoportok kihatnak egymásra, például a takarmányos munkája kihat a tejtermelésre, a fejés azonnali kontrollja munkájának.

A munkacsoportok az egymásra utaltságból adódóan problémaérzékenyek. A termelési értekezleteken felmerül a jobb munkavégzés igénye. A munkafolyamatok tudatos egymásra építése, egymástól való függővé tétele, mint rendszer alkotja a közvetett irányítás alapját. Az elítelt érzi a bizalmat, egyben a kényszerítő hatást, hogy külső felügyeleti figyelmeztetés nélkül is jól kell dolgoznia, hisz saját elismerésén kívül így tudja társainak megbecsülését is megszerezni. Ha ezt nem érti meg, a közösség azonnal figyelmezteti rá.

*

A fenti rendszer természetesen nem tud hosszú ideig külső kontroll és célszerű irányítás nélkül működni, mert a folyamat nem kívánt irányba is terelődhet. Ennek megelőzése a felügyeleti munka alapja.

Az állattenyésztéshez többségében képzettséggel nem rendelkező vagy nem állattenyésztői szakképesítéssel rendelkező elítéltek kerülnek. A termelés alapjait meghatározott technológiák alkotják. A feladatokat a napi munkaeligazításon ismertetik, pontosan meghatározzák. A napközbeni ellenőrzések elősegítik, hogy a rendszer folyamatosan működjön, az elítélttől független gátló tényezők (gépmeghibásodások, ebből eredő takarmánykiesés stb.) gyorsan megszűnjenek. Tekintettel arra, hogy a tartási és takarmányozási technológiák egy-egy állatcsoport, termelési csoport átlag egyedére vannak meghatározva, az egyéni kezdeményezésnek nagy szerepe lehet a hatékony, költségtakarékos munkavégzésben. (Például: a takarmány szükséglet szerinti elosztása, a betegség tüneteinek időbeni észrevétele, az ivarzők jelzése.)

A szakmai felügyelet a kapott információkat természetesen koordinálja, szűri, megvalósíthatóságukat elbírálja, a téves információt adó elítéltet felvilágosítja. Nagyon fontos, hogy a jó szándékból eredő hamis információért ne kapjon büntetést az elítelt, hanem határozzuk meg tevékenységének helyes irányát. A használható információt szolgáltató elítéltek számára pedig meg kell teremteni az elismerés többféle módját.

Az ismertetett alapelveknek a díjazásban is kifejezésre kell jutniuk. Ágazatunkban az elítéltek munkadíja több összetevőből áll. Napi alapbér, normabér vagy egyenesarányos darabbér, a munka összmegítéléséből adódó mozgóbér, valamint egyéb jutalmak. A fenti bérformák egymáshoz viszonyított arányát mindenkor az adott feladat, munkakör határozza meg. Általános elvként elmondható, hogy mindinkább törekszünk az alapbérek arányának csökkentésére és növeljük a teljesítményhez szorosan kapcsolódó juttatások mértékét. A rendszer szervezettségét segítő információk áramlásának a közvetlen elítélt-felügyelet kapcsolaton túl elsődleges színtere a termelési értekezlet. Itt történik tájékoztatás a végzett munkáról, az elkövetkező időszak feladatairól. Itt kerülnek elbírálásra a személyi és csoportfegyelmi kérdések, a munkamorál és munkavédelem főbb követelményei. Fontosnak tartom, hogy a lehetőségekhez képest ismertessük az elítéltekkel a termelés mutatóit és határozzuk meg számukra konkrétan az elkövetkező időszak feladatait.

A telepeinkre érkező emberek a munkavédelmi oktatás után az adott munkaterületről kapnak egy technológiai leírást, amelyet gyakorlati ismeretanyaggal egészítenek ki. Aztán tudásukról két héten belül vizsga keretében számot kell adniuk. A vizsga eredménye vagy eredménytelensége következménnyel jár. Aki az alapvizsgán megfelel, majd a munkája során is bővíteni igyekszik ismereteit, lehetőséget kap arra, hogy szakmai oktatáson vegyen részt. Az elítélt rövid időn belül be kell hogy lássa, csak úgy tud meglenni a munkabrigádban, úgy tud megfelelni a szakmai felügyelet elvárásainak, ha feladatait ismeri. A szakmunkás-képzésben való részvétel mindenkor egyfajta elismerést is jelent. Az elítélt szerepe növekszik, nemcsak elítélttársai körében, hanem a rábízott feladatok nagyságában, önállóságában is. A szakvizsga megszerzése a társadalomba való visszailleszkedés szempontjából is fontos tényező.

A munkahelyen és a körleten kialakított rend, fegyelem pozitív hatást gyakorol a társadalom peremére került, deklasszálódott (lezüllött), sokszor személyiségzavarral is küszködő emberekre. Belátják, hogy a normatívákat, a közösség által elfogadott normatívákat be kell tartani, mert nem egyes emberek (például a felügyelet), hanem az egész közösség kiveti a szabályszegőket.

Az öntevékenységnek a személyiségfejlődésre gyakorolt hatása a munkán keresztül érvényesül, amelynek alapján maga a munka is precízebbé, kidolgozottabbá válik. A fent leírt rendszer egységeiben magas szintű termelést lehet megvalósítani. A követelményrendszer mindinkább hasonlít a többi polgári munkahely elvárásaihoz, így az elítéltek szabadságvesztésük letöltése után gyorsabban tudnak reszocializálódni (visszailleszkedni a társadalomba).

Fejlődésre utal az is, hogy a fegyelmi vétségek száma az elmúlt öt évben csökkenő tendenciát mutat. A munka megtagadása, mint fegyelmi vétség gyakorlatilag megszűnt. Az öntevékenységnek a munkavégzésre gyakorolt hatása egyértelműen pozitív. Meggyőződésünk, hogy az elítéltek személyisége a végzett munka során oly módon fejlődik, hogy ez megfelelő alap a szabadulás utáni zavartalanabb beilleszkedésben. Tevékenységünk ilyen irányú eredményességéről nincs hiteles adatunk, hiányoznak azok az információk, visszajelzések, amelyek alapján feltevésünket tudományosan is bizonyíthatnánk.

Zászlós Tibor

Gazdaságosság és hatékonyság a fogvatartottak foglalkoztatásában

Az igazságügyminiszter 101/81. IM sz. utasítás 268. §-a szerint: „A munkáltatás, mint nevelési eszköz, elősegíti az elítélt személyiségformálását. Célja és feladata rendszeres munkavégzéssel az elítélt szellemi és fizikai erejének fenntartása, szakmai gyakorlottságának fejlesztése, amely elősegíti a társadalomba való beilleszkedését”.

A fogvatartottak joga és kötelezettsége a munkavégzés. A büntetésük ideje alatt foglalkoztatott elítéltek munkáltatása és ösztönzése kétirányú. A cél:

— egyrészt a munkás életmódra nevelés, a szabadulás utáni beilleszkedés megkönnyítése,

— másrészt a munkavégzéshez kapcsolódó gazdasági eredmények növelése.

A kettős célkitűzésből a nevelési célok az elsődlegesek és alapvetőek. Sajnos a büntetésvégrehajtási feladatok (örzés, nevelés, teljeskörű foglalkoztatottság) nem mindig egyeztethetők össze a gazdaságosság, hatékonyság követelményeivel. A büntetésvégrehajtás sajátos tevékenysége esetenként ellentmondásokhoz vezet, ezeket

— a büntetésvégrehajtási célok, feladatok,

— a termelési, szervezési, gazdálkodási tevékenység,

— a népgazdasági ár-, bér- és pénzügyi szabályozás, valamint

— a fogvatartottak egyéni érdekei — alakították ki. Ellentmondást szült a munkakényszer és a munkavégzés; a teljeskörű foglalkoztatás és a hatékonyság; a rendelkezésre álló munkaerő-összetétel és a foglalkoztatási lehetőségek; a magas fluktuáció és a termelékenység minőségigénye; a nyereségérdekeltség és a munkakényszer. A feszültségek mérséklése, feloldása a büntetésvégrehajtás szervezetének komplex feladata.

A termelés szerkezete

1982-ben a büntetésvégrehajtási intézetekben a fogvatartottak átlaglétszámának 75 százaléka dolgozott, ennek 70 százaléka vállalati, 30 százaléka pedig költségvetési gazdálkodás keretében.

A fogvatartottakon kívül 1982-ben 2274 szabad munkavállaló egészítette ki a vállalatok teljes létszámát. A nagyfai célgazdaság Állampusztához történt csatolása után, 1981. január 1-től 12 büntetésvégrehajtási vállalat dolgozik az országban, 12 országos jellegű büntetésvégrehajtási intézet munkaerejére épülve, azok nagyüzemi foglalkoztatásának biztosítására. A vállalati törzstelepeken kívül az előzetesen letartóztatottak foglalkoztatására valamennyi megyei jellegű büntetésvégrehajtási intézetben beindult,

illetve beindul (Veszprémben az utolsó negyedévtől kezdődően) a vállalati rendszerű foglalkoztatás.

A 12 büntetésvégrehajtási vállalatból 9 ipari, 3 pedig mezőgazdasági nagyüzem. Iparvállalataink nagyrésze könnyűipari vállalat. A 12 vállalat 1982-ben több mint 3 milliárd forint termelési értéket állított elő, miközben 317 millió forintos nyereséget realizált.

A naturáliák (termékek) vonatkozásában az iparvállalatok 41 millió darab gombot, 2,2 millió darab mérőeszközt, 592 ezer darab lábbelit, 607 tonna kötelet, 450 millió forint értékű bútorigipari terméket (szekrény sorokat, ülőgarnitúrákat, közületi bútorokat, bébibútort és egyéb funkcionális kisbútort), több mint 29 millió m² szövetet, 6,3 millió darab konfekció-ágy neműt, 1,2 millió darab munkaruhát és több mint 14 000 m³ beton/vasbeton útépitési elemet állítottak elő.

Célgazdaságaink 1418 vagon búzát, 1291 vagon kukoricát, 4465 vagon cukor-répát, 253 vagon gyümölcsöt és több mint 23 000 hektoliter bort értékesítettek. Az állattenyésztési ágazat pedig 5064 tonna súlyú vágóállatot (szarvasmarhát, sertést, juhot), 8 millió liter tejet és 41 tonna gyapjút értékesített.

A fogvatartottak foglalkoztatásának gazdaságosságát, hatékonyságát a büntetésvégrehajtási vállalatok értékmutatói alapján — három közelítésben

— az 1978—82-es évek hatékonysága látószögéből,

— a bv. vállalatok alágazati szintű hatékonysága aspektusából, végezetül pedig,

— a bv. vállalatok egymáshoz viszonyított gazdálkodási színvonala szempontjából elemzem.

A gazdaságosság, hatékonyság alakulása 1978—1982 között

Népgazdasági problémák és vállalati gazdálkodás

A büntetésvégrehajtási vállalatok utolsó öt éve (1978—82) a gazdálkodás értékmutatói alapján két szakaszra bontható. 1978—79-ben a jövedelmezőségi, hatékonysági mutatók viszonylag magas színvonalat értek el, az 1980-tól 1982-ig terjedő évekre pedig a gazdálkodás színvonala erősen az 1978—79-es évek nívojára esett.

Az okok keresésekor nem tekinthetünk el a külső feltételek, az úgynevezett egyensúlyi problémák rövid értékelésétől. Az 1973—74. évi nyersanyag- és energiaárrobbanás jelentősen leértékelte a magyar munkát, a külkereskedelem ismert szerkezete mellett ez cserearányromlásban jelentkezett. Az elszenvedett veszteségeket a kormány az életszínvonal-politikában nem vette tudomásul, minek következtében a belföldi felhasználás 1974 és 1978 között rendszeresen meghaladta a nemzeti jövedelmet. A belföldi felhasználás és a nemzeti jövedelem különbségét az ország külföldi tőkés hitelekkel fedezte.

A fogyasztásra fordított hitelek és 1975-től a megszigorodott hitelfolyósítási feltételek oda vezettek, hogy a hitelállomány évről évre nőtt. Az 1977 októberében a Központi Bizottság, 1978-ban már több fórum is állást foglalt a kérdésben, majd a törekvések középpontjába folyamatosan a külkereskedelmi egyensúly javítása és a passzívák (tartozások) csökkentése került. 1974-től 1978-ig az elfogyasztott hitelek visszafizetésének forrása a vállalati adóbevételek fokozása, valamint a vállalati nyereség lett.

A központi intézkedések hatása a vállalati eredményekre

A népgazdasági éves tervek arra az alapgondolatra épültek, hogy a külső egyensúlyi helyzetet megalapozó külkereskedelmi aktívum rövid távon csak a belföldi kereslet mérséklésével, a fokozott importkorlátozás életbeléptetésével, a gazdaság erőteljes exportorientáltságának növelésével érhető el.

1975-től 1980-ig radikális központi intézkedések sora szigorította a vállalati gazdálkodás egységeinek lehetőségeit. A teljesség igénye nélkül a legfontosabbakat felsorolva:

- a városi és községi hozzájárulás mértéke 6%-ról 15%-ra
- a nyereségadó 36%-ról 45%-ra
- a kötelező tartalékalap-képzés 10%-ról 20—25%-ra nőtt,
- a bérfejlesztési és a részesedési alapképzés adója megduplázódott,
- a fejlesztések korlátozására, a fenti intézkedéseken túlmenően, az építési adó kulcsát is megkétszerezték, bevezették a beruházási illetéket, majd 1981-től folyamatosan az így megmaradt fejlesztési alap 7—9%-át, később pedig 19%-át vonták el a vállalatoktól,

- 1980. január 1-től bevezették az új kompetitív (vetélkedő, egymás hatását korlátozó) termelői árrendszert, amelynek szintén nyereségsökkenítő hatása volt a vállalati gazdálkodásra,

- a társadalombiztosítási járulék mértékét

- 1981-ben 24%-ról 27%-ra,

- 1982-ben 27%-ról 30%-ra,

- 1984-ben 30%-ról 40%-ra fogják emelni,

- a hitelfolyósítások feltételeit megszigorították, nőttek a kamatok,

- az 1980. év előtt képzett tartalékalapokat elvonták a vállalatoktól, a büntetésvégrehajtás vonatkozásában ez 130 millió forintot jelentett.

A belföldi felhasználás vállalati forrásait megcsapoló, szabályozó módosításokkal párhuzamosan soványabbak lettek az intézmények, költségvetési szervek keretszámai. A fogyasztói árintézkedések pedig a lakossági vásárlóerő visszafogását vették célba. A szabályozás célja az volt, hogy a lehetőségek szerint segítse elő az érdemi megoldást, a termelési szerkezet átalakítását.

A gondokat jól érzékelteti a probléma számszerűsítése. A nemzeti jövedelem egészségesnek tartott felhasználása: 25% felhalmozás, 75% fogyasztás. Jelenleg a felhalmozás csupán 11%.

A hatékonyság problémái

A nyereség a vállalati gazdálkodási tevékenység eredményének egyik legfontosabb kifejezője, tükrözi a vállalati ráfordításokat és a piac ellenőrzését. Mivel a nyereségben a gazdasági tevékenység minden oldala kifejeződik, alkalmas arra, hogy a vállalati hatékonysági mutatók alapja legyen.

Gazdasági hatékonyságon a termelési tényezők (a vállalatnál foglalkoztatott munkaerő és a termelésben lekötött eszközök) felhasználásának eredményességét értjük. Az elmúlt öt év hatékonysági mutatóit elemezve megállapítható, hogy az 1982. évi gazdálkodás hatékonysága a legalacsonyabb.

Az egy foglalkoztatottra jutó nyereség alakulásában 1980-tól, a nyereségsökkenésen túlmenően, közrejátszott a nagyarányú létszámnövekedés, valamint az intézetek új büntetésvégrehajtási kategóriáinak kijelölése, amely a nagy fluktuáción keresztül csökkentette a termelékenységet.

A 100 forint bérré jutó nyereség nagyarányú csökkenését a fogvatartottak bérének erőltetett ütemű, nem teljesítményarányos, az előírt ágazati szintű be-

álláshoz közelítő bérfejlesztése, valamint a szabad munkavállalók 1981—82. évi 8,2 millió forintos szabad munkavállalói bérpreferenciája magyarázza. A 100 forint eszközértékre jutó nyereség alakulásának öt éves áttekintését erősen zavarja az 1979—1980. évi termelői árrendezés.

A büntetésvégrehajtási vállalatok és az új árszabályozás

A büntetésvégrehajtási vállalatok 1980. évi 81 millió forintos nyereségesüként nem fejezi ki híven azt a bizonytalanságot, amely a vállalati gazdálkodást ebben az időszakban jellemezte. A vállalati elképzelések labilitását alapvetően az 1980. január 1-én életbe léptetett új termelői árrendszer okozta, amelyre jellemző volt, hogy két vállalatunk, a Sopronkőhidai Szövőgyár és az Alföldi Bútorgyár veszteséges tervet készített.

Az 1980-ban életbe lépő kompetitív termelői árrendszer fő vonása az, hogy a tényleges világgiazi árak, árányok, árfolyamok alakulása alapján orientálja a vállalatokat.

A készárak árképzésénél a termelési ágak kompetitív és nem kompetitív ágazatok szerinti megkülönböztetése azon alapult, előállítottak-e vagy sem olyan termékeket, amelyek szerepet játszhattak a külkereskedelem megbomlott egyensúlyának helyreállításában.

Az új árrendszer keretében három árcentrum működik. *Kompetitív* módon képezhetik áraikat azok a vállalatok, amelyek nem-rubel elszámolású exporttevékenységet folytatnak. Ezek a belföldi értékesítésű termékeiknél a nem-rubel elszámolású exportban elért nyereségnyadokkal kalkulálhatnak. Vállalataink közül 1983. január 1-től a Budapesti Faipari Vállalat képi ily módon termelői árait. Az árrendszer kialakításánál megvizsgálták, miképpen lehet a vállalatoknál az önköltségi árképzés energia- és anyagpazarlásra ösztönző jellegét megszüntetni vagy legalább csökkenteni. Így határoztuk el — ott ahol erre lehetőség nyílt — az *arányosításon alapuló*, vagy azt követő árképzést. Az arányosítás lényege, hogy a követő vagy arányosító vállalatok a vezető vállalatok áraihoz mérik termékeik árát. Ebbe az árképzési formába tartoznak bútorigipari, textilruházati ipari, cipőipari vállalataink, valamint a Börzsöny Vegyesipari Vállalat. A harmadik árképzési módszer a hagyományos normatív nyereséggel pótlékolt *önköltségi* árképzés, amelynek körét anyag- és energiapazarlásra ösztönző volta miatt fokozatosan szűkíteni kell. Így képi árait a Dunai Tömeg- és Vegyesipari Vállalat.

A „vezető” vállalatok árai és a „követő” büntetésvégrehajtási vállalatok árai közötti különbség

Hogy az árképzés szempontjából vezető — a nem-rubel elszámolású exportot teljesítő — vállalatok a tőkés piacon versenyképesek legyenek, rendelkezniük kell:

- magasan kvalifikált irányító, tervező apparátussal,
- megfelelő műszaki paramétereket garantáló gépekkel,
- és ezeket működtetni tudó szakmunkás gárdával.

Ipari vállalataink termékeiket alacsonyabb költségen állítják elő, mint a vezető vállalatok, az alábbi tényezőkből adódóan:

- vállalataink adottságaik (technikai felszereltség, elítelt-munkaerő) következtében csak egyszerű termékek előállítására vállalkozhatnak,
- az elítelték foglalkoztatásából eredően lényegesen alacsonyabb a bérköltség,

— a kis eszközérték miatt mérsékelt az amortizáció, illetőleg a karbantartási költség,

— kis létszámú az irányító apparátus és nincs műszaki tervező szervezet.

Természetesen a „vezető” és a „követő” büntetésvégrehajtási vállalatok között a költségvonzatokon túlmenően a termelékenység szempontjából is van különbség. Noha a vezető vállalatok termelékenysége magasabb, a büntetésvégrehajtási vállalatok alacsonyabb költségeiből eredő előnyeiket nem tudják kiegyenlíteni. Vállalataink nagy összegű nyereséget tudnak realizálni hozzájuk mérten.

Jövedelmezőség — alágazati szinten

Mindenfajta összehasonlításnak megvannak a maga gyenge pontjai. Az egyes mutatók alapadatai más-más tevékenységet és termelési szerkezetet takarnak. Mégis úgy vélem, ha be akarom mutatni a szakágazatban elfoglalt helyünket, akkor az egybevetések elkerülhetetlenek.

Bútoripar

Az Ipari Minisztérium felügyelete alá 14 bútoripari vállalat (BUBIV, ZALA, KANIZSA, stb.) tartozik. A termelési érték alapján az Alföldi Bútorgyár 8., a Budapesti Faipari Vállalat a 13-ik helyen, a létszám alapján viszont az Alföldi Bútorgyár a 6., a Budapesti Faipari Vállalat meg a 8. helyen áll.

A 14 vállalat átlagos bruttó állóeszköz-ellátottsága 250 millió forint, amely lényegesen kedvezőbb vállalataink 105—122 millió állóeszköz-ellátottságánál. Gépi felszereltség vonatkozásában ez a differencia még nagyobb, 115 kontra 38—42 millió forint.

A gépek nettó-bruttó aránya, tehát az elhasználódás foka vállalatainknál egyértelműen kedvezőbb, míg a 0-ra leírt állóeszközök részaránya egyik vállalatunknál kisebb, a másikonál nagyobb. Készleteiket az alágazat átlagánál gyorsabban forgatják vállalataink, a készletek forgóalap fedezettsége tehát magasabb.

A fizikai foglalkoztatottak (nagy részt elítéltek) átlagbére az alágazati átlagszint 56—57%-a, a nem fizikai foglalkoztatottaké pedig 135—140%-a. A 2 bútoripari vállalat termelékenysége mindössze az alágazati átlag 56—58%-át teszi ki, az egy főre jutó nyereség pedig csak 36—40%-át.

A 100 Ft bére jutó nettó termelés kiegyenlítettését a bv. vállalatok alacsony bérszínvonalát kompenzáló bútoripari termelékenység magyarázza. Az eszközértékre vetített hatékonysági mutatók kedvezőbbek (vagy azonos színvonalúak) az alágazati átlagnál. Az árbevétel-arányos nyereség a két vállalat átlaga alapján megegyezik az alágazati átlaggal, míg a jövedelmezőségi mutató alatta marad.

A fenti tényezők kiegyenlítő hatása miatt az élőmunka alacsony termelékenysége és a holtmunka magasabb értékesülése következtében bútoripari vállalataink komplex hatékonysági mutatója megfelel a bútoripari alágazat átlagának.

Textilruházati ipar

13 vállalat tartozik az Ipari Minisztérium felügyelete alá, ezek közül 7 (Fékon Ruhaiipari Vállalat, Május 1. Ruhagyár, Vörös Október Ruhagyár, Szegedi Ruhagyár stb.) nagy vállalat, akár a termelést nézzük, akár a létszámot, míg 6 kisebb. Ezek hasonló volumenű termelést hasonló létszámmal folytatnak.

Az állóeszköz-ellátottság ebben az iparágban is lényegesen meghaladja a bv.

állőeszköz-ellátottságának színvonalát. A különbség a gépi felszereltségben fokozottan jelentkezik. A 92,5%-os alágazati átlaggal szemben Sátoraljaújhelyen 19%, Kalocsán 9%, Sopronkőhidán pedig 84,5%. Míg a gépek erkölcsi kopása az alágazati átlag körül van vállalatainknál, addig a 0-ra leírt állőeszközök részaránya lényegesen magasabb nálunk.

A készletgazdálkodás mutatói kedvezőbbek, mint általában a textilruházati iparban. A fizikai foglalkozásúak havi átlagbére 60—62%-a, a nem fizikai foglalkozásúak havi átlagbére viszont 97—145%-a az alágazat átlagának.

Az élőmunka termelékenységé 3 vállalatnál az alágazat átlaga körül szóródik, ebből adódóan az alacsonyabb bérszínvonal miatt az 1 főre, illetőleg 100 Ft bérré jutó nyereség lényegesen nagyobb, mint a textilruházati iparban szokásos átlag. A bv. vállalatok holtmunka hatékonyságának mutatói magasabbak, mint az alágazati mutatók.

Az árbevétel-arányos nyereség az idesorolt 3 vállalatnál az alágazati átlag szintjén van, a jövedelmezőségi mutatók viszont 1,5—2,5-szer magasabbak mint az alágazatban. Az eddig elmondottak alapján a textilruházati iparba sorolt vállalataink hatékonyabban dolgoznak az alágazat átlagánál.

Mezőgazdasági üzemeink

1982-ben 122 állami gazdaság dolgozott az országban. Átlagos területnagyságuk 7838 hektár volt. Mezőgazdasági üzemeink hatékonyságát velük hasonlítottam össze. Állampuszta a kimondottan nagy területű gazdaságok közé tartozik, Pálhalma közepes, Annamajor pedig kis területű gazdaságnak számít. A föld milyenségét illetően Annamajor és Pálhalma jó, Állampuszta pedig az átlagnál rosszabbnak mondható földterületen gazdálkodik. 1982-ben az Állami Gazdaságok Országos Központja hat mutató alapján rangsorolta az állami gazdaságokat, ahová célgazdaságainkat is besoroltam. Az összehasonlításból kiderült, hogy amíg a holtmunka hatékonysági mutatóinak vonatkozásában mindhárom gazdaságunk az első 5—8 gazdaság közé sorolható, addig az élőmunka hatékonysági mutatóinak alapján a nyereségre vetítve 60—70. helyen állunk, a bruttó jövedelemre vetítve pedig az utolsó 7 gazdaság közé tartozunk.

*

Összefoglalva: A népgazdaság kedvezőtlen egyensúlyi helyzete, a termelés szerkezetének lassú fejlődése szigorú központi intézkedésekre kényszerítette a kormányt. Ezek az intézkedések a vállalati gazdálkodás több egységében, és most már a büntetvégrehajtási vállalatok gazdálkodásában (lásd: Ipoly Cipőgyár) is zavarokat okoztak. Ráadásul ez olyan időszakban következett be, amikor a büntetvégrehajtás területén új, korszerűbb követelményeket támasztó szabályozás lépett életbe.

Fokozta a problémákat a fogvatartott-létszám nem várt dinamikus növekedése is, amely az intézetekben elhelyezési, a vállalatoknál (a Budapesti Faipari Vállalatnál, a Dunai Vegyesipari Vállalatnál) pedig foglalkoztatási gondokból öltött testet. 1984-től újabb központi pénzügyi rendelkezések lépnek életbe, ezek tovább fogják szűkíteni a vállalati nyereség forrásait. A társadalombiztosítási járulék 30%-ról 40%-ra növekszik, a fejlesztési alap miatti elvonás 19%-ra emelkedik, és a tartalékalap 90%-át különböző formákban fogják elvonni. Ilyen körülmények között egyetlen lehetősége van a vállalati gazdálkodás egységeinek, mégpedig a gazdálkodás hatékonyságának javítása, az élő, illetőleg a holt munkával való ésszerű, racionális, takarékos gazdálkodás.

Sörös András

Bútoripari vállalataink hatékonysága 1982-ben

1. táblázat

MEGNEVEZÉS	Egység	Bútoripar	Alföldi Bútorgyár	Bp-i Faipari Vállalat
Készletek forgási sebessége	nap	70	41	71
Készletek a forgóalap %-ában	%	127	114	110
Gépek nettó-bruttó aránya	%	68	74	85
0-ra leírt állóeszközök aránya	%	5	8	3
Fizikai foglalkozásúak átlagbére	Ft/fő/hó	3882	2209	2156
Nem fizikai foglalkozásúak átlagbére	Ft/fő/hó	4814	6789	6471
1 foglalkoztatottra jutó nettó termelés	ezer/Ft	116	65	69
1 foglalkoztatottra jutó nyereség	ezer/Ft	46	17	21
100 Ft bérrre jutó nettó termelés	Ft	230	207	226
100 Ft eszközértékre jutó nettó termelés	Ft	44	67	37
100 Ft eszközértékre jutó nyereség	Ft	18	18	11
Komplex hatékonysági mutató	%	118	123	118
Árbevétel-arányos nyereség	%	8	6	12
Eszközarányos nyereség	%	15	14	10

Vállalataink hatékonysága a textilruházati iparban (1982-ben)

2. táblázat

MEGNEVEZÉS	Egység	Textil-ruházati ipar	Kalocsai Konfekció-ipari Vállalat	Sátoralja-újfehlyi Fehérnemű-gyár	Sopron-kőhidai Szővőgyár
Készletek forgási sebessége	nap	82	36	64	40
Készletek a forgóalap %-ában	%	131	103	119	109
Gépek nettó-bruttó aránya	%	60	75	67	61
0-ra leírt állóeszközök aránya	%	6	9	46	12
Fizikai foglalkozásúak átlagbére	Ft/fő/hó	3601	2223	2214	2219
Nem fizikai foglalkozásúak átlagbére	Ft/fő/hó	4787	5297	4660	6959
1 foglalkoztatottra jutó nettó termelés	ezer/Ft	72	74	69	70
1 foglalkoztatottra jutó nyereség	ezer/Ft	23	33	28	25
100 Ft bérrre jutó nettó termelés	Ft	164	248	236	223
100 Ft eszközértékre jutó nettó termelés	Ft	66	118	69	83
100 Ft eszközértékre jutó nyereség	Ft	20	52	28	30
Komplex hatékonysági mutató	%	95	123	122	122
Árbevétel-arányos nyereség	%	9	11	6	8
Eszköz- és bérrarányos nyereség	%z	14	36	22	22

Gazdaságaink hatékonysága 1982-ben

3. táblázat

MEGNEVEZÉS *	1000 Ft eszközre jutó nyereség	1000 Ft költségre jutó eredmény	1000 Ft üzemi termelési értékre jutó nyereség	1000 Ft nettó termelési értékre jutó eredmény	1 főre jutó nyereség	1 főre jutó bruttó jövedelem
1. Dolnandi Állami Gazdaság	118	273	205	665	106 161	163 115
2. Mezőgazdasági Kombinát, Boly	105	221	172	567	97 923	153 058
Pálhalmi Célgazdaság	149	242	145	341	23 909	56 000
Állampusztai Célgazdaság	95	184	121		23 686	55 212
Annamajori Célgazdaság	161	176	121		17 614	50 328
12. Mezőgazdasági Kombinát, Bábolna	92	93	87	729	103 511	158 098
67. Kiskunhalasi Állami Gazdaság	32	49	47	250	24 551	76 243
100. Veszprémi Állami Gazdaság	19	31	31	138	10 299	61 314
Állami gazdaságok átlaga	48	75	70	353	34 560	86 669

* Az első oszlopban lévő számok a gazdaságok 1982. évi hatékonyságának sorrendjét jelölik a táblázatban felsorolt hat mutató alapján.

Jelenleg a büntetésvégrehajtási nevelés sajátos helyzetben, átmeneti állapotban van. Az 1979-ben érvénybe lépő jogszabályok rendelkezéseit a személyi állomány megismerte, elfogadta, ezekre épül a büntetésvégrehajtás mindennapi tevékenysége. Most a távolabbi feladatok meghatározásának időszakát éljük, ennek jegyében elkészült a nevelésfejlesztési koncepció, amely hosszú távra meghatározza a büntetésvégrehajtásnál követendő nevelőmunka elméletét és gyakorlatát. Jelenleg a munkáltatásfejlesztési koncepció kidolgozása folyik. Ezek alapvetően megszabják a jelenben is, de az elkövetkezendő 10—15 évben még inkább a büntetésvégrehajtás rendszerét és főbb tevékenységi irányait.

Dr. Boros János bv. százados, az Országos Parancsnokság kutatásszervezési alosztályának vezetője szerint a harmadik szakmai konferencián elhangzó előadások — az elmúlt 1—2 év gyakorlati tapasztalatai alapján — igazolták a bv. vezetők döntéseinek helyességét. A referátumokról az alábbiakat állapítja meg.

Kovács Zsolt szép, kerek előadása a gyakorlati pszichológia tapasztalataival foglalkozik. Az összefoglaló jellegű előadás alapján úgy tűnik, hogy a pszichológiai munka megtalálja a helyét a büntetésvégrehajtáson belül.

Véghné dr. Müller Anikó az elítéltek öntevékeny szervezeteinek működésével kapcsolatban végez olyan vizsgálatokat, melyek a büntetésvégrehajtás területén még nem lettek kipróbálva. Utal arra, hogy kísérlete nem mindenben támasztja alá a Pálhalmán követett kiválasztási gyakorlatot.

Dr. Bikádiné Ágoston Magdolna olyan kérdéskört feszeget, mely az utóbbi időszakban egyre inkább előtérbe kerül, nevezetesen az informális elítéltesoportok tevékenységét. Tény, hogy minden szervezeten belül kialakulnak bizonyos informális kapcsolatok, melyek vagy segítik a szervezet céljainak megvalósítását, vagy nem. A büntetésvégrehajtáson belül a börtönártalmak miatt az utóbbi szokott bekövetkezni. Az informális csoportok hozzájárulnak az adott bv. intézmény napi céljainak eléréséhez, de az informális csoportban részt vevő elítélteknek mérhetően nagyobb hányada lesz visszaeső. Az előadó nagyon helyesen fejti ki az elsőbűntényesek és a visszaesők közötti különbséget, s a velük való bánásmód, viselkedési stratégia eltéréseit.

Dr. Garai Ernő a nem magyar állampolgár elítéltekkel való nevelői feladatokról informál. Bár létszámát tekintve ez a csoport az elítéltek elenyésző hányadát jelenti, a velük kapcsolatos tevékenységtől függ a magyar büntetésvégrehajtás munkájának országhatáron túli megítélése. Megszívlelendő az előadó nyelvpótlékkal kapcsolatos javaslata is.

Az elhangzott előadások szakmai szempontból igen érdekesek voltak, ugyanakkor jelezték, hogy a büntetésvégrehajtás területén dolgozó fiatalok között egyre többen rendelkeznek jelentős szellemi kapacitással. Ennek érdemi kihasználása az Országos Parancsnokság nevelési osztályának feladata.

A gyakorlati pszichológia hároméves tapasztalata — Szegeden

Intézetünk pszichológusai a nevelési szolgálat állományához tartoznak, így tevékenységük döntő részben a pedagógiai munka hatékonyabbá tételét segíti elő.

A pszichológiai vélemény lerövidíti, illetve kiegészíti azt a pedagógiai megismerő folyamatot, melynek célja: önismerettel rendelkező, érett, adaptív (a változó életkörülményekhez alkalmazkodó) személyiség kialakítása alkalmas eszközök megválasztásával. Eddig ezek a pszichológiai vélemények a parancsnoki vezetés, a bíróságok, az ideggondozó intézetek, az orvosok és a nevelők számára, illetve az elítéltek indokolt kérései alapján készültek — fegyelmi ügyekkel, munkáltatással, feltételes szabadságra bocsátással, gyógyító-nevelő csoportba helyezéssel, szabadulás utáni rehabilitációval, valamint aktuális egyéni problémákkal kapcsolatban.

A vizsgálatokat rendszerint megelőzi egy általános tájékozódás. Ezt követi a vizsgálat, melyben az exploráció (kikérdezés) után teljesítmény- és személyiségvizsgáló tesztek vesziük föl. Végül megfogalmazzuk a véleményt és továbbítjuk a javaslatot. Az exploráció vázát egy helyileg kidolgozott kérdőív alkotja, ami környezettanulmányból és egyfajta személyiségrajzból áll. A négy szemközti beszélgetéskor ezt a kérdéssort bővítjük ki az aktuális problémáknak megfelelően.

Az így elkészült vélemény információkat tartalmaz a vizsgált személy (mentális) értelmi színvonaláról, érzelmi-indulati állapotáról, szociabilitásáról (az emberi környezetbe való beilleszkedés és eligazodás képességéről) és esetleg patológiás (kóros) tüneteiről.

A teljesítménytesztek segítségével az egyes intelligenciafunkciók mérhetővé válnak, illetve a patológiás eredetű mentális hanyatlás kimutatható. A személyiségtesztek megfelelő adatai által pedig megismerjük a vizsgált személy gondolkodásmódját, logikáját, memóriáját, mentális kontrolljának színvonalát, valamint azt, hogy mennyire képes figyelmét, ha kell, összpontosítani.

Tapasztalataink szerint az értelmi színvonallal kapcsolatos kép igen változatos, hisz az imbecilitás (közepesen súlyos értelmi fogyatékoság) határesetétől az extrém módon magas teljesítményig szinte valamennyi intelligenciaövezet képviselve van. Ennél jóval egysíkúbbak az elítéltek érzelmi-indulati életére vonatkozó adatok.

A személyiségtesztek rendszerint igazolják a viselkedés megfigyelésével nyert tapasztalatokat. Az érzelmi reakciókat — főleg konfliktushelyzetekben — egyfajta differenciálatlanság, ugyanakkor intenzitás jellemzi. A mesterségesen beszűkített élettér miatt fokozódhat az intolerancia, az agresszivitás irányába tolódhat el az én-kép, a konfliktushelyzet könnyen inadekvát (nem megfelelő) reakciókat válthat ki a nyílt agresszivitástól a suicid (öngyilkos) kísérletekig. Ez utóbbiakat többnyire segélykérés, tiltakozás, a pánikhangulat és a szorongás oldására irányuló extrém ingerkeresés és/vagy valamilyen előnyhöz jutás motiválja.

A szociabilitásra, értelmi, érzelmi, viselkedésbeli kontrollra vonatkozó információk fontosak a feltételes szabadságra bocsátás, a pártfogó felügyelet alá helyezés és a gyógyító-nevelő csoportba utalás szempontjából egyaránt. Vizsgálati anyagunkat alacsony, legfeljebb átlagos szintű szociabilitás és kedvezőtlen társas pozícióra, emberi kapcsolatra utaló prognózis jellemzi. Az állandó büntetés fenyegetettsége által kiváltott regresszió (hanyatlás) az emberi kapcsolatokban egyfajta kölcsönös bizalmatlanságban is megnyilvánulhat. Ezért minden esetben eldöntendő a kérdés: vajon a vizsgált személy szociális alkalmazkodására vonatkozó kedvezőtlen, illetve kedvező kép általában érvényes, vagy csak a szabadságvesztés idején?

A pszichológiai véleményt a patológiás jegyekre utaló információk zárják. Ezek jobbra különböző neurotikus zavarokat, depressziót (búskomorságot), hipochondriás feszültségeket jeleznek, valamint pszichoszomatizációra (a pszichés zavar testi tünetekben való megnyilvánulására), pszichopatológiára (személyiségzavarra) utalnak. Az orvosok és nevelők javaslatára megvizsgált, illetve különböző panaszaiakkal önállóan jelentkező elítéltek zöme pszichopata. Tüneteiket rendszerint valamilyen aktuális konfliktus váltja ki vagy erősíti fel, mely a munkáltatáshoz, a zárkaközösséghez, a felügyelethez való viszony kapcsán lép fel. Így a pszichés státus (lelkiállapot) egyensúlyának megőrzése érdekében a tüneteket elfedő gyógyszeres kezelésen túl szükség van a szociális, kapcsolati szféra rendezésére is. Indokolt esetben családterápiás foglalkozásokkal is kísérletezünk.

Az a meggyőződésünk alakult ki, hogy a büntetésvégrehajtási intézetekben az elítéltekre irányuló közvetlen pedagógiai munkának — a jogszabályban rögzített nevelési feladatok mellett — az érzelmi-indulati élet rendezésével, a szociális alkalmazkodás fejlesztésével, általában személyiségkorrekcióval kell foglalkoznia. Ha ezt elfogadjuk, akkor el kell vetnünk azt a pedagógiai beállítódást, mely vélt vagy valós intellektuális fölényhelyzetből csupán egyfajta kioktató, eligazító, felvilágosító tevékenységet igyekszik gyakorolni.

Megemlítek egy példát arra, hogy vizsgálataink miképp tehetik hatékonyabbá a pedagógiai beavatkozást. Az egyik elítélt, akinek teljesítménye 120% volt, váratlanul megtagadta a munkát, nem akart lemenni az üzembe dolgozni. Mivel az eset többször megisméltódott, a nevelő arra kért bennünket, hogy próbáljuk kideríteni e viselkedés okát.

Az előzetes informálódás nem vitt közelebb a probléma megoldásához. Az explorációs anyagból is egyedül a brutális, részeges apához fűződő elutasító viszony derült ki. Egyébként pszichés, szomatikus vagy kapcsolattartásra vonatkozó problémáról a vizsgált személy nem tett említést. A teljesítményteszt szerint átlagos intelligencia övezetbe tartozott, a mutatók leépülést, központi idegrendszeri megbetegedést nem jeleztek. A személyiségtesztek szerint realitásérzéke, szociális térben való tájékozódása átlagos volt, ép kontrollfunkciók mellett megfelelő szabálytudat, normakövető magatartás jellemezte. Patológiás jegyek nem mutatkoztak. A látszólag zavartalan képet az egyik személyiségteszt eredménye mégis megtörte. Kiderült, a vizsgált személy az autoritáshoz, a hatalmi helyzetben lévőkhöz, elsődlegesen az apához negatívan viszonyul. Szorongásra és agresszív feszültségre utaló jegyek mutatkoztak ebben a tesztben.

A részletesebb tájékozódás után nyilvánvalóvá vált, hogy a megmagyarázhatatlan viselkedés rendszerint olyan helyzetekben következik be, amikor a művezető vagy a felügyelet a szokottnál erélyesebben, határozottabban, keményebben lép fel az elítélttel. A vizsgált személy viselkedése az autoritást képviselő személyekkel, a hatalmi helyzetekkel szemben — a kedvezőtlen szociális örökségre mintázódott indulatáttétel révén — szubjektívalódik, infantilis (gyermekded), pánikszerű reakciót vált ki belőle.

Több más eset is tanúsítja, hogy a szembehelyezkedő, renitens magatartás nem személyesen a nevelőnek vagy a felügyeletnek, hanem a hatalmi helyzetben lévő személynek szól. De éppen ez a helyzet adhat lehetőséget arra, hogy az autoritáshoz társított, feldolgozatlan agresszív feszültségeket hordozó magatartás új típusú kapcsolatok révén módosuljon. Végül a nevelővel folytatott eszmegbeszélés, illetve a jó munkavégzést megerősítő jutalom után a munkamegtagadások elmaradtak.

Sajnos, intézetünk egyik sajátossága, hogy hosszú, nemritkán életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélteteket is őriz. Náluk a prizonizációs hatások, a börtönártalmak, hatványozottan jelentkezhetnek. Ezt próbáljuk ellensúlyozni úgy, hogy a vizsgálatukkal nyert támpontok alapján javaslatot teszünk az elítélt személyiségének leginkább megfelelő munka- és zárkaelhelyezésre, a vele kapcsolatos leghatékonyabb nevelési program kidolgozására.

*

A diagnosztikai munkával kapcsolatos problémák után felvetnék néhány gondolatot a terápiás tevékenységről. A hagyományos szektorokban a nevelőkkel együttműködve elsősorban a börtönadaptációt és az önismeretet elősegítő szabad-interakciós (kölesönös ráhatáson alapuló), illetve biblioterapiás csoportfoglalkozásokat kezdeményeztünk. A szabadulásuk előtt átmeneti csoportba került elítélteknél a hangsúly a társadalmi beilleszkedés előkészítésére tevődik át. Itt életkor, értelmi képességek, motiváltság, érzelmi igénybevehetőség szempontjából homogén csoportokat igyekeztünk létrehozni. Ezeket pszichiáterek, nevelők és pszichológusok vezetik.

Az elítéltek felét alkoholista kényszergyógyezeltek alkotják. Részükre a városi antialkoholista klubbal történt kapcsolatfelvétel után a klub vezetői, valamint szakképzett ápolók — pszichiátriai kontroll mellett — tartanak foglalkozásokat. Az itt kialakított önismereti kiscsoportokban, tematikus jellegű foglalkozásokon az alkoholizmus fázisait, az alkohol egyénenként változó hatásmechanizmusát elemezzük. Megfogalmazódik az alapszemélyiség — életmód — alkohol — bűncselekmény közötti kapcsolat; illetve az akarat tényezők, az úgynevezett én-erők funkciója a tartós absztinencia (szeszest italtól való tartózkodás) kialakításában.

A szabad-interakciós foglalkozások célja a belső feszültségek oldása, a helyzetek többszempontú értékelése révén a tolerancia készségének fejlesztése. Az idegen nézőpontok elfogadtatása, az empátia (beleérzés) elemi szintjének kialakítása, mely fordított arányban áll a nyílt agresszív viselkedéssel. Szándékunk az, hogy a közösen kialakított normák, értékrendek mint beszűkülés ellen ható tényezők — pozitív személyiségváltozást indítsanak el.

A csoport aktuális hangulatát is figyelembe véve változatos zenei és prózai anyaggal dolgoztunk. A csoport tagjai az élmény feldolgozását képek válogatásával kezdték, később igyekeztek szavakba foglalni benyomásaikat. Megpróbáltuk közösen adekvátabbá, differenciáltabbá tenni a legkülönbözőbb élethelyzetekhez társított érzelmi-indulati személyiségelemeket. Az ünnepekről való közös megemlékezéstől, az ajándékok cseréjétől meghittebb lett a csoportlétkör. A szabadságról visszatérők gazdag élményanyaga szintén javította a csoport dinamikáját.

A szabadulásra való előkészítést azzal is támogattuk, hogy a Heti Híradóból olyan jellegű cikkeket dolgoztunk fel, melyek a szabadulók tipikus konfliktusait ábrázolják. Ezek a családi, munkahelyi beilleszkedést, partnerkapcsolatok kialakítását, az alkoholizálást, a büntársakkal való érintkezést vagy éppen a társadalmi előítéleteket érintették. A rövid, párbeszédes, több nyitott kérdést tartalmazó cikkek rendszerint kiváltják a csoport aktivitását. S mint minden projektív teszt-helyzetben, a csoporttagok a hiányzó elemeket, a történet folytatását saját belső

tartalmaik szerint egészítik ki, az álláspontok rendszerint határozottak, egyértelműek.

A foglalkozásokon megkíséreljük modellezni, védett körülmények között kicsiben — a fantázia szintjén — lejátszani az említett konfliktushelyzeteket, hogy segítsük később a valós életkörülmények közötti eligazodást.

A csoport másik fele gyógyult, pszichotikus beteg, komoly alkalmazkodási, beilleszkedési zavarokkal küzdő értelmi fogyatékos, illetőleg egyéb személyiségzavarban szenvedő elítélt. A nevelőkkel együttműködve számukra zenehallgatással egybekötött kreatív foglalkozásokat szerveztünk. Náluk a verbális (beszédben megnyilatkozó) módszerek nehezen alkalmazhatók, mivel gondolataik a börtönhatások által kiváltott aktuális konfliktusokra szűkülnek le. Ez lehet az oka toleranciaküszöbük rendkívüli alacsonyságának is. A zenei anyaggal kombinált kreatív tevékenységtől az indulatok szublimálását (megnemesítését), új örömforrások kialakítását, az esztétikai értékrend fejlődését vártuk.

A terápiás munkát a rendszeres nagycsoport-foglalkozás és az öntevékeny szervezet munkája is segíti. A gyógyító-nevelő csoport foglalkozásait egységes klubprogram egészíti ki, ahol lehetőség van társasjátékra, sport- és tömegkommunikációs eszközök szabad igénybevételére, irodalmi műsorok szervezésére, filmvetítésre, s egyéb kötetlen tevékenységre. A képmagnó alkalmazása hasznos segítséget nyújt mind a pedagógiai, mind a pszichológiai munkában.

A szakmailag egységesebb szemléletmód kialakítása érdekében a nevelők, valamint a felügyelet bevonásával pszichológiai alapismereteket közvetítő előadásokat tartottunk. A kialakított ergonómiai laboratórium berendezéseit a legbalesetveszélyesebb munkafolyamatokban, illetve a kulcsfontosságú importgépeken dolgozók alkalmasságvizsgálatánál igyekszünk hasznosítani.

Kovács Zsolt

Csoportos nevelés a büntetésvégrehajtásban

A büntetésvégrehajtás feladata a reszocializáció. Az egyén beilleszkedése a társadalomba csoportok, szervezetek segítségével történik. Ennek megfelelően a reszocializációnak is csoportban, szervezetben kell végbemennie. Szabó András 1964-ben a büntetésvégrehajtási nevelésről ezt írta: „... esetleges, egyénre irányuló, az egyén panaszait közvetítő, ezeket orvosló szociális gondozómunka.” Azóta a büntetésvégrehajtási nevelés intenzívebb szakaszba lépett de, — véleményem szerint — még mindig nem kap elegendő teret fontosságához képest az elítéltek közösségeivel, csoportjaival történő foglalkozás.

A kriminálpedagógia a csoportos nevelés módszertana területén megtette kezdeti lépéseit. A gyakorlatban dolgozó szakember számára azonban az a lehetőség is adott, hogy megpróbálja az általános pedagógiai módszereket a csoportos nevelés számára adaptálni (alkalmassá tenni). Gyakorlati munkám során a Mérei Ferenc által kidolgozott vizsgálati módszert használtam fel, ennek eredményeiről szeretnék beszámolni. A felmérést a Pálhalmi Börtön és Fogház mélykúti al egységében végeztem felnőttkorú női elítéltek között. A vizsgálati körbe bevont női elítéltek nem reprezentálják a teljes elítéltállományt. Az elkövetett bűncselekmények megoszlásában dominálnak a vagyon elleniek, illetve a fogház kategóriában a közlekedési bűncselekmények. (A 7-es számú zárka 11 fogház fokozatú elítéltekből; a 21-es zárka pedig 26 börtön fokozatú elítéltekből áll.)

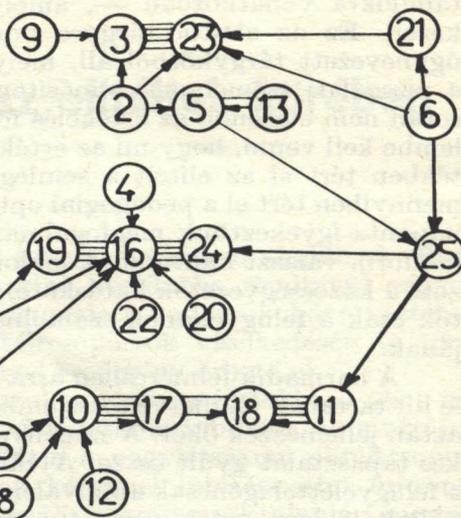
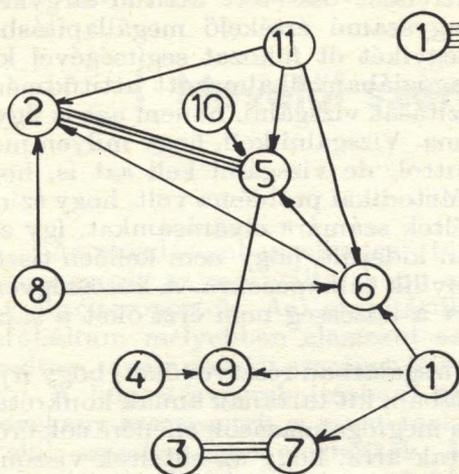
A vizsgált minta adatai

Zárka	Bűncselekmény				Előélet		Iskolai végzettség			
	vagyon elleni	erőszakos	közlekedési	egyéb	büntetlen	büntetett	8 általános	középsiskola	felsőfok	szakképzettesség
7	4	1	6	—	10	1	3	4	4	8
21	24	—	1	1	16	8	8	16	2	18
Összesen:	28	1	7	1	26	9	11	20	6	26

Zárka	Közösségi megbízatása a szabad életben		Közösségi megbízatása a bv. keretei között		
	volt	nem volt	vezető	tisztségviselő	nincs fokozata
7	10	1	8	2	3
21	19	7	9	4	13
Összesen:	29	8	17	6	16

7. zárka szociogramja

21. zárka szociogramja

1. ábra

2. ábra

Előélet szempontjából nézve a zárkaközösségeket az állapítható meg, hogy a fogvatartottak többsége büntetlen előéletű, 9-en tekinthetők csupán büntetett előéletűnek. Az elítélt populáció jobbára középfokú végzettséggel rendelkezik, 6 fogvatartottnak van felsőfokú végzettsége, az általános iskola nyolc osztályát pedig valamennyi elítélt elvégezte. Ezek az adatok is bizonyítják, hogy az átlagos női elítéltekhez képest egy magasabban kvalifikált csoportról van szó. Ezek az elítéltek úgynevezett belső dolgozók, az öntevékeny szervezetek tisztségviselői.

Vizsgáltam azt is, hogy büntetésük előtt voltak-e közösségi megbízatásaik, és azt is, hogy a büntetésvégrehajtási intézetben vállaltak-e közösségi tisztséget. Többségüknek volt közösségi megbízatása, ehhez képest azoknak a száma, akik a büntetés végrehajtása során is vállaltak tisztséget, lényegesen kisebb. Kiderül, az elítéltek nem szívesen vállalnak tisztséget. A szabadságvesztés végrehajtása alatt visszahúzódnak az intim szférába.

A vizsgálatból levont következtetéseket korlátozott érvényűeknek tartom, annál is inkább, mert az alkalmazott vizsgálati módszert iskolai körülményekre dolgozták ki. A kisszámú minta miatt standardizálásra (szabványosításra) nem is volt mód.

Többféle vizsgálatot végeztem. Vizsgáltam a közösségi tevékenység motívumait, a közösségi beállítottságot, a közösségi emberképet az elítéltek fogalmazásaiban. Az eredményeket ismertettük az elítéltekkel és felhasználtuk azokat az öntevékeny szervezet továbbfejlesztésében. Az 1. ábrán a 7-es zárka szociometriai felmérése látható. Az alakzat nem zárt, nincs központja. Két pár és sok magányos van a csoportban. A kohéziós (az összetartó erőre utaló) mutatók szerint a zárka elítéltjei nem alkotnak közösséget. Jellemző a csoportra a negatív befolyást gyakorló kismérvű túlsúlya, nincs a zárkában pozitív személyiség. A zárkafelelősről utóbb kiderült, hogy elszigetelt a csoporton belül, az elítéltek nem tartják mércének. A 2. ábrán látható 21-es zárka valamivel strukturáltabb, itt kevesebb a magányos ember. Ez a zárkaközösség már közelít ahhoz az elképzeléshez, amelyet meg szeretnénk valósítani.

A vizsgálat második részében az elítéltek kollektív beállítottságát mértük. Hunyadi Györgyné kidolgozott egy olyan standardizált skálát — általános iskolai tanulókra vonatkozóan —, amely a kollektivitást összetett attitűd-tárgyként kezeli. Ez az attitűd-tárgyra vonatkozó nagyszámú értékelő megállapításból, úgynevezett tárgykörből áll, melynek mindegyikét öt fokozat segítségével kell a vizsgálati személynek minősítenie. A pedagógiában alkalmazott attitűdmérés során nem elegendő az értékelés fokát, intenzitását vizsgálni, hanem azt is figyelembe kell venni, hogy mi az értékelés tartalma. Vizsgálni kell, hogy milyen mértékben tért el az elítélt a semleges állásponttól, de vizsgálni kell azt is, hogy mennyiben tért el a pedagógiai optimumtól. Metodikai probléma volt, hogy szinte naponta igyekeztünk megfogalmazni az elítéltek számára elvárásainkat, így sok konform választ kaptunk. A feldolgozás során kiderült, hogy nem kellően tisztázott a közösségvezetők hatásköre, lehetőség nyílik túlkapásokra. A közösségvezetők csak a felügyeletnek számolnak be, ezért a közösség nem érzi őket a sajátjának.

A harmadik felmérésben arra kértem a vizsgálatban résztvevőket, hogy írják le kit tartanak jó, illetve rossz embernek általában, kit tartanak annak konkrétan, aztán jellemezzék őket. A szegényes, sablonos megfogalmazások ellenére sok érdekes tapasztalat gyűlt össze. A válaszok utaltak arra, hogy az elítéltek viszonya a felügyelettel igencsak ambivalens (kétértelmű). A konkrét jellemzéseket kevesen vállalták, igyekeztek a negatív megítéléstől tartózkodni. Adataink vannak arra, hogy a közösségvezető és a jó közösségi ember gyakran nem esik egybe.

Összefoglalva: az volt a célunk, hogy megvizsgáljuk, mennyiben használhatóak a pedagógiában már kidolgozott módszerek a büntetés-végrehajtási nevelésben, ugyanakkor igyekeztünk ismereteket szerezni a konkrét munkához. A hangsúlyt a zárkacsoportokra helyeztük, mivel ez jelenti az elítéltek intézeten belüli életének alapvető keretét.

Véghné dr. Müller Anikó

| Nevelői szerepek az elítéltek körében

Az előadásomban elhangzó tények saját tapasztalataimon alapulnak. Ezek összegezését az motiválta, hogy az Állampusztai Börtönben rendkívül nagyok az elítéltesoportok. Az irányításuk során elszenvedett kudarcok következtében próbáltam mélyebben elemezni az egyes elítéltesoportok viselkedését, és törekedtem olyan nevelői szerepet felvenni, amellyel eredmény érhető el.

A büntetésvégrehajtásban, ezen belül azokban az intézetekben, ahol öntevékeny szervezetek is működnek, a nevelők feladatköre kibővült, az elvárások velük szemben igen megnöttek. A nevelő ellátja a nagylétszámú elítéltesoport személyre szóló feladatait (egyéni foglalkozások, kérelmek intézése stb.), információkat gyűjt, azokat rendszerezi. Azután speciális szempontok alapján mesterséges csoportokat hoz létre, vagyis differenciál. A csoportok életét irányítja, koordinálja, ugyanakkor biztosítja autonómiájukat, önállóságukat. A foglalkozások során nyert információkat az öntevékeny szervezetek életének irányításába is bekapcsolja. Ezt a három fő feladatkört a nevelő csak akkor tudja ellátni, ha kapcsolatot tart a termelés irányítóival.

A nevelő szerepe tehát mindig rendkívül összetett volt. Az öntevékeny szervezetek létrehozásával és működtetésével párhuzamosan a nevelői szerepnek egy új vonzata került előtérbe: a közvetett irányítás, és ennek összes módszere. Az öntevékeny szervezetek irányításában szinte azonnal felmerül a bizalom kérdése. Bizalom nélkül nem lehet felkutatni a rejtett, nem formálisan működő értékeket, amelyek az informális elítéltesoportok hatásaként a formális struktúrában is jelentkeznek.

A visszaeső és az elsőbűntényes elítéltesoportok

A két csoport megközelítése, a befolyásolhatóság biztosítása más-más módszereket kíván. Az elsőbűntényes elítéltesoport tagjai közvetett irányítást várnak a nevelőtől, míg a visszaesők ilyen irányítás esetén nagyfokú ellenállást tanúsítanak.

A két csoport szétválasztásánál az elsőbűntényes, illetve visszaeső kategorizáláson túlmenően figyelembe vettem a fogvatartottak szabadságvesztésének időtartamát. (Az elsőbűntényeseknél követelmény volt, hogy legalább egy év legyen a szabadságvesztés kitöltéséig vagy a feltételes kedvezményig.) Fontos szempont volt ugyanakkor az önkéntesség. Végül is 19 elítéltek kerültek az elsőbűntényes csoportba. A visszaesők közül mindössze négyen vállalták nyíltan a csoportba tartozást. Ezért belőlük külön csoportot nem alakítottam, hanem próbáltam őket a körleten úgy elhelyezni, hogy egy zárkában legyenek.

A két csoport nevelővel szembeni elvárásai

Az elsőbűntényes csoport a nevelőtől toleranciát (türelmet), megértést, a börtönszituáció ismeretén alapuló tanácsadást vár. A visszaesők viszont nem vártak el tőlem semmit, de azt sem fogadták el, hogy én támasszak követelmé-

nyeket velük szemben. Rivalizálás és harc alakult ki, a körleten felbomlott a rend, és én szembekerültem nemcsak a csoporttal, hanem a felügyelettel is. Ezután megpróbáltam kizárólag dicsérettel, jutalmazással befolyást gyakorolni a csoportra. Egy hónap után az egységes szembenállás megszűnt, a zárkaközösség kisebb egységekre bomlott. Egyes elítéltek olyan információkat is eljuttattak hozzám, melyek a zárka belső életével voltak kapcsolatosak.

Ezek a jelek arra utaltak, hogy a csoport tagjai közül néhányan elfogadják nevelői mivoltomat. Abban a pillanatban, amikor az ellenszegülés megszűnt, azonnal nevelői szerepet kellett változtatnom. Információközlő szerepemet felcseréltem kommunikáción alapuló szerepre. Egymással szembeni elvárásaink kölcsönösek lettek.

Nehezítette a munkát, hogy ezt a fajta csoportképzést a körlet nehezen fogadta el. Maguk az elítéltek is kifogásolták, hogy az elsőbüntényesekkel szemben kevesebb a retorzió (a megtorló rendszabály), más a hangnem, a nevelői magatartás. Előfordult, hogy a visszaesők megpróbálták lerombolni az elsőbüntényeseknél elért eredményeimet, kihasználták, hogy a nevelésnek és a felügyeletnek nem egységes a szemléletmódja, és az elsőbüntényeseket a felügyeleten keresztül szankcionálták (velük szemben büntető intézkedéseket foganatosítottak). Addig piszkálták, molesztálták az elsőbüntényes elítéltet, amíg olyan cselekményt, nem követett el amely miatt már fegyelmi lapot kellett ellene kiállítani. Az elsőbüntényes elítélteket a visszaesők az informális csatornákon keresztül minden erejükkel megpróbálták hatásuk alá vonni.

A felügyelet véleménye az volt, hogy az elsőbüntényes elítéltekkel szemben, de a visszaesőkkel szemben is túlzottan toleráns vagyok, ezért a fegyelmi helyzet, a körlet rendje romlik. A nevelői hatást csökkentette, hogy a felügyelet, illetve a munkáltatás nem erősítette az alkalmazott módszerek hatását, hanem olykor kifejezetten rontotta. Ezért tartom fontosnak a személyi állomány szemléletének továbbképzésekkel történő egységesítését.

Fontosnak tartom azt is, hogy valamilyen módon felmérjük az elítéltek informális csoportjait, azt, hogy ezek milyen értékeket hordoznak, hogyan érvényesítik érdekeiket, miképp építhető be hatásmechanizmusuk a büntetésvégrehajtási nevelésbe.

A személyi állomány önismeretére a továbbképzés során az eddiginél nagyobb hangsúlyt kell fektetni. Sokszor nem is tudatosan olyan magatartásformákat erősítünk meg az elítéltekben, amelyet nem lenne szabad. Verbálisan tiltunk, ténylegesen megengedünk. De ha a tudatos, szavakba foglalt kommunikáció és a nem tudatos, többé-kevésbé nem szándékos közlés (például: fintor, taglejtés, mosoly) között ellentét van; az elítéltre az utóbbi hat.

Dr. Bikádiné Ágoston Magdolna

A nem magyar állampolgárságú elítéltek problémái

Pontosítani kell a címet azzal, hogy tapasztalatainkat a Budapesti Fegyház és Börtönben elhelyezett külföldi, jogerős elítéltekkel végzett munka során szereztük. Meg kell jegyezni továbbá azt, hogy az itt elhelyezett elítéltek javarészt a nyugati és a fejlődő világ nem szocialista országainak állampolgárai, kivételt képeznek azok, akik jugoszláv, illetve magyar és valamelyik nyugat-európai ország kettős állampolgárai.

A külföldiek által hazánkban elkövetett bűnesetekre, a nemzetközi bűnözés hazai kihatásaira nézve azt a megállapítást tehetjük, hogy az elkövetők származási megoszlásában az utóbbi években bizonyos, jól érzékelhető és szemmel látható átstrukturálódás következett be. A korábbi, döntően közép- vagy nyugat-európai származás a jelenlegi összetételben csökken, míg a közel-keleti és afrikai származású elítéltek aránya nagymértékben növekszik. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy növekszik az agresszív cselekmények (pl. rablás) száma és a hosszabb idejű (3—6 év) szabadságvesztések aránya.

1. Befogadásuk és elhelyezésük

a környezet életét alapvetően meghatározó feladat. E feladat megoldása határozza meg a szabadságvesztés ideje alatti magatartást, a külföldiekkel folyó munkának, a nevelői tevékenység sikerének ez az alapja. A hatályos jogszabályok rendelkezésein és a helyi intézeti adottságokon túl e feladat megoldásának sikerét több tényező befolyásolja.

A nemzeti hovatartozás figyelembevételének az egyik kézenfekvő és leggyakrabban alkalmazott módszer, de merev alkalmazása újabb problémák forrásává válhat. Figyelemmel kell kísérnünk az ugyanazon bűncselekmény miatt bekerülő, azonos nemzetiségű elítéltek között a büntetőeljárás során esetleg kialakult ellentéteket, az eltérő anyagi helyzetből adódó feszültségeket stb. A nemzeti hovatartozás figyelembevételének elve sokszor az azonos nyelvterület vagy nyelvismeret figyelembevételével juthat érvényre. Például a német és osztrák állampolgárok meg a nyelvterületen dolgozó, illetőleg élő jugoszláv és egyéb állampolgárok helyezhetők el egy zárkába.

A vallási hovatartozás és az ehhez szorosan kötődő rituális és étkezési szokások figyelembevételének is elvszerűen érvényesülnie kell. Gondoljunk csak a mohamedán böjti hónap, a Ramadan rituális szokásaira, a disznóhús mentes étkezésre stb. Az elítéltek világnézeti képe is színes; a mély vallásosságtól a fasiszta színezetű fajgyűlöletig mutat szóródást. Ezek figyelmen kívül hagyása újabb és újabb feszültségcök kialakulását eredményezheti a csoport életében és struktúrájában. Megértésükhöz és a gyors reagáláshoz a nevelő és az itt dolgozó állomány világnézeti szilárdsága, a világpolitikai események naprakész ismerete és

az elítéltekhez eljutó információk (levelek, újságok, könyvek) tartalmának ismerete is szükségeltetik.

Az elhelyezésnél a nyelvtudást, mint meghatározó, lényeges kérdést említettem. Szeretném felhívni a figyelmet néhány dologra ezzel kapcsolatosan. Fontos, hogy a szabadságvesztés-büntetését töltő minden egyes elítélt a rá vonatkozó magatartási szabályokkal tisztában legyen, beszélje akár a német, akár az urdu nyelvet. Ezen túl egyértelműen ismernie kell a napirendet, ami a belső élet megszervezésének iránytűje és alapja. Segítséget nyújt ehhez a Nevelési Osztály által különböző nyelveken kiadott Magatartási Szabályzat, amely megfelelő mennyiségben áll rendelkezésre. A nyelvi kérdés úgy is felmerül, hogy az elítéltek mintegy 90%-a közvetítő nyelvek segítségével kommunikál társaival. Ezt a hivatásos állomány és az elítéltek közötti kapcsolattartás, az információáramlás ellenőrzése, a gyakorlati munka színvonalas elvégzése miatt feltétlenül figyelembe kell venni. A nyelvtudás fontossága végett nem lenne lényegtelen a külföldi állampolgárokkal foglalkozó hivatásos állomány esetében a nyelvtudás anyagi elismerésének lehetőségét megvizsgálni.

2. A beilleszkedés elősegítése

során tehát figyelni kell a vallási szokásokra, a nemzeti és nyelvi hovatartozásra. Ezek együttesen erősítik a zárkaközösséget, ezen keresztül pedig stabilizáló hatásuk van a csoportstruktúrára, a körlet belső életére. Látnunk kell azonban azt is, hogy hatnak ezzel ellentétes, bomlasztó tényezők is. Tekintsünk át röviden néhányat, a teljesség igénye nélkül!

Gyakori a közös bűncselekmény szülte ellentéteknek a közösségbe való beilleszkedést fékező hatása. A büntetőeljárás alatti magatartás, nemritkán a társak közötti „bűnbak-keresés” olyan ellentétekre vezet, ami az egyes elítéltnék a csoportstruktúrában elfoglalt helyét negatív irányba befolyásolja; a fogvatartottat sztárhelyzetbe hozza vagy ellenkezőleg, elszigeteli. Ennek oldását egyéni és kiscsoportos foglalkozások sorozatával érheti el a nevelő.

Fontos és gyakran céljainkkal ellentétes hatású a napi politika alakulása. A kelet-nyugati kapcsolatok elhidegülése saját helyzetük romlásától való félelemmel párosul. Az arab világ belső politikai és hadi eseményei az emberi kapcsolatok gyakori változását eredményezik az elítélteknél. Egy-egy ország vezető politikusának látogatása felfokozott reményeket táplál, a kegyelmi kérvények egész sorának benyújtásával jár.

Az anyagi helyzet, a kiétkezés elmaradása — valutaátváltási problémák vagy pénzhiány miatt — érthetően befolyásolja az elítéltek hangulatát. A jól ellátottak és a szegényebbek megpróbálják egymást kölcsönösen kihasználni, és beindulnak a külföldi és a magyar elítéltek üzleti tranzakciói (vállalkozásai). Ezek visszaszorítása igen nehéz és felelősségteljes munkát jelent a hivatásos állomány tagjainak.

Végül meg kell említeni az érzelmi, néha nemi túlfűtöttségéből adódó belső problémákat. Nemzeti jellegzetesség is lehet az érzelmi impulzivitás, az európai szokásoktól eltérő vérmérsékleti hevesség. A nemi túlfűtöttség is többnyire a nemiség európaiktól eltérő, vallásos és nemzeti felfogásából eredő különbségéből származik, többnyire nem homoszexualitás az alapja.

3. A szabadidő hasznos eltöltése

a körlet belső életének megszervezésében központi kérdés. A munkáltatás megoldatlansága két szempontból is említést érdemel. Az elítéltek létszáma harminc körül stagnál. Mivel munkáltatásukat elszigetelten kell megoldani, olyan munka-

helyet kellene számukra létrehozni, amely e létszám munkáltatásával is életképes lehetne. Erre jelenleg sem hely, sem kereslet nincs.

Az elítélteknek a magyar elítéltállománnyal való együttes foglalkoztatását nem tartjuk jó megoldásnak. Ezzel növekedne az — úgyszólván nehezen ellenőrizhető — üzletelés, valamint a külföldi és a magyar bűnelkövetők illegális kapcsolat-teremtése. Összekerülhetnének azok, akik már korábban is esetleg közösen követték el bűncselekményüket. A magyar és a nemzetközi bűnözés összefonódásának bizonyos jeleit így is tapasztalhatjuk, a közös munkáltatás e folyamatot csak elősegítené.

4. Az intellektuális képességek szintentartása és fejlesztése

szempontjából kézenfekvő a tömegkommunikációs eszközök, elsősorban a rádió és a televízió felhasználása. Az elítéltek között ezek népszerűek, sokat segítenek a magyar nyelv elsajátításában. Felzárkózott ezekhez az eszközökhöz a képmagnó és a rendszeres időközönként ismétlődő filmvetítés is.

Fontos szorgalmaznunk az újság- és a könyvolvasást. Az elítéltek részére járattuk a Daily News — Neueste Nachrichten című kétnyelvű MTI kiadású napilapot, biztosítva naprakész tájékoztatásukat. Egyéb folyóiratok az egyes országok konzulátusai, illetőleg a hozzátartozók által kerülnek — nevelői kontroll után — az elítéltek kezébe. Idegennyelvű könyvtárunk állománya a létszámot alapul véve kielégítő. Mennyiségi szempontból elégedettek lehetünk ugyan, de megoszlását tekintve már kevésbé. Gyarapításánál az európai nyelveken megjelenő irodalom jöhet szóba. Gondot okoz az arab nyelvű irodalom beszerzése, ennek az arab származású elítéltek létszámának megfelelő fejlesztése jelenleg nem megoldható. A folyamatos beszerzésen túl könyvállományunk gyarapodik a szabaduló elítéltek által visszahagyott könyvekkel is.

A könyvtár állománya is igazolja azt a törekvésünket, hogy a nyelvtanulás ösztönzésével is fejleszteni lehet az intellektuális képességeket. Jelentős a magyar és az idegennyelvű, valamint a kétnyelvű szótáraink és nyelvkönyveink száma. Mivel elítéltállományunk értelmi szintje erős szórást mutat az egyetemi diplomával rendelkezőktől a csaknem írástudatlanokig, így bár a nyelvtanulási igény magas, a színvonal igen változó.

Itt említeném a napi egy óra sportot és a körleten folyó asztalitenisz- és sakkbajnokságot is. Ezek kedveltek, bár időnként a belső ellentétek és feszültségek durva kielégítésének lehetőségeit is magukba rejtik. Fokozott ellenőrzést, adminisztratív beavatkozást igényelnek.

5. A kapcsolattartás minősége

nagy hatással van a belső életre. Ezen belül a legtöbb figyelmet a hozzátartozókkal és a barátokkal történő levélváltás váltja ki. Az engedélyezett és nyilvántartott kapcsolattal rendelkezők számára a levélváltás nincs korlátozva. Tartalmi ellenőrzése az arab nyelv esetében problémát jelent.

Látogatót az elítéltek az intézet parancsnoka által megszabott rendben fogadhatnak. A csomagküldés a külföldiek esetében ritka, a látogatás alkalmával, ellenőrzés után vehetik át az elítéltek az élelmiszert és a higiéniai cikkeket. Élünk a soronkívüli látogatás engedélyezésével akkor is, ha azt a diplomáciai vagy jogi képviselők a hozzátartozók számára kérik. Például: A jugoszláv utazási- és vám-törvények változásával (5000 dinár pénzletét befizetésével) a látogatás idejét a rokonok az országon való átutazás idejére kérik biztosítani.

A diplomáciai és jogi képviselőkkel a Nevelési Osztályon keresztül zökkenő-

mentes a kapcsolattartás. A jelzett igényeknek eleget tudunk tenni. Meg kell jegyezni viszont, hogy az egyes külképviseletek, konzulátusok más-más aktivitással és rendszerességgel viselik gondját a nálunk szabadságvesztés-büntetést töltő állampolgáraiknak. Rendszeresek az NSZK és az osztrák, gyakoriak az iraki, a jugoszláv és a PFSZ konzuljainak, esetenként nagyköveteinek a látogatásai.

6. A fegyelmi helyzet alakulása

és az elítéltek hangulata az elmúlt évekhez viszonyítva romlott. A romlás nem a fenyítések számának növekedésében jelentkezik elsősorban (25 fenyítést szabunk ki, ebből 17 feddés volt, 8 különböző időtartamú magánelzárás). A körleten meghatározó, hangulatot befolyásoló tényező az arab nemzetiségű elítéltek hazájukhoz fűződő érzelmi kapcsolata, esetenként politikai elkötelezettsége. A közlekedési háborúk visszatükröződnek személyes sérelmekben, melyek egymáshoz való viszonyukat is befolyásolják. Ez a körülmény — a fegyelmi vétségek elkerülése érdekében is — fokozottan igényelte a nevelő jelenlétét. Aktív foglalkozást és operatív intézkedést kíván.

7. A szabadulás előkészítése

csak részben tartozik feladataink közé. Fontos a KEOK-kal való együttműködés, ami ugyan zökkenőmentes, de a szabadulás körülményeiről való tájékoztatásra az elítéltek több részletre kiterjedően igényt tartanak.

Dr. Garai Ernő

A terápiás eljárások alkalmazása a büntetésvégrehajtásnál mintegy tízéves múltra tekint vissza. Fejes Imre bv. őrnagy, az IM Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokság nevelési osztályának vezetője az alábbi megjegyzéseket fűzi a terápiás eljárásokról szóló előadásokhoz.

Takács Péter beszámolója jól feltárja a nagycsoport és a kiscsoport kapcsolatát, valamint azt a széles választékot, amely a kiegészítő terápiákat jelenti. Kifejti, hogy mivel a fogvatartottakat több oldalról érik hatások gyakran előfordul, hogy ezek nem segítik, hanem közömbösítik egymást. Utal arra is, hogy a nevelési rendszereket nagyon nehéz egymással összhangba hozni, különösen akkor, ha rosszak az elhelyezési körülmények, az intézeti légkör, a felügyelet pedig nem megfelelően fogadja az illető terápiás formát.

Mocsai Zoltán és Greminger Zsuzsanna szerzőpáros biblioterápiával foglalkozó előadása igen hasznos, bizonyítja, hogy a biblioterápia is egy lehetőség arra, hogy akár az alkoholisták gyógyításában, akár az elítéltek nevelése körében sikeresen alkalmazzák. Véleménye szerint az elítéltek körében a szabad-interakciós módszerek nem elég eredményesek, hasznosabbnak tűnik a tematikus foglalkozások tartása. Külön érdekessége az előadásban az Örkeny-novella feldolgozásának bemutatása, melynek végén az előadó utal a terápia fogalmával kapcsolatos szakmán belüli vitákra.

Kövér Ágnes fejtegetése a filmterápiáról konkrétan bemutatta azt a zavart, aminek a megszüntetésére a filmterápia hivatott. Az emberek általános törekvése, hogy a környezetük elismerje, szeresse őket, igyekeznek is ennek megfelelően viselkedni. Ehhez azonban az kell, hogy meg tudják érezni, érteni azokat a jelzéseket, amelyek környezetük részéről feljűk irányulnak. Ha valakiből hiányzik ez a képesség, akkor előfordulhat, hogy kritikus szituációban szembeszáll az elfogadott normákkal, s bűncselekményt követ el. A kommunikációs zavar javításának egyik leghatásosabb eszköze a film. Hasznos módszernek tűnik tehát a felhasználása.

Schádné Zámolyi Judit egy olyan kísérletről szól, melyben az alkoholt is felhasználják az alkoholbetegek gyógyítására. Ez a bizarrnak tetsző ötlet olyan eredményeket hozott, amelyek a jövőre nézve biztatónak tűnnek. Ez a módszer nagyon fontos információt ad a betegnek arról, hogy milyen ő, amikor iszik. A teljes alkoholmentes életmód megszervezésének valószínűsége igen csekély, de arra meg lehet tanítani a betegeket, hogy alkohol közelében hogy viselkedjenek.

| Egy gyógyító-nevelő csoport hat hónapja

A Budapesti Fegyház és Börtön gyógyító-nevelő csoportjában eltöltött közel hároméves tapasztalatomat és szakirodalmi ismereteimet felhasználva teszek kísérletet arra, hogy ismertessek egy féléves terápiás blokkot, kiemelve annak általános terápiás effektusait.

Előadásomat három idézettel kezdeném. Teszem ezt azért, mert a siófoki továbbképzésen tapasztaltak alapján úgy érzem, a nevelési módszerek és a terápiás munkamódszerek viszonya nincs pontosan értelmezve, sőt a pszichoterápián belül is ellentmondást látok a különböző iskolákat képviselő szakemberek között. Az első idézettel azt szeretném aláhúzni, hogy a terápiás munka nem mai találmány, hanem egyidős a gyógyító-neveléssel. A második citátum a nevelés és a pszichoterápia viszonyát magyarázza, végül a harmadik definíció arra utal, mennyire különbözőek a terápiás eljárások, módszerek, ugyanakkor céljukat, hatásukat illetően mégis mennyire azonosak.

Sigmund Freud írja *A pszichoterápiáról* című tanulmányában: „A pszichoterápia nem modern gyógyító eljárás. Ellenkezőleg a legősibb terápia, amelyet a medicina felhasznált... — a pszichoterápiás törekvések egy vagy más formája soha nem tűnt le...”

Buda Béla pszichoterápia könyvéből: „A nevelés modelljeivel a pszichoterápia modelljei — nagyobb fedésben vannak, mint például az orvosi beavatkozások modelljei, hiszen a pszichoterápiás munkákban is érvényesülnek, szinte szükségszerűen nevelési jellegű hatások és a jó nevelőmunka is él a pszichoterápia elemi eszközeivel, ha ezt nem is teszi mindig tudatosan. A változások tehát bizonyos értelemben mindig szerkezeti jellegűek és mindig nagyobb mérvűek és nagyobb biztonságúak, mint amelyek a mindennapi életben szokásos emberi kölcsönhatások nyomán jönnek létre, ideértve a neveléssel elérhetőeket is (a nevelés fogalmába vonva olyan hatásmódokat, mint a katonai kiképzés, a különböző hivatásokra való képzés, a korrekciós intézmények, mint a börtön, javítóintézet stb.)”

Új Magyar Lexikon pszichoterápia szócikke: „Az úgynevezett lelki eredetű megbetegedések befolyásolása felvilágosítás, nevelés, rábeszélés, éber szuggesztió, hipnózis stb. módszereivel. Szervi bántalmak kiváltotta ideges panaszok gyógyítására is alkalmas. Általában az érzelmi feszültséget igyekszik megszüntetni, megkísérli a beteget alkalmassá tenni megoldhatatlan nehézségei elviselésére, s gyógyítja a lelki megterhelések okozta ideges tüneteket.” E rövid kitérő után ismertetem a 25 hetes terápiás blokk kialakulásának körülményeit, elméleti megalapozását, fejlődését.

*

Intézetünkben 1979 decembere óta működik a gyógyító-nevelő csoport. Jelenleg három főállású dolgozónk van. Egy pszichológus, egy rendőrtiszt főiskolát, illetőleg egy pedagógiai szakot végzett nevelő, ez utóbbi egyben a csoport vezetője. Félállásban dolgozik a teammel az IMEI-nek egy pszichiátere és egy

elmeorvos külső munkatárs. A félállású kollégák és a csoport vezetője terápiás rendszerben részesültek és ilyen irányú gyakorlattal is rendelkeznek. A terápiás rendszer kialakítását, jelenlegi munkamódszerünket, korábbi szuperrevizorunk, dr. Komlósi Piroska pszichológus irányításával kezdtük el. A szervezés folyamán a szakmai kérdések mellett a legfontosabb feladatnak a csoport és az intézet viszonyának tisztázását a határok és a kapcsolódások meghatározását tekintettük. A vezetési és módszerbeli különbözőség ellenére szem előtt tartottuk azt a tényt, hogy ha egy kiscsoport életképes akar lenni, akkor benn kell lennie a nagycsoport vérkeringésében. Nem ment mindig könnyen ennek a törekvésnek a megvalósítása. Hátráltatják a nevelői és terápiás tevékenységet az elhelyezési feltételek, a külön körlet, az intézeti és a csoport napirend, a fegyelmezés egyes részterületei, az osztályon dolgozó felügyeleti tagok és az órség viszonya, a nem az osztályon dolgozó felügyelet és a betegek viszonya, valamint a munkáltatási gondok.

Szükségesnek tartom a blokk részletes ismertetése előtt kiemelni, hogy a terápiás tevékenységet csak a nevelőmunkával összehangolva lehet jól végezni. A hagyományos nevelési eljárások (a jutalmazási, fegyelmezési kérdések, eligazítással, tisztasággal kapcsolatos problémák stb.) jól irányított és helyes megoldása teremti meg a terápiás munka feltételeit. A szakirodalomban ismert terápiás formák közül azokat választottuk ki, amelyeket hatékonynak tartottunk a börtönviszonyok között is, és megvalósítására vagy volt szakemberünk, vagy annak képzése ez irányban megkezdődött.

Így jutottunk el a jelenleg alkalmazott hét terápiás formáig. Ezek a következők: a nagycsoport, a tematikus vezetésű kiscsoport, a szabad-interakciós önismereti kiscsoport, a kreatív foglalkozás, a családterápiás beszélő, a mozgásterápia, az alkoholelleses klubterápia. Ide tartozik két terápiás célzatú és ilyen effektusokat tartalmazó forma is: az előkészítő foglalkozás és a szakkör.

A gyógyító-nevelő programra való szocializálás előkészítő csoportok bevezetését tette szükségessé a kéthetente csoportunkba kerülő személyek számára. A foglalkozás három, egyenként 1 órás időtartamú ülésből áll. Az első ülésen a teljes team jelen van. Ismertetjük az osztály általános életét, valamint a lelki folyamatokkal és megbetegedésekkel kapcsolatos néhány alapvető sajátosságot. A foglalkozás végén instrukciós füzetet adunk ki, amely tartalmazza a jogszabályi alapot, a gyógyító-nevelő csoport célját, feladatát, a működő formák elvét és szabályait. A második foglalkozást a nevelő tartja. Ismerteti az ügyintézés szabályait, a kihallgatások és a foglalkozások rendjét, valamint a körleten tanúsítandó viselkedést. A harmadik foglalkozáson a pszichológus, a szakember szemével próbálja kiválasztani a személyeket a lehetséges foglalkozási formákra, törekedve a kezeléssel szembeni ellenállás csökkentésére.

A *nagycsoport* a magas beteglétszám és a munkáltatási gondok miatt csak kéthetenként egyszer működik. Ez az idő sajnos kevés a problémák feldolgozásához. A tapasztalatok alapján az ajánlott foglalkozási szám a heti egy-kettő. A foglalkozásokon részt vesz a teljes stáb, a külső munkatársak és a felügyelet is. A csoportot havonta más személy vezeti és jegyzőkönyvezi. A vezető többnyire non intervencióval (be nem avatkozva) irányítja a csoportot, igyekszik a ki nem mondott gondolatokat explicitté tenni, felszínre hozni. A kezelő személyzet többi tagja a vezető gondolatmenetét figyelemmel kísérve kapcsolódik be. A foglalkozást team-megbeszélés követi, hogy megkönnyítsük az átlátást, hogy egységessé tegyük az értelmezést, hogy növeljük a problémaérzékenységet. A nagycsoport a közös nehézségek felismerésének és megoldásának a tere. Funkciója kettős. A betegek oldaláról — a terápiás légkör fenntartása és erősítése, a közösség határainak biztosítása, szereplehetőség, a frusztrációk, feszültségek levezetésének, valamint a szociális alkalmazkodásnak a tere. A team számára pedig a nagycso-

port eszköz az információk megszerzéséhez és az osztály életének folyamatos kontrolljához. A gyakori betegfelvételek (kéthetente: 6—10, kirívó esetben 22 ember) megterhelték a csoportot, és ilyenkor a nagycsoport a beilleszkedési konfliktusok tere lett. A behelyezést követő ugrásszerű csoportlétszám-emelkedést fél év múlva a kihelyezés követi. E hullámnak megfelelően a nagycsoport hol tudja ventillálni (áramoltatni) a problémákat, tud szociális teret biztosítani, hol pedig nem.

A fejlődések és visszaesések konfliktusokat okoznak a régi és az új betegek között. Ezek feldolgozására még nem találtunk megfelelő módszert.

*

A verbális *kiscsoportos foglalkozás* témája és vezetési stílusa kétféle lehet. Az egyik a megfelelően kiképzett szakemberek analitikus orientáltságú, úgynevezett szabad-interakciós önismereti kiscsoportja (6—8 beteggel, heti 1 alkalommal, 1 órás időtartamban). Ez féléves terminust figyelembe véve mintegy 20 foglalkozásból áll. A tagok számára ez a forma a primer csoportot, a családot képviseli. Lehetőséget nyújt, hogy a csoportdinamika „itt és most”-jában a résztvevők újraélik és korrigálják feldolgozatlan összeütközéseiket. A kiscsoportokban kialakulhatnak érzelmi kapcsolatok, növekvő szerepe van az introspekciónak (a lelki önvizsgálatnak). A pszichoterápiás kiscsoportokban a fő cél a rejtett tényezők megismerése, feltárása és személyiségbe integrálása, valamint a szükséges bizalom kialakítása, a kommunikáció beindítása, a modellnyújtás.

A másik kiscsoportos forma, a pedagógiai jellegű *tematikus beszélgetés* kéthetente 1 órában zajlik. A beteglétszám itt valamivel több (10—12 személy). Azok kerülnek ebbe a csoportba, akiknek értelmi szintje elégséges ahhoz, hogy múltbeli és aktuális problémáikat el tudják mondani a csoportos beszélgetéseken. E csoport gyógyító-nevelő hatása elsősorban az, hogy kialakítja a valahová tartozás érzését, a kötődési igényt. Kerülnie kell a vezetőnek a moralizálást, az etikai közhelyeket. A jegyzőkönyvek vezetése a dokumentáción túl itt is személyre szabottabbá teszi a terápiás munkát. A nagycsoport színvonala határozza meg a kiscsoportokban folyó munkát. Ha a nagycsoport jól funkcionál, abban az esetben a kiscsoportokban is nagyobbak a lehetőségek. Ha a nagycsoport visszaesik, az visszaveti a kiscsoportokban folyó munkát is.

Az úgynevezett tömegterápiás módszerek közül a *kreatív foglalkozást* kezdetől fogva alkalmaztuk, s általa vizsgáltuk, hogy milyen szerepet tölt be a non-verbális kommunikáció módszere a terápiás blokkban. A kreatív foglalkozást nevelő vezeteti (5 hetes alapkiképzés és a szakirodalomból szerzett ismeretei alapján), hetente egyszer, 8—10 ember részvételével, az előkészítő foglalkozás után 10 alkalommal. E foglalkozásokon a rajzolás-festés, valamint a képek megbeszélése sajátos összefoglalását nyújtja az élmények vizuális és verbális kifejezésének. A kreatív foglalkozásokon a rajz az önismereti visszacsatolás mellett támpontokat adhat a terápiás folyamat számára. Célja: a szocializáció meggyorsítása, a verbális csoportra való felkészítés, információszerzés, az agresszió kiélése, esztétikai élménynyújtás.

A foglalkozásokon alkalmazott technika és módszer, ismereteinknek megfelelően változott. Eleinte a rajzolás, vízfestés, majd ennek megbeszélését használtuk. Később a témaorientált festést, a közös munkát, a zenére asszociált rajzolás építettük bele a foglalkozások sorába. Jelenleg gyurmázással, agyagozással, tépéssel, önarcképpel, montázssal kísérletezünk. Azt szeretnénk, ha a 10 foglalkozásból álló blokkba a legjobb visszajelzést biztosító, a legmélyebbre ható technika kerülne be. Az esztétikailag is jól sikerült munkákat — az alkotó beleegyezésével — a kultúrterünkben kiállítjuk.

*

A *családterápiás beszélő* az a forma, ahol az interperszonális (személyek közötti) kapcsolatok kiszélesednek, és a beteg lehetőséget, valamint segítséget kap családi problémáinak rendezéséhez. E forma gyakoriságát az aktuális problémák határozzák meg. A beszélőt pszichológus vezeti, aki egyrészt bővíti a betegről és annak kapcsolatairól az ismereteit, másrészt konkrét segítséget nyújt a családot érintő kérdések megoldásában. A beszélő külön helyiségben, hétköznap történik. A rendszeres team-megbeszélésen a pszichológus tájékoztatja a többieket a beszélő lefolyásáról, szerepéről, eredményéről. Sajnos megesik, hogy későn vesszük észre, hogy a kapcsolat már annyira megromlott, hogy a hozzátartozó be sem jön a beszélőre. Az utóbbi időben többször használtuk sikerrel ezt a formát abban az esetben, amikor a hat hónap minimum miatt a kedvezményt nem kapta meg a beteg. A család otthon nem értette ennek okát, és kilátásba helyezte a kapcsolat megszakítását, de a terápiás beszélő eredményeként ez nem következett be.

Amíg az időjárási körülmények engedték, jól alkalmaztuk a *mozgásterápiával* összekötött sportfoglalkozást. Bagdi Emőke munkája alapján olyan gyakorlatokat próbáltunk összeállítani, amelynek célja a mozgáskoordináció javítása, a helyes testkép kialakítása, a fizikális erőnlét javítása volt. Öt-tíz perces gyakorlatsor közös végzése előzte meg a félórás szabad sportfoglalkozást. Korábban heti öt alkalommal, délutánonként 45 perces formában funkcionált. Intézetünkben a sportolásra alkalmas terület csökkenése miatt az utóbbi időben ez a foglalkozásforma nem valósítható meg, de bátran ajánlom a területben gazdag intézeteknek, mert a betegek szeretik.

Az *alkoholelles klubterápiát* külső munkatárs, Bóta doktor vezeti. A polgári alkoholelles klubok mintájára igazolvánnyal, jelvénnel látják el az önként jelentkező tagokat. Különösen a szabadulás utáni problémák megoldásához és a kinti klubba való bekerüléshez nyújtanak segítséget. Kezdetben sokan jelentkeznek a klubba, de később többen kimaradnak. Gyakran csak ezen a foglalkozáson jönnek ki olyan problémák, melyek sürgős megoldásra várnak. Amelyik intézet közelében van alkoholelles klub, javasolom a kapcsolatfelvételt.

Megítélésem szerint a szakkörök is pozitív hatásúak, tartalmaznak terápiás effektusokat. Csoportunkban jól működik az irodalmi szakkör, jelenleg barkács szakkört indítunk be, de egyéb igények felmerülése esetén — ha lehetőségünk engedi — újabbat is beindítunk. A foglalkozásokat nevelő vagy pszichológus irányítja, közvetlenül pedig egy arra alkalmas beteg vezeti — hetente egyszer.

A kihelyezés közeledtével egyéni foglalkozáson készítjük fel a beteget az új csoportba kerülésre. Amennyiben a csoportból szabadul, akkor ez a felkészítés kibővül munkahelyi, lakás és kapcsolattartási témákkal. A hosszabbításoknál figyelembe véve a beteglétszámot és a terápiás munkára való alkalmasságot, helyt adunk az egyéni kérelmeknek is, ha az találkozik a team véleményével.

Az egyéni terápiás foglalkozásokról, amelyet a pszichiáter és a pszichológus vezet, szándékosan nem beszéltem. Ezek az esettanulmányokba illő foglalkozások kiegészítik ugyan a terápiás blokkot, de önálló rendszert jelentenek. A foglalkozások eredményéről a team-értekezleten kap tájékoztatást a többi kolléga. Különösen a krízis eseteknél, válságos állapotban van nagy szükség az egyéni terápiás beavatkozásra.

*

Előadásom elején beszéltem az intézet és a csoport kapcsolatából adódó problémákról. Meggyőződésem, hogy a meg nem értést a kellő ismeretek hiánya eredményezi. A kapcsolat fejlődése ellenére még gyakoriak azok a megjegyzések, amelyek a csoportba tartozó elítélteket gyógyosoknak, pszichopátáknak nevezik. Jó példa erre az a megfigyelés, amely a csoportnál szolgálatot teljesítő egyik szintes őrrrel kapcsolatos. A csoporthoz kerülésekor fenntartással volt a teammel

szemben, szükségtelennek tartotta az alkalmazott technikát. A mindennapos munkakapcsolatból adódó felvilágosítás eredményeként a viszony együttműködővé alakult. A felügyelőt társai, látva aktív együttműködését, megpróbálták eltávolítani, szinte kiközösítették maguk közül. Ezek a megkülönböztető vélemények, elhatárolások izolálják a csoportot, s hátráltatják az elfogadó, együttműködő viszony kialakulását.

Szükségesnek tartom a gyógyító-nevelő csoporttal kapcsolatos információk terjesztését különböző fórumokon, mert a helyes szemlélet kialakulásához nem elégséges a jogszabályi alap. Az általános pedagógiai ismeretek mellett a gyógyító-nevelő csoportban dolgozó kollégáknak ki kell alakítaniuk az úgynevezett terápiás felfogást, be kell szerezniük a speciális technikákban való jártasságot. Nagy lemaradást érzek ezen a téren. A félévenként sorra kerülő továbbképzések próbálják ezt a hiányt pótolni, de az élménytapasztalat csak csoportban szerezhető meg. Javaslom, tegyük kötelezővé (képzettségnek, beállítódásnak megfelelően) számukra a csoportba járást, az anyagi terhek egy részének átvállalásával. Válgjon gyakoribbá a terápiás hétvégeken való részvétel!

Takács Péter

| Biblioterápiás kísérlet Nagyfán

Az alkoholizmus gyógyításának szakmai és metodikai kérdései a felgyűlt tapasztalati és irodalmi adathalmaz ellenére sem kiforrottak. A Munkaterápiás Alkoholelvonó Intézetben a komplex megközelítés elvei alapján bevezetett terápiás formák közül a biblioterápiás foglalkozások több mint kétéves tapasztalatát kívánjuk itt közreadni.

A biblioterápia (Bartos Éva: Kísérletek a biblioterápia hazai alkalmazására alkoholistáknak körében. Alkoholológia, 80/április) az a kiegészítő szakirányú tevékenység, mely közeli rokonságot mutat a pszichoterápiával, tehát a verbális gyógyító beavatkozások egyike. Célszerű a didaktikus-tematikus terápiák közé sorolni. A Munkaterápiás Alkoholelvonó Intézetben koncepcionális okok miatt a csoportos formákat kell előtérbe helyezni, mert a csoportmunka több éves tapasztalatai (Magyar Rehabilitációs Társaság Kongresszusa, 1980. Szeged, Nagyfai Referátumok) azt mutatták, hogy az alkoholbetegek kezelésében gyakran a direktívább vezetésű, témát adó, a személyiség több szféráját mozgósító, érzelmileg könnyen megközelíthető csoportformák lehetnek hatékonyak.

Az irodalmi mű elhangzása — észrevétlenül mozgósítja a mélyebb emocionális (érzelmi), affektív (indulati) megnyilvánulásokat. Terápiás céljaink megvalósítására műfaji vonatkozásban a novella látszott a legalkalmasabbnak. Kevés szereplővel, egyetlen konkrét szituáció ábrázolásával úgy kelti a teljesség illúzióját, hogy asszociációk (képzettársítások) útján alkalmas élethelyzetek anticipációjára (előrejelzésére), a tudattalan mozgósítására, a vágyak megfogalmazására kínál lehetőséget.

Az irodalmi mű konfliktusai, szituációi, a katarzis, segíthetik a beutaltat, egy helyes életvezetés kialakításában. A főhős konfliktusainak, motivációjának, viselkedésműködésének átélésével az irodalmi mű elősegítheti a személyiség integrálódását, korrekcióját, stabilizálódását. Az egyének interakciói (kölsönös viszonyai) a csoportthatás katalizátorán keresztül felerősödnek, az aktív és inaktív csoporttagoknál mobilizálódik a kialakult érzelmi viszonyulás, ezek változó erősséggel a felszínre törnek, a csoporttagok konfrontálódnak (szembesítődnek) saját nézetrendszerükkel — nyílt véleménycsere történik, amire kétféleképpen reagálhat a beteg: azonosulással vagy elutasítással.

A csoportokat — 1981 óta — előzetes pszichológiai vizsgálatok alapján állítjuk össze. Az iskolai végzettség, az intelligencia figyelembevételével történik a válogatás, tehát a 8 osztályt végzetteket, és a normál-övezetbe tartozókat választjuk be. A lehetőség szerint a csoportokat különböző nemű személyekből állítjuk össze, de a nagyfai férfi—nő arányok következtében a férfiak dominanciája a jellemző. Az egyes foglalkozásokon 10—12-en vettek részt, a csoportok állandó tagokkal működtek, fluktuáció nem volt. 15 héten keresztül ugyanabban az időben, hetenként 1—1,5 óra időtartammal két vezető irányította a csoportot. Az érthetőség, a helyi élménynyújtás, az elfogadható előadásmód kedvéért a koterapeuta olvasta fel a novellákat, melyek tematikai és didaktikai szempontokból három ciklust képeztek.

I. Az egyéni életvezetés, életvitel problémáit ábrázoló művek:

Móricz Zsigmond: Tragédia

Kosztolányi Dezső: Vakbélgyulladás

Örkény István: Az ember melegségre vágyik

Calligarrich: Illegálisan a paradicsomban

Örkény István: Extázis

E novellák hőseit általában belső bizonytalanság, szorongás, infantilizmus jellemzi. A hősök frusztrációs helyzetekből keresik a kiutat (önpusztításban, védekező agresszivitásban, bűnüldözésben). Közös jellemzőjük, hogy rosszul tűrik a hétköznapiak monotonitását, feszültségeik, öröm- és mámorkereséseik rossz megoldások felé sodorják őket.

II. Az emberi kapcsolatokból, a társas együttélésből adódó nehézségeket feltáró művek:

Kosztolányi Dezső: Fürdés

Sánta Ferenc: Sárga virág, kék virág

Déry Tibor: Szerelem

Fejes Endre: A hazudós

Sánta Ferenc: Sokan voltunk

Az említett novelláknál nem elegendő egyetlen hős jellemvonásaira, magatartására figyelni, hanem két-három embert kell egyidejűleg, egymáshoz való viszonyában figyelemmel kísérni. Kapcsolatteremtés és kapcsolattartás pozitív és negatív példái sorakoznak bennük. E novellák feldolgozásától a szociabilitási (társas ösztönbeli) zavarok feltárását és csökkenését várjuk.

III. Az ember belső világának megismerésére, elvontabb etikai kérdések boncolgatására alkalmas művek:

Nagy Lajos: Elszabadult oroszlán

Sánta Ferenc: Kicsik és nagyok

Sánta Ferenc: Halálnak halála

Rákosy Gergely: Kész örület

Sánta Ferenc: Nácik

A cselekményes novellák helyett itt finomabb lélektani megfigyelésen alapuló írásokat válogattunk. A hősök olyan konfliktusokba kerülnek, olyan döntésekre kényszerülnek, hogy figyelembe kell venniük a társadalom, a környezet diktálta normákat, valamint az emberiesség követelményeit egyaránt.

A feldolgozás általános tapasztalatai

A három ciklusban viszonylag hasonló módon zajlott Örkény István: Az ember melegségre vágyik című művének terápiás központba állítása, ezért e mű feldolgozása modellként mutatható be. A novella tartalma közismert, de felelevenítése talán nem szükségtelen. Felszínes kapcsolatok közt élő, főként munkájára koncentráló orvos új szituációba kerül — betegétől termokoksz kályhát kap —. Ez az új helyzet megváltoztatja életét, teljesen a kályhához láncolódik. Környezete kórosnak minősíti magatartását, elmeosztályra kerül. A mű elhangzása után rendszertan szerint a feszültséget legkevésbé tűró csoporttag szólal meg, megteremtve a többi csoporttag számára a szabad interakció lehetőségét.

A legelső megnyilvánulások — más novelláknál is — naturálisak, a főhős helyzetének megoldását még intakt (ép) gondolatvilágán, fantáziáján keresztül verbalizálja a csoporttag. Az átfogó és sokszor általánosságokban megnyilvánuló vélemények mögött azonban ott van rejtve vagy kevésbé rejtve a beutalt beteg korrekcióra szoruló személyisége. Ez Az ember melegségre vágyik című novella esetében azt jelenti, hogy van:

— felszínes kapcsolatrendszerrel jellemezhető csoporttag, aki azonosul, devianciára, betegségre nem gondol, hisz életvezetését a főhőiséhez hasonló viszonyulási rendszerek határozzák meg.

— aki konvencionálisabb, a főhős életvezetését és megoldását elutasítja, mert számára csak a családi viszonyforma az egészséges,

— olyan csoporttag, aki látja a problémát, a megoldás devianciáját, de értetlenül, feldolgozatlanul áll a történetek előtt,

— csoporttag, aki nem képes lényegi összefüggésekre ráérezni, figyelme kiragadott lényegtelen momentumokat rögzít.

A terapeuta (kezelőorvos) funkciója olyan csoportlégkör teremtése, ahol a nyílt, őszinte és kongruens (összeillő) közlés, a helyzetnek megfelelő élménytartalom válik értékké. Ez az értékteremtés egybeesik a feldolgozás előrehaladásával, amikor is érezhetővé válik az egyes csoporttagok azonosulásának erősödése, a korai — úgymond természetes — vélemények, érzések átstrukturálódása. Ez egyfajta kimozdulás. A rigiditás (merevség) feladása jellemzi a felszínes kapcsolatrendszerrel rendelkezőt, a problémát feldolgozatlanul hagyót, a lényegtelen kiemelőt, valamint a konvencionálisan gondolkodót. Az említett novella esetében arról a csoporttagról van szó, aki a kóros viselkedés motivációit interpretálja.

Az indirekt módon megerősített csoporttag és interakciói feszültséget mozgósítanak, ebből pedig csoportdinamikai és pszichodinamikai folyamatok indulnak ki: szembesülnek a különböző nézetek az életről, a világról és önmagukról alkotott erkölcsi ítéletek. A csoporttag konfrontálódik saját nézetrendszerének helytelenségével, valamint a helyzetek, szituációk inadekvát átélésével. (A példaként említett novella esetén a felszínes kapcsolatrendszerrel rendelkező csoporttag konfrontálódik az általa képviselt életvitel kóros minősítésével. Ezek után két alternatíva mutatkozik számára: vagy visszavonul, vagy azonosul a normál csoporttaggal. Az interakciók szaporodása során az azonosulás mélyül, a személyiségstruktúra átformálódik. A csoport tagjai kimozdulnak stabilnak tartott nézetrendszerükből és az ehhez kapcsolódó érzelmi szintről.)

Miért nevezzük terápiának a biblioterápiát?

— mert a novellák olyan emberi viszonylatokat, személyes konfliktusokat, etikai kérdéseket ábrázolnak, amelyekben betegeink élnek,

— a főhőssel és körülményeivel való azonosulás, vagy annak elhárítása gyakorlóterepe lehet a beteg életvezetése mélyebb elemzésének,

— a beteg mintegy „rátanul” a mögöttes jelentéstartalmak, rejtett motívumok keresésére,

— a csoporttagok megnyilvánulásainak diagnosztikai értéke is van: utalnak a beteg percepcióis, asszociációis és empátiás készségére.

A Munkaterápiás Alkoholelvonó Intézet komplex terápiás rendszerében helye van a biblioterápiás foglalkozásoknak, mert megismerve e terápiás formát, a beutalt észrevétlenül szocializálódik a klasszikus pszichoterápiára, nem beszélve arról, hogy a csoporttapasztalattal rendelkező betegek biztosabban és szabadabban funkcionálnak más csoportformákban. A biblioterápia tovább fejleszthető, a helyzetjátékok, a színjátszásterápia és a pszichodráma irányába.

A szabad-interakciós formákra való áttérés könnyebben megy a biblioterápiát megjárt beutaltak esetében, mert annak ellenére, hogy a felhasznált művek közvetlenül nem utalnak az alkoholra, csoportjaink szinte minden esetben behozták a konfliktusok alkohol segítségével történő megoldásának lehetőségét. Mi a biblioterápiát a klasszikus pszichoterápia megelőző lépésőjének tekintjük.

A film szerepe a személyiségformálásban

Az elítéltek nevelése során alkalmazott nevelési eljárások, mint általában a nevelési eljárások lehetnek közvetlenek és közvetettek. Közvetett eljárásról az elítéltek egymásra gyakorolt hatásának irányítása, közösségi, csoportos tevékenységük megszervezése, valamilyen közvetítő tárgy alkalmazása esetén beszélhetünk. A közvetlen és a közvetett nevelési eljárások és módszerek kombinációjaként fogható fel a csoportmunka, amelynek mind terápiás, mind tematikus formája lehetőséget ad hibás viszonyulások, nézetrendszerek, értékstruktúrák feltárására, azok megértésére, és ezáltal az elítéltek személyiségének alakítására.

A tartós és folyamatos csoportmunka hatására felkelthető az elítéltekben az önmaga iránti érdeklődés vágya, mások megértésének igénye, amely szükség-szerű előfeltétele a jobb alkalmazkodásnak és a társadalmi, emberi közösségekbe való sikeresebb beilleszkedésnek. Ezért a büntetés-végrehajtási nevelés során a jövőben még nagyobb szerepet kell biztosítani a csoportmunkának.

Maga a nevelés, és a nevelést célzó csoportmunka bonyolult kommunikációs¹ rendszer, melynek önmagában is kommunikációs tartalma van. A nevelő viselkedésével, magatartásával, a kommunikált tartalommal üzenetet küld, az elítélt és az elítéltek csoportjai pedig az üzenetet dekódolják², értelmezik, és ennek megfelelően reagálnak. Minden csoporttevékenység a kommunikáció folyamatában alakul ki, a benne részt vevő személyekben végbemenő változások is a verbális³ vagy non-verbális kommunikáció, mint közvetítő elem útján és hatására alakulnak ki.

Az elítéltek csoportos nevelése

A kommunikációelmélet összefüggésében értelmezve a csoportmunkát két jelenségre kell felfigyelnünk. Az elítéltek túlnyomórészt antiszociális, deviáns személyiség szerkezetéből kommunikációs zavar adódhat, amely hibás vagy hiányos egyéni szocializációra vezethető vissza. Nem véletlen, hogy az átlagosnál több kommunikációs zavarban szenvedő személyiséget találunk az elítéltek körében.

A zavar kialakulhat a közölni szándékolt bonyolultabb gondolati tartalmak kódolása⁴ terén vagy az összetettebben kódolt közlés dekódolásában, tartalmi megértésében.

A közölni szándékolt tartalom torzulhat a kommunikációban részt vevő felek oldaláról. Például a vevő, a kommunikáció címzettje az adó által közölni szán-

¹ kommunikáció: információk közlése vagy cseréje

² dekódolás: szavak és jelek lefordítása

³ verbális: beszédben megnyilatkozó

⁴ kódolás: gondolati tartalmak szavakban történő megfogalmazása

dékolttól eltérő tartalmat dekódolhat, és annak értelmére tévesen reagálhat. Az ilyen és hasonló hibáknak súlyos következményei lehetnek egy olyan szigorú függőségi környezetben, amilyenben az elítélt él.

A másik jelenség, amire fel kell figyelni, a nevelő, a csoportvezető és a csoporttagok kommunikációjának komplementer (kiegészítő) függőségi jellege. Ebben az értelemben az elítélt teljesen ki van szolgáltatva a nevelőnek, a kommunikált tartalmakért és kommunikációs hibákért ugyanis büntetés jár. Így a nevelő és az elítélt érintkezésében nem nagyon várható el az elítélt részéről spontán megnyilatkozás, őszinte kommunikáció, megnyílás vagy kitárulkozás, amely megismerését lehetővé tenné, s teret adna személyiségének tudatos formálására.

Szólni kell arról a szembehelyezkedésről is, amellyel az elítélt a csoportba megy, és arról, amely a nevelőnek mint a rezsim képviselőjének szól. Közismert, hogy ezen az ellenálláson megtörik a legkonceptiózusabb nevelés is, különösen akkor, ha direkt beavatkozás a módszere. Felléphet az úgynevezett bumeráng-effektus, és a szándékolt nevelési célok az ellentétjükbe fordulhatnak. A direkt módszereknek kétféle negatív hatása is lehet. Az egyik a tiltakozó, gyanakvó ellenállás, a másik a konformista, rövid távú alkalmazkodás. Az ilyen és hasonló kommunikációs gátak kiküszöbölése és a közléstartalmak szabad áramlásának megteremtése csak hosszas csoportmunka eredménye lehet, ahol az elítélt tapasztalati úton bizonyosodhat meg arról, hogy a csoportban kommunikált bármilyen tartalmat nem követ retorzió (megtorlás).

A kommunikációs gátak felszámolásának ideális eszköze lehet a film; sajátos funkciót tölthet be a csoportkommunikáció kialakulásában. A csoporttagokban megszünteti azt a szorongást, amelyet a direkt, „önmagunkról van szó” effektus kelthet. A film ugyanis elszemélyteleníti a kommunikálót, a filmről nyilatkozó elítélt — úgy véli — nem önmagáról beszél, csak a filmi tartalomra reagál. A kommunikáló mintegy pajzsként maga elé emelheti a hősokeket, a történéseket, megbújhat mögöttük, elrejtheti magát, s ennek az átvezető, közvetítő eszköznek a segítségével nyitottabb, kommunikációképesebb lesz. Ugyanakkor a film cselekményén, történetén mint közvetítő tárgyon keresztül a filmet befogadó elítélt akaratlanul is önmagáról beszél, értelmezése személyiségét tükrözi.

Érdeemes megvizsgálni, hogy mit tud a film, mitől alkalmas arra, hogy a nevelés eszköze legyen. Hogyan képes normákat, értékeket közvetíteni úgy, hogy nézője ezt nem érzi direkt, oktató jellegű behatásnak, tudatos manipulációnak¹. A film hatásmechanizmusát, a film rejtelmét már megpróbálták a szociológia, a pszichológia és a szociálpszichológia eszközeivel megközelíteni. Buda Béla a filmhatás három aspektusáról beszél. A pillanatnyi közvetlen filmhatásról, a távlati, tartós hatásról és az embercsoportokra, tömegekre gyakorolt hatásról.

Alapérvényűnek tekinthető az a megállapítása, amely szerint a filmen ábrázolt jelenségek és eszmék azzal arányban hatnak a személyiségre, ahogyan a jelenségek és eszmék benne — mármint a személyiségben — a szocializáció (az egyéni fejlődés) során kialakultak. Ebből viszont az következik, hogy a film befogadását követő bármilyen változás, nem a film önálló eredménye. Minden hatás a személyiségtől függ, mégpedig annak aktuális állapotától. A film csupán meg erősítésre váró folyamatok felgyorsítására szolgálhat.

A film eszközrendszere

A film sajátos eszközrendszerével, az idő és a tér sűrítésével, a cselekmény szempontjából leglényegesebb elemek kiemelésével, a legkedvezőbb nézőpont megadásával képes a legszétszórtabb figyelmet is lekötöni. A néző a film által ki-

¹manipuláció: a közvéleménynek a tömegtájékoztatási eszközök (sajtó, rádió, tévé) útján való befolyásolása

váltott érdeklődése révén érdekeltté válik az események kimenetelében, szinte beleolvad a történésekbe. Azonosulva a hőssel a néző ideiglenesen feladhatja saját én-azonosságát és felvehet egy új lélektani helyzetet.

Az azonosulás követelményei

Minél több hasonlóságot észlel a néző saját személyisége és a hős személye között, annál automatikusabban azonosul vele. A film történetének részletei, képei hosszabb ideig is elraktározódhatnak a néző memóriájában, később többször is visszatérhet rá. Mélyinterjú vagy terápiás csoportbeszélgetés során ezek a megmaradt részletek a személyiség egész összefüggésrendszerében értelmet kaphatnak. Sohasem tekinthető ugyanis véletlennek, hogy mely részlet ragadt meg a befogadó memóriájában, hiszen következtetni lehet az identifikáció (azonosulás) egyéni folyamataira. A személyiség három alkotó eleme (reális én-képzet, én-ideál, önértékelés) összefüggésében a film módot ad bizonyos kompenzációs hatások elérésére. Amennyiben az én-képzet és az én-ideál közötti távolság túl nagy, a személyiség önértékelése alacsony. A filmben, illetve nézése közben a hőssel való azonosulás útján a befogadó lehetőséget kap arra, hogy valóságos énként élje meg énídeálját és időlegesen kiegyensúlyozza, feljavítsa a magáról alkotott képet. Az azonosulással egyidőben a befogadó folyamatosan megéli a cselekménytől, az eseményektől való távolságot is. Ez a távolság sajátos kalandérzéshez juttatja a nézőt, aki követelmények nélkül belemehet a főhőssel együtt különböző érzelmi és egyéb helyzetekbe. Annak biztos tudatában érezhet és mintegy cselekedhet másként mint a valóságos életben, hogy fél óra múlva ugyanaz marad aki volt, nem veszíthet semmit.

A vonatkoztatás problémái

A befogadó azonosulásának speciális formája az, amikor a néző a főszereplő hőst referencia (vonatkoztatási) személyként, társadalmi közegét pedig referencia csoportként éli meg. A film tudatos feldolgozása során a motivációk megértése a vonatkoztatási keretek felderítése nagyon sok értékes információhoz juttathatja a csoportvezetőt a befogadó személyiség aspirációiról, vágyairól, érték- és normamintáiról, a befogadó pedig pozitív megerősítést kaphat vonatkoztatási pontjait illetően. Az azonosulás révén a film igénybe veszi a memóriát és a fantáziát, és ezáltal elősegíti a személyiség intellektuális és érzelmi fejlődését. Az információk észrevétlenül, az átlagosnál sokkal könnyebben épülnek be a személyiségbe. Filmnézés közben egy intenzív, öntudatlan érték- és normaelsajátító folyamat zajlik le a befogadóban, mely viszonylag gyors szocializációs hatással járhat. A film hatást gyakorol nézője kognitív struktúrájára (értelmi szerkezetére) is. Azokra a nézetekre, hiedelmekre, előítéletekre, amelyek kifejezik a személyiség és a környező világ viszonyát. Előidézhet előítélet változást, elültethet új motivációkat, tisztázhatja a nemi szerepekből, illetve a függőségi viszonyokból adódó szerepösszefüggéseket. Hibás szocializáció esetén bemutathatja a konfliktusokban tanúsítható viselkedési formákat. A film által a befogadó leginkább a nem-verbális kommunikáció módjait sajátíthatja el. A film mintát adhat a szerepkonfliktusok adekvát (megfelelő) feloldására, mások szerepelvárásainak megértésére, értelmezésére, de tisztázó jellege lehet saját szerepelvárásainak vonatkozásában is. A film nagymértékben elősegítheti a deviáns személyiség, az elítélt vagy elítélt-csoport megismerését, és lehetőségévé teszi a személyiség befolyásolását.

Ezen túlmenően meg kell említeni a filmnek a társadalomra, a társadalmi nagycsoportokra gyakorolt nem kevésbé lényeges hatását. A szakirodalom szerint

legfontosabb az úgynevezett villámhárító, feszültségoldó hatás. A filmnek ezt a csoportokra, illetve emberek tömegére gyakorolt hatását nem szabad figyelmen kívül hagyni a zárt intézeti körülmények között hosszabb ideig kényszerűen együttélő elítéltek csoportjainál sem. Jótékony, feszültséglevezető hatását nemcsak a kiscsoportokban, hanem az intézet egészére nézve is ki kell használni. A film a viselkedést a vele kapcsolatos döntések előkészítése és felgyorsítása útján oly módon befolyásolhatja, hogy meghatározza a befogadó magatartásának belső állapotait. El kell különítenünk egymástól a viselkedés és a magatartás kifejezések jelentését. A magatartás általánosabb, személyiségre jellemzőbb viszonyulás, míg a viselkedés egy pillanatnyi helyzetnek szóló, pillanatnyi normáknak, elvárásoknak megfelelő szerepfelvétel. A filmet a befogadó akaratától függetlenül és öntudatlanul áteresztí saját szubjektumán, amely kiszűri az őt foglalkoztató tartalmakat a cselekményből. Ebből következik, hogy a befogadó bárminemű megnyilvánulása a filmmel kapcsolatos beszélgetésben fontos információ a csoportvezető nevelő számára. Az agressziók és egyéb elfojtott tartalmak a film hatására megértésre, feldolgozásra kerülhetnek a csoportmunka során. Ezt a szóbeli kielést mintegy cselekvésként éli meg a résztvevő, amelynek során lecsökken indulatainak motivációs energiája, s ezáltal elkerülhető az agresszió valódi végrehajtása.

A film hatása a személyiségre

A filmnek a személyiségre gyakorolt hatását Buda Béla nyomán a következőkben foglalhatjuk össze:

Tanít, oktat, szocializál

Ez a funkció a közvetlen információadás és tájékoztatás; az összefüggésekre való rámutatás, a szabályok megvilágítása, valamint a normák, értékek megismertetése, elfogadtatása útján valósul meg.

Feszültséget vezet le

Ez a hatás a beleélő azonosulás útján érvényesül. A feszült helyzet, az izgalmi állapot befolyásolja az idegrendszer állapotát. A feszültség feloldódásával a néző örömet, katarzisélményt él meg. Legtöbbször ez a happy end révén következik be.

Stimulálja a nézőt

A film megnöveli a néző késztetésszintjét, élénkké, szenzibilissé, érzékennyé teszi. Ezt a hatást a film tartalmában és megjelenésében (hang-, fény-, képeffektusaiban) is hordozza. Új érdeklődést kelthet fel a befogadóban, új vágyak kialakulását segítheti elő.

Befolyásolja a személyiség tudati rendszerét

A film hatása megerősítő, illetőleg megkérdőjelező jellegű egyaránt lehet. A nézőt megerősítő effektus köti szociális környezetéhez, hiszen tudatának tartalma annak szocio-kulturális valóságát képviseli. Ebből adódóan bizonyos tartalmakat tudatosan, differenciáltan és egyénre szóló módon kell feldolgozni a csoportmunkában.

Megjegyzendő, hogy a film csak hozzájárul az attitűdök kialakulásához és változásához, maga a változás vonatkoztatási csoportok és természetes emberi kapcsolatok hatására történik.

Új motivációkat alakít ki

De ezek az új motivációk nem befolyásolják a személyiség alapvető motívum-rendszerét, céljait, életstílusát.

Viselkedési sémákat módosít

A film ezen hatásában a regresszív (visszaható) azonosulás és az empátiás (beleélő) megértés nyilvánul meg. Az előbbi a magatartás stiláris, formai jegyeit fejleszti és a tudattalan viselkedés szabályait segít elsajátítani, az utóbbi pedig a tudatos magatartás szabályait, értékviszonyait, a viselkedés tartalmi momentumait nyújtja.

„Ablak” funkciót tölt be

Lehetővé teszi a társadalmi interakció beleélés útján való gyakoroltatását, az emberi kapcsolatokban való jártasság továbbfejlesztését. Csökkentheti a bezártság, az elszigetelődés következtében fellépő prizonizációs ártalmakat. S ezáltal hozzásegíti az elítéltet, hogy szabadságvesztésének letöltése után zökkenőmentesen illeszkedjék be a társadalomba.

Végezetül néhány gondolat a tanulmány elején említett és oly nagy fontossággal bíró csoportmunkáról, a csoportmunka kommunikációs rendszeréről. A függőségi kapcsolatban lévő elítélt, aki még ráadásul kommunikációs zavarokkal is küzd, gyanakvó, bizalmatlan. Közvetlen, direkt befolyásolása esetén a nevelési cél, a várt eredmény éppen az ellenkezőjére fordul. Ezért van nagy jelentősége a csoportos, de az egyéni nevelésben is a filmnek mint közvetítő elemnek, amely sajátos hatásrendszerével jó eszköze lehet a tudatos nevelésnek. A film növelheti az elítéltek alkalmazkodási képességét.

Dr. Kövér Ágnes

Irodalomjegyzék

1. A kommunikatív jelenség. Kommunikáció 1. Tanulmánygyűjtemény. Budapest, 1977.
2. Aronson: Társas lény. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1980.
3. Buda Béla: A filmhatás problémája a szociálpszichológiában és a szociológiában. Tanulmányok a filmszociológia problémaköréhez. Budapest, 1971.
4. Buda Béla: A tömegkommunikáció szociológiájának jelentősége és szerepe. Tömegkommunikációs Kutatóközpont. Budapest, 1971.
5. G-Cohen-Séat—F. Alborou: Vizuális információ és

társadalom. Tanulmányok a filmszociológia problémaköréhez. Budapest, 1971.

6. Féjja Sándor: A Fényes szelek attitűd és identifikációs vizsgálata (Ugyanott)

7. Féjja Sándor: Film és közösség. Filmamatőrök Kiskönyvtára 10. Budapest, 1975.

8. Féjja Sándor: Filmművészet és magatartás. Film-tudományi Szemle 12. Budapest, 1976.

9. Féjja Sándor: A Jelenidő konfrontációs hatásvizsgálata. Budapest, 1972. (Kézirat)

10. Wilbur Schramm: A kommunikáció működése. Tanulmányok a filmszociológia problémaköréhez. Budapest 1971.

¹attitűd: beállítódás, viselkedési mód; adott eseménnyel vagy véleménynel szemben tanúsított magatartás

Az alkoholbetegek csoportterápiájának új lehetőségei

Az alkoholizmus természetéről, eredetéről kialakított nézetek ellentmondásosak. A tünetértelmezésben és az alkalmazott terápiában nem minden irányzat hangsúlyozza a páciens belső motiváltságát, amely nélkül pedig a gyógyító erőfeszítések többnyire kudarcra végződnek. Tudatában kell lennünk annak, hogy az intézet kényszerjellege és a beteg ellenállása komoly erőt képvisel a gyógyítás-szal szemben.

Ebből adódik, hogy kezdetben nem a páciens alkoholizmusa ellen kell harcolni, hanem segíteni kell őt problémái feltárásában és az adekvát megoldások megtalálásában. Nem az italfogyasztást kell tiltani, hanem lehetőséget kell biztosítani olyan életforma kialakítására, amelyben a beteg képessé válik megfelelni a vele szemben támasztott követelményeknek, képessé válik felelősségteljes, szabad, felnőtt életre. A terápiának tehát nem a tünetet kell megszüntetnie, hanem a zavart, amely ezt előidézte.

Előadásomban egy olyan irányzat alapján kialakított csoportterápiás módszer kísérleti eredményeiről, tapasztalatairól számolok be, amely Marlatt tanuláseméleti koncepciójára épül. Ennek lényege: minimálisra csökkenteni a páciensek ellenállását a terápiás folyamatban. Marlatt elmélete szerint az alkoholfogyasztás tanult viselkedés, amelyet a szociális tanulás törvényei által sajátítanak el az emberek.

Milyen hatások erősítik az alkoholfogyasztást?

Az alkoholfogyasztás az első fázisban szubjektíve kellemes érzetekkel jár együtt. Azonnali jutalmazó jellege miatt ez a fázis alkalmas arra, hogy gyorsítsa a tanulás folyamatát, vagyis fokozza a fogyasztó elvárásait. Az alkoholfogyasztás második fázisában az első fázis eufóriás (fokozott jókedvre utaló) hatása az ellenkezőjébe csap át. A kialakult kellemetlen érzetek késleltetett hatásuk miatt nem gátolják a tanulás folyamatát, tehát elképzelhető, hogy az ivás feletti kontroll elvesztését kognitív elvárások és fiziológiai mechanizmusok közvetítik. A kutatások utóbb arra is fényt derítettek, hogy az elvárások sokféle emberi viselkedésnél hatálytalanítják az alkohol farmakológiai (gyógyszertani) hatását, és ebben az illető személynek az alkoholfogyasztással kapcsolatos hiedelmei döntő szerepet játszanak a szociális, helyzeti tényezők mellett.

A fentiek ismeretében a mértéktelen ivás a következő tényezők függvényében változik Marlatt szerint:

— Mennyire érzi magát az adott személy egy másik egyén vagy csoport által ellenőrzöttnek, mennyire érzi magát tehetetlennek befolyásukkal szemben? Vagyis minden olyan esemény rizikófaktor, ami veszélyezteti az egyén saját kontrolljával kapcsolatos érzékelését.

— Képes-e veszélyhelyzetben megfelelő megoldási módhoz nyúlni? Ha nem, saját hatékonyságának csökkenését éli át. A legközelebbi feladatnál alacsonyab-
bak lesznek a saját magával kapcsolatos elvárásai — ez pedig a tehetetlenség
érzésével jár együtt.

— Milyenek az alkohollal kapcsolatos elvárásai és múltbeli tapasztalatai?
Mit gondol, az alkohol növeli erejét vagy sem?

— Hozzáférhető-e az alkohol? Milyen nehéz megszerezni?

Az utóbbi években különböző viselkedésvizsgáló eljárásokat fejlesztettek ki.
Az alkoholfogyasztás közvetlen megfigyelése képmagnóval érdekes információkat
ad a terapeutaának a páciens ivási szokásairól, stílusáról, az intoxikáció (a mérge-
zés) mértékéről és a szociális nyomás iránti fogékonyságáról.

Mi idézi elő az ivást?

— düh, frusztráció (bénító élmény), tehetetlenség, kontrollvesztés és egyéb
negatív érzelmi állapotok nem megfelelő kezelése;

— szociális nyomás;

— rosszul kezelt interperszonális kapcsolatok.

Miből áll a pozitív visszajelzés?

Ha a beutalt...

— felismeri saját intoxikációjának mértékét,

— korlátozza alkoholfogyasztását,

— elsajátítja az ivási szokások feletti kontrollt,

— ellenáll a szociális nyomásnak és betartja a maga által választott határo-
kat,

— megtanulja figyelni önmagát ivás közben.

A beteg belső egyensúlya nagyon fontos meghatározója az alkoholfogyasz-
tásnak. Ha a beutalt nélkülözi ezt az egyensúlyt vagy nagyobb mértékű stressz-
hatás alatt áll, akkor úgy érzi, hogy elvesztette kontrollját saját érzése és visel-
kedése felett. Az is lehet, hogy a beteg kontrollját egy külső személy csökkenti, aki
fölött nem tud uralkodni. A terapeuta beavatkozásaival adekvátabb élvezeteket
akar a beteg életstílusába beépíteni, hogy ilyen módon csökkentse páciensének
alkoholfogyasztását, azaz önjutalmazási igényét.

Marlatt szerint az alkoholizmus nem mindig gyógyítható az alkoholfogyasztás
szélsőséges korlátozásával. Úgy véli, hogy a mértéktelen fogyasztás és a teljes
absztinencia (önmegtartóztatás) között van egy középút, ami tudatosságon, tanult
készségeken és felelős választáson alapul. Elméleti koncepciójának illusztrálására
ízleléti kísérleteken bizonyítja be, hogy a problémaivók tanult viselkedési sémá-
jukat hozzák, a szociális ivók pedig a szociális stressznek megfelelően ízlelnek
többet az eléjük tett italból. Tanuláseméleti koncepciója szerint a rosszul rögzült
viselkedésmódok egy terápiás szituációban feedback (visszacsatolás) segítségével
módosíthatók, és kialakíthatók új viselkedési formák.

Az alkoholbetegben az italozás és annak következményei sem kognitív, sem
emocionális szinten nem egyeztetődnek össze az adott történések közben átélt
pszichés élményekkel. Sőt mindezek beszámolóikban úgy tükröződnek vissza mint
külső hatások, melyek ellen nincs mit tenni.

Előadásomban olyan csoportterápiás kísérletről számolok be, amelyben alter-
natív módon lehetőség nyílt alkohol vagy üdítő fogyasztására. A csoportba nyolc
beteg került, kiválasztásukban a következő szempontok vezettek:

— intellektusa legyen átlagos,

- ne küzdjön verbális kifejezési nehézségekkel,
- a kezelés utolsó időszakát eredménytelenül töltse intézetünkben.

A foglalkozások indulása előtt a leendő csoporttagok közös megbeszélésen vettek részt, ahol tájékoztattam őket a kísérletről. Fő célként az alkoholhoz, azon keresztül környezetükhöz való alkalmazkodásuk értelmezését, ebből adódó konfliktusaik feltárását jelöltem meg. Olyan helyzetet teremtettem, amelyben megengedett volt az alkoholfogyasztás, ugyanakkor nem kaptak felmentést az ebből eredő viselkedés megnyilvánulásaira. Lehetőséget biztosítottam a felnőtt szerepre, maguk dönthettek, döntéseiket szabadon érvényesíthették, de vállalniuk kellett a következményeket is. Tehát a csoportfoglalkozáson fogyasztott alkohol hatására kialakult — csoporton kívüli — konfliktusaikat saját maguknak kellett megoldani. Ezzel életszerű modellhelyzet teremtődött. Adott környezetben (a csoportban) az alkoholfogyasztás megengedett, de egy tágabb környezetben (az intézetben) erre ellenérzéssel reagálnak, sőt felelősségre vonnak, ha az italozás mértéke meghaladja a környezet tűrőképességét. A kísérlet heti három órában két és fél hónapig folyt.

A kísérlet terve

— Kezdetben egy-másfél órára terveztem a foglalkozásokat. Ez az idő a gyakorlatban rövidnek bizonyult. Egyfelől a csoportfolyamatok intenzitása miatt, másfelől az ital hatására bekövetkező interakciók következtében a csoporttagok számára szükséges volt az ital hatására beindult viselkedés-mechanismusok visszajelzése.

— Minden csoporttag csak önmagának tölthetett. Ezt a szabályt azért terveztem be, hogy csökkentsem a szociális nyomást és fokozzam az egyén felelősségét az italfogyasztásban.

— Csoportvezetőként a meleg, elfogadó attitűdöt képviseltem, mely tovább fokozta a tagok egyéni felelősségérzését a csoportmunkában, a vállalt és a végzett feladatoknak való megfelelésben.

— Képmagnó segítségével szándékoztam visszajelezni, értelmezni az adott csoportfolyamatot, tudatosítani az élményeket és az érzelmeket.

A kísérlet hipotézisei

1. Az adott alkoholmennyiség elfogyasztására felhasznált idő növekszik.
2. Az ital jelenléte minimálisra csökkenti a páciensek ellenállását a kezelés során.
3. Az ellenállás csökkenésével bepillantathatunk azokba a pszichés folyamatokba és viselkedési stratégiákba, amelyek kialakították az italfogyasztás igényét.
4. Jelzést kaphatunk a szociális nyomás mértékéről.
5. Információt szerezhetünk az italozás első fázisában arról, hogy milyen elvárásai vannak a csoporttagnak önmaga, mások, illetőleg a környezete felé.
6. Ezek a visszajelzések elindíthatnak egy tanulási folyamatot, amelyben — önismerete fejlődésével — az egyén jobban rendezni tudja belső konfliktusait.
7. A pozitív visszajelzések jó indulási alapot adhatnak a kontroll-kiépítésben és az én-erősítő tendenciák fejlődésében.

A kísérleti csoport történetének áttekintése

Az első foglalkozás alkalmával két csoporttag az elfogyasztott italmennyiség hatására olyan viselkedést produkált, amely mind a csoporttagok, mind a csoporton kívüli társak elmarasztalását vonta maga után. Viselkedésüket fokozott kontrollvesztés jellemezte, a többieket nem hagyták szóhoz jutni, interakcióik

során saját viselkedésük megerősítését igényelték. Ugyanakkor elvárták, hogy a többiek maximális érdeklődést tanúsítsanak irántuk, mintegy rákényszerítették a csoportot, hogy indulataikat féken tartva, verbális megnyilvánulásait elfojtva csak rájuk figyeljenek. A csoport arra az elhatározásra jutott, hogy a következő alkalommal vigyáznak erre a két csoporttagra.

A második foglalkozáson minden erőfeszítésük ellenére megismétlődtek a történetek, minek következtében a két csoporttag is, és a többiek is úgy látták, jobb lesz, ha két társuk lemorzsolódik. A harmadik alkalommal megteremtődött az igény a helyzetek értelmezésére, s felmerült a további folytatás mikéntjének kérdése is. Ekkor kezdték megosztani élményeiket, beszéltek ivási szokásaikról, viselkedésükről, botladozásaikról, inadekvát reagálásmódjaik kudarcairól, kontrollvesztéseikről a szociális környezetben stb. Megpróbálták értelmezni korábbi élethelyzeteiket és életérzéseiket, kudarcaik bénító hatását, viselkedésmódjuk torzulását, mindezt saját felelősségük háritásaként néha tehetetlenségként élték át. Mindenesetre fejlődött empátiás készségük, s kialakult az igényük a meta-kommunikációs jelzések és a verbális információk mélyebb értelmezésére.

Az utolsó ülésen az egyik csoporttag azt mondta: hazakerülve nekünk kellene terapeutává válva rosszul rögzült emberi kapcsolatainkat korrigálni, s egyenrangúan, felnőtt módon élni környezetükben.

Hiányosságok, elégtelenségek?

1. A technikai segédeszközök hiányossága miatt, a kellő mennyiségű visszacsatolás hiányában kiaknázatlanul maradt sok olyan lehetőség, amelyet a többszöri feldolgozás lehetővé tett volna.

2. A kísérlet tervezett ideje és rendszere nem szolgálta eléggé a feldolgozás mélységét.

3. A kísérleti csoport csak kísérlet maradt, bár tapasztalatai megteremtették az alapját hasonló csoportok hatékonysága növelésének.

A tapasztalatokból adódó feladatok

A lezajlott foglalkozás csoporton belüli feldolgozásáról jobban gondoskodni kell; addig nem szabad továbbmenni, amíg homályos pontok mutatkoznak. Egy foglalkozásrész visszajátszása után ki kell használni minden olyan lehetőséget, ami a tanulást és az önismeret mélyítését elősegítheti. Lehetővé kell tenni a gyakorlást, az élmények újabb átélését és az asszociációk társítását. A csoportok egyediségéből adódó feladatokra nagyobb hangsúlyt kell helyezni. Ez rugalmasabb és türelmesebb vezetést igényel, és azt, hogy a szükséges korrekciókat a csoporttal egyeztessék.

E csoportterápiás forma használhatóságának kritériumai

- hosszabb kezelési idő,
- a foglalkozások közötti absztinencia biztosítása,
- olyan háttér a terápia számára, ami a valós élet elvárásait közvetíti, és nem utolsó sorban
- olyan páciensek, akik rendelkeznek megfelelő késztetéssel, amely a kívánt önkontroll megszerzésére motiválja őket.

Schádné Zámolyi Judit

TARTALOM

---

1 DR. SEREG PÁL: A büntetésvég-rehajtásnál dolgozó fiatalok szakmai konferenciáiról

---

3 SZERVEZET

---

4 DR. SEREG PÁL A büntetésvég-rehajtás szervezetéről és működéséről

---

11 VÉGH JÓZSEF: A büntetésvégrehajtási nevelőmunka irányításának kérdései

---

14 DR. BIKÁDI JÁNOS: Az őrszolgálat, a nevelési szolgálat és a termelési szolgálat együttműködésének elméleti kérdései

---

16 FÖLDESI TIBOR: A nevelési szolgálat és az őrszolgálat összefogása a Szegedi Fegyház és Börtönben

---

19 MUNKÁLTATÁS

---

20 ZÁSZLÓS TIBOR: Az önállóság és öntevékenység hatása a munkavégzésre

---

26 SÓRÉS ANDRÁS: Gazdaságosság és hatékonyság a fogva tartottak foglalkoztatásában

---

---

33 NEVELÉS

---

34 KOVÁCS ZSOLT: A gyakorlati pszichológia hároméves tapasztalata Szegeden

---

38 VÉGHNÉ DR. MÜLLER ANIKÓ: Csoportos nevelés a büntetésvégrehajtásban

---

41 DR. BIKÁDINÉ ÁGOSTON MAGDOLNA: Nevelői szerepek az elítéltek körében

---

43 DR. GARAI ERNŐ: A nem magyar állampolgárságú elítéltek problémái

---

47 TERÁPIA

---

48 TAKÁCS PÉTER: Egy gyógyító-nevelő csoport hat hónapja

---

53 GREMINGER ZSUZSANNA—MOCSEI ZOLTÁN: Biblioterápiás kísérlet Nagyfán

---

56 KÖVÉR ÁGNES: A film szerepe a személyiségformálásban

---

61 SCHÁDNÉ ZÁMOLYI JUDIT: Az alkoholbetegek csoportterápiájának új lehetőségei

---

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Bikádi János bv. főhadnagy, az Állampusztai Börtön nevelési csoportvezetője; **dr. Bikádiné Ágoston Magdolna** kipa, az Állampusztai Börtön nevelője; **Földesi Tibor** bv. főhadnagy, a Szegedi Fegyház és Börtön nevelője; **dr. Garai Ernő** bv. főhadnagy, a Budapesti Fegyház és Börtön nevelője; **Greminger Zsuzsanna** kipa, a Munkaterápiás Alkoholelvonó Intézet pszichológusa; **Kovács Zsolt** kipa, a Szegedi Fegyház és Börtön pszichológusa; **Kövér Ágnes** bv. főhadnagy, IM Bv. OP Nevelési Osztályának főelőadója; **Mocsai Zoltán** bv. százados, a Munkaterápiás Alkoholelvonó Intézet főmunkatársa; **Schádné Zámolyi Judit** kipa, a Munkaterápiás Alkoholelvonó Intézet pszichológusa; **dr. Sereg Pál** bv. főhadnagy, az IM Bv. OP Jogi és Ellenőrzési Alosztályának főelőadója; **Sörös András** bv. főhadnagy, az IM Bv. OP Pénzügyi Osztályának főelőadója; **Takács Péter** bv. hadnagy, a Budapesti Fegyház és Börtön nevelője; **Végh József** bv. főhadnagy, a Pálhalmi Börtön és Fogház nevelési csoportvezetője; **Véghné dr. Müller Anikó** bv. főhadnagy, a Pálhalmi Börtön és Fogház nevelési csoportvezetője; **Zászlós Tibor** bv. főhadnagy, a Baracskai Fogház Célgazdaságának állattenyésztési főagazat-vezetője.

ára: 10 Ft
